

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**KENTSEL HETEROTOPYA VE MÜŞTEREKLER SİYASETİ:
MÜŞTEREKLEŞTİRME PRATİKLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR
ARAŞTIRMA**

Meltem BAYRAK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

KENTSEL HETEROTOPYA VE MÜŞTEREKLER SİYASETİ: MÜŞTEREKLEŞTİRME
PRATİKLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Meltem BAYRAK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

TEŞEKKÜR

Pandemi ile henüz tanışmadığımız 2019 yılının ilk aylarında, Ankara'nın 100. Yıl Mahallesi'nde düzenlenen "Kentte Ortak Yaşam Çalıştayı"nın bende uyandırdığı merak ile yola çıktığım çalışmamda, öncelikle bu etkinliğe katkıda bulunan herkese teşekkürü bir borç bilirim. Pandemi sonrası da insanların eskisi gibi bir araya gelerek düzenlediğı, herkese ilham olacak ve merak uyandıracak çeşitli etkinliklerin aynı şekilde devam etmesi en büyük temennimdir.

Gerek bilgi ve deneyimiyle, gerek nezaketi ve samimiyetiyle beni her zaman etkileyen, çalışmama büyük bir heyecan ile yaklaşan ve çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen, kendisinden yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca çok şey öğrendiğim, pek sevgili hocam Prof. Dr. Aylin Görgün Baran'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İyi-kötü her günümde yanımda olan, her zaman desteğini hissettiğim, çalışmamla ilgili her şeyi tekrar tekrar dinleme sabrını gösteren, kütüphanesini bana açarak kaynaklara erişimimi kolaylaştıran, bilgi birikimiyle yol gösterici olan, disiplini ve çalışkanlığıyla örnek aldığım sevgili arkadaşım Ozan Doğan'a çok teşekkür ederim.

Hayatımda hemen her şeyi borçlu olduğum, tez sürecinde de maddi-manevi her açıdan desteklerini hissettiğim sevgili babam Şenel Bayrak, sevgili annem Gülbahar Bayrak ve canım ablam Zeynep Bayrak'a; evimizin bir diğer üyesi olan, hiçbir şey yapmasa bile, varlığıyla beni her an mutlu eden sevgili dostum, biricik kedim Töz'e sonsuz teşekkür ederim. Son olarak tezimi beni herkesten çok seven ve destekleyen, eksikliğini her an hissettiğim ve herkesten çok sevdiğim ablam Gülşah Bayrak'a ithaf etmek isterim.

ÖZET

BAYRAK, Meltem. *Kentsel Heterotopya Ve Müşterekler Siyaseti: Müşterekleştirme Pratikleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021

İçinde bulunduğumuz geç kapitalizm döneminde, modern iktidar ve neoliberal kentsel politikalar eşliğinde kentte yapılan düzenlemeler, bireylerin gündelik yaşamlarını, kent deneyimlerini ve kent mekanında bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini etkilemektedir. Kentler, farklılıkların gündelik hayatta yollarının kesiştiği müşterek mekanlardır ancak nüfusun denetimini yanı sıra sermaye dolaşımını sağlamak adına kent mekanında yapılan tektipleştirici ve kısıtlayıcı müdahaleler, farklı kimliklerin bir arada bulunmasını giderek zorlaştırmakta; müşterek mekanların kullanımının, paylaşımının ve inşasının önünde engel oluşturmaktadır. Heterotopik mekanlar yaratmanın önemi de burada yatmaktadır. Heterotopyalar, farklı kimliklerin bir arada varolabildiği ve piyasa düzeninden kopabilmiş “öteki” mekanlardır. Alternatif bir mekan yaratma potansiyelini içlerinde barındıran heterotopyalar, yeni bir kent siyasetini tartışmaya açmak adına önem taşır. Bu bağlamda heterotopik mekanlar yaratabilmenin yolunun müşterekleştirici pratiklerden ve müşterekler siyasetinden geçtiği düşünülmektedir.

Yapılan bu çalışmada neoliberal kent politikaları ve piyasanın kent mekanını düzenlemesine karşı 21. Yüzyılın alternatif düzen arayışında yaratılan heterotopik mekanlar ve buna bağlı olarak geliştirilen müşterekleştirme pratikleri tezin konusudur ve son dönemlerde sıkça dile getirilen müşterekler siyasetini Türkiye bağlamında ele almak, müşterekleştirme sürecine dahil olan aktörlerin, bakış açılarının ve motivasyonlarının ne olduğunu ortaya koymak tezin amacıdır.

Bu amaç doğrultusunda tez kapsamında Bursa, İstanbul ve Ankara illerinde, kentte ortak yaşam üzerine düşünen ve müşterekleştirme pratikleri icra eden inisiyatifler, kent konseyleri, semt meclisleri, semt dernekleri, kent ve ekoloji savunmaları gibi topluluklardan 15 görüşmeci ile nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin kent ve topluluk deneyimleri, müşterekleştirme pratikleri ve kent tahayyüllerine ilişkin sahadan elde edilen veriler eşliğinde bu toplulukların, heterotopik mekanlar yaratma potansiyeli olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler

Mekan, kentsel heterotopya, müşterekler, müşterekleştirme, müşterekler siyaseti

ABSTRACT

BAYRAK, Meltem. *Urban Heterotopia And The Politics Of The Commons: A Qualitative Research On Practices Of Commoning*, Master's Thesis, Ankara, 2021.

The regulations made in the city in the presence of modern power and neoliberal urban policies affect the daily lives of individuals, their urban experiences and the relations of individuals with each other in the urban space in the late capitalism period we are in. Cities are common spaces where many paths cross in daily life, but standardizing and restricting interventions have made them less so; constitutes an obstacle to the use, sharing and construction of common spaces. Herein lies the importance of creating heterotopic spaces. Heterotopias are "alternative" locations where people of various identities can coexist and defy the market order. Heterotopias, which can create an alternative space, are important in opening a new urban politics to the discussion.

In this study, the heterotopic spaces created in the 21st century's search for an alternative order against neoliberal urban policies and the market's regulation of urban space and commoning practices performed are the subject of the thesis. The purpose of the thesis is to discuss the politics of the commons, in Turkey and to reveal the perspectives and motivations of the actors involved in the commoning process.

In this context, it is thought that the way to create heterotopic spaces is through commoning practices and the politics of the commons. For this reason, 15 interviewees from communities such as initiatives, city councils, district associations, city and ecology advocacy, who think about common life in the city and carry out commoning practices in the cities of Bursa, Istanbul, and Ankara were interviewed as part of the thesis.

As a result, In light of the data collected from the field on the interviewees' urban and community experiences, commoning practices, and urban imaginations, It has been seen that these communities have the potential to create heterotopic spaces.

Keywords

Space, urban heterotopia, commons, commoning, the politics of commons

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	5
1.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, KONUSU VE PROBLEMİ	5
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	10
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	11
1.3.1. Görüşmecilerin / Katılımcıların Belirlenmesi.....	12
1.3.2. Veri Toplama Teknikleri.....	13
1.3.3 .Verilerin Analizi: Temalaştırma.....	14
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	16
2.BÖLÜM:ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ	17
2.1. MEKAN KAVRAMI	17
2.1.1. Felsefi Bir Sorun Olarak Mekan.....	19
2.1.2. Toplumsal Mekanın Tarihi.....	21
2.1.3. Toplumsal Mekan Ve Üretim Tarzı İlişkisi.....	23
2.1.3.1. Mekanın Analizi: Mekansal Üçlü.....	30
2.2. HETEROTOPYA KAVRAMI VE KENTSEL HETEROTOPYA	31

2.2.1. Michel Foucault'da Heterotopya Kavramı.....	31
2.2.2. Henri Lefebvre'de Heterotopi Kavramı.....	38
2.2.3. Kentsel Heterotopya Ve Müşterek Mekân.....	40
2.3. MÜŞTEREKLER SİYASETİ: MÜŞTEREĞİ TANIMAK VE MÜŞTEREKLEŞTİRME PRATİKLERİ.....	43
2.3.1. Müşterek Kavramı Ve Kentsel Müşterekler.....	43
2.3.2. Sosyal-Ekolojik Sistemler Çerçevesinde Müşterekler.....	47
2.3.2.1. Gerret Hardin'in Müştereklerin Trajedisi Miti.....	47
2.3.2.2. Elinor Ostrom ve Müşterekleri Yeniden Tanımlamak.....	51
2.3.3. Neo-Marksist Çerçeve Müşterekler.....	54
2.3.3.1. El Koyarak /Mülksüzleştirerek Birikim.....	54
2.3.3.1.2. Kapitalist Çitlemelerin Sürekliliği: Türkiye'de Neoliberal Kent Politikaları.....	58
3. BÖLÜM: BULGULAR: NİTEL VERİLERİN ANALİZİ.....	66
3.1. KENT DENEYİMİ.....	69
3.1.2. Türkiye'de Neoliberal Kentsel Rejim.....	71
3.1.2.1. Kentsel Planlama.....	71
3.1.2.2. Ulaşım Sorunu.....	74
3.1.2.3. Müştereğin Gaspı.....	77
3.1.2.4. Kendi Kendine Yetebilen Kentler.....	78
3.1.2.5. Kentsel Dönüşüm ve Konut Sorunu.....	80
3.1.2.6. Toplumsal Eşitsizlik ve Mekansal Farklılaşma.....	84
3.1.2.7. Kent Belleği, Dokusu, Estetiği.....	87
3.1.2.8. Diğer Bir Aktör: Yerel Yönetimler.....	88

3.2. MÜŞTEREK KAVRAMI: MÜŞTEREKLERİ NASIL TANIMLAMALI?	89
3.2.1. Kamusal Alan Ayrımı.....	89
3.2.2. Ortak Kullanım Alanları Olarak Müşterekler.....	90
3.2.3. Bir Araya Toplanan İnsanlar Olarak Müşterekler.....	92
3.2.4. Kapitalizme Karşı Müşterekler.....	93
3.3. TOPLULUK DENEYİMİ VE MÜŞTEREKLEŞTİRME PRATİKLERİ	96
3.3.1. Topluluğa Katılım Amaçları ve Katılım Sıklıkları.....	97
3.3.2. Müşterekleştirme Pratikleri.....	98
3.3.3. Topluluğun Bireylere Katkıları.....	101
3.3.4. Dışa Açık Olma.....	102
3.3.5. Topluluklarda Yönetim ve Karar Alma Süreçleri.....	103
3.3.6. Topluluk İçindeki Kurallar/ Roller Ve Sorumluluklar.....	105
3.3.6.1. Topluluk İçindeki Kurallar.....	105
3.3.6.2. Topluluk İçindeki Roller ve Sorumluluklar.....	106
3.3.7. Siyaset Üstü Olmak / Siyaset Üretmek.....	107
3.3.8. Topluluk İçi İlişkiler.....	108
3.3.9. Dayanışma Kültürü.....	108
3.3.10. Topluluklar Nasıl Geliştirilebilir?.....	110
3.3.11. Topluluğun Önündeki Engeller ve Sorunlar.....	113
3.4. KENT TAHAYYÜLÜ: NASIL BİR KENT?	114
TARTIŞMA VE SONUÇ	117
KAYNAKÇA	132
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	139
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU (İNGİLİZCE)	140

EK 3. ETİK KOMİSYON İZİNİ.....	141
EK 4. GÖRÜŞME FORMU.....	142

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Görüşmecilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine Dair Bilgiler.....	66
--	----

GİRİŞ

Kentler ve kentleşme, modernizmin en önemli olgularından biridir. Gelişme, ilerleme ve akılcılaşıma ilkeleriyle hareket eden modernizm düşüncesi etrafında ekonomik, siyasal, sosyal alanda yaşanan değişim ve dönüşümlerin çıktısı olarak kırdaki ve kentlerde köklü bir dönüşüm de yaşanmıştır. Batı’da 15. yüzyıldan bu yana kesintisiz bir şekilde devam eden kentleşme süreci 18. yüzyılda sanayileşme ile birlikte hız kazanmıştır. Yoğun işgücüne ihtiyaç duyulan bu dönemde, kırdaki uygulanan çitleme politikaları, kentlere göçü hızlandırmıştır. Geleneksel kent yapısı, kapitalist üretim biçimine uyum sağladıkça değişmiş belli başlı sorunlar baş göstermiştir. Bugün yaşadığımız kentsel ve ekolojik sorunlara baktığımızda büyük umutlar içeren modernleşmenin, sanayileşmenin ve kentleşmenin kapitalist süreçlerinin eleştirel bir okumasını yapmak şart olmuştur (Ökmen, Parlak, 2008, s.202-208).

Kapitalizm, toplumlarının atıldığı ilk günden beri, ortak olanı ve ortaklaşarak kullanılan her şeyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak varolmuş, gelişmiş ve ilerlemiştir. İçinde bulunduğumuz geç kapitalizm¹ ve neoliberal şehircilik döneminde, kentte düzen ve denetim mekanizmaları, çitleme politikaları ve bu politikaların etkileri derinleşmiştir. Kapitalizmin ve neoliberal politikaların kente ve gündelik yaşama nüfuz etmesi ve etkisini arttırması, 21. Yüzyılda insanların kapitalizmin, iktidarın ve aygıtlarının düzeninden daha farklı bir gelecek tahayyülü için kolları sıvamasına aracı olmuştur. Müştereklerimiz ve müşterekler siyaseti tam da bu çerçevede önem kazanmaktadır.

---

¹ İlk olarak geç kapitalizm kavramı Ernst Mandel’in Geç Kapitalizm (1974) adlı çalışmasıyla ortaya konmuştur. Geç kapitalizm olarak adlandırılan dönem, II. Dünya Savaşı sonrasına denk düşen 1945’ten günümüze kadar gelen dönemdir. Geç kapitalizm kavramı, 20. yüzyılda kapitalizmin iktisadi genişlemesi, “sermayenin giderek artan bir ölçüde uluslararasılaşması ve yoğunlaşmasının yanı sıra, teknolojik yenilenmenin hızlanmasıyla ve sabit sermayenin devir süresinin kısalmasıyla karakterize edilir” (Satlıgan, 2008, s.135). Kavramdaki “geç” ibaresi kendinden önceki dönem ile arasında, postmodern yaklaşımlarda olduğu gibi, bir süreksizliği ya da kopuşu değil farklılığı vurgular. Kendinden önceki kapitalist dönem ile arasında bir süreklilik söz konusudur ancak bu dönemde toplumsal eşitsizlikler derinleşmiş, üretimden ziyade tüketim ön plana çıkmış, kapitalist sistem bu yolla kendi içindeki krizlerden çıkabilmiştir (Ayaz, 2016, s.121). Tez kapsamında da geç kapitalizm kavramı; Mandel’den hareketle enformasyon ve teknoloji vasıtasıyla genişlemiş, uluslararası hale gelmiş ve gündelik hayatın alt katmanlarına yayılmış kapitalist dönemi vurgulamak adına kullanılmıştır.

Günümüzde “müşterek” kavramı 1960’lardan sonra çok fazla gündeme gelen ve tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. O zamandan bu zamana müşterekler literatüründe süren tartışmaların sonucunda müşterek kavramı giderek genişlemiştir. İlk bakışta yabancı bir kavram gibi gözükse de; kolektif belleğimiz olan tarih de, içtiğimiz su da, kurduğumuz ilişkiler de, her gün yürüdüğümüz sokaklar da aslında beşeri ve doğal olmak üzere bizim müştereklerimizdir. Müştereklerin yer almadığı hiçbir toplum yoktur. Bugün sürdürdüğümüz bilimsel çaba, dünün bilimsel çabalarının paylaşılmış ve müşterekleşmiş bilginin ışığında sürmektedir. Tez kapsamında müşterekler kentsel müşterekler ile sınırlandırılmış olup, evimizden dışarı çıktığımızda gördüğümüz ve kullandığımız parklar, meydanlar, sokaklar gibi ortak alanların yanı sıra kentte kurduğumuz her türlü ilişkiyi ve pratiği de kapsamaktadır.

Müştereklerin çitlenmesi ile kırdan başlayan ve kapitalizmin varoluş şartlarını oluşturan ilkel birikim süreci giderek kendini kentlere dayatmaya başlamış ve kent mekanının, kentlinin yaşayacağı bir mekandan ziyade sermayenin sahası haline getirmiştir. Kent ve kır arasındaki ayrımın silikleştiği günümüzde, kırdan ve kentte her türlü ortak kullanılan ve paylaşılan her şey piyasaya açık hale gelmiş, metalaşma derinleşmiş ve sermayenin sahasına dönüşmüştür. Günümüzde kapitalizmin kenti dönüştürmesi, kamu mallarının özelleştirilmesi, doğanın temellük edilmesi gibi süreçlere baktığımızda ilkel birikim sürecinin yalnızca kapitalizmin doğuşunda değil, sermaye birikimi adına hala kullanılan bir araç olduğu söylenebilmektedir.

Geç kapitalizmin neoliberal şehircilik anlayışı ve onun somut sömürü ve tahakküm biçimleri mekânın kurucu ve örgütleyici potansiyelini de denetim altına almıştır. Neoliberal şehircilik, kamusal alanın ehlileştirilmesi, kentsel dönüşüm adı altında yapılan yıkımlar, mekâna topyekün müdahale beraberinde gayri-siyasileşmeyi de getirmiştir (Praksis Dergisi,2019, s.5-6).

Buna karşılık kentin üstünde kol gezen kapitalizmin, neoliberal politikaların, iktidarın ve tahakküm mekanizmalarının gündelik yaşama olan etkisi giderek artsa ve sosyo-mekansal ilişkiler de denetim ve düzene tabii tutulsa da; kentler her zaman direnişe, plansızlığa ve kendiliğinden gelişmelere açıktır. Halka açık mekanların özelleştirilmesi, kısıtlanması, meydanların çeşitli düzenlemelerle daraltılması, sahillerin ticari faaliyet alanı olması, alışveriş merkezleri, özel üniversiteler ve özel hastanelerle işlevlendirme süreci, kent sakinlerinin kente ulaşımını, kentte hakkı olan her şeye erişimini engellenmesi, bir tepki olarak direnişi de beraberinde getirmiştir.

Kent içinde her zaman çatlaklar ve sızıntılar vardır. Tez kapsamında baskının, düzenin ve planlamanın hâkim olduğu kentlerdeki çatlak ve sızıntılara odaklanılmaktadır. Bu noktada “Heterotopya” kavramı, bizlere iktidarın ve piyasanın dışında kalan, ötekilik/ötekinin mekanlarının izini sürmede anahtar kavram olarak yer almıştır. Heterotopyalar, farklılığı dışlamaktan ziyade onu içeren mekanlardır. Anlam olarak “farklı, karşıt ve uyumsuz varlıkların aynı bağlamda birlikte yaşayabileceği mekansal bir duruma işaret etmektedir” (Şevik ve Çalışkan, 2018: 2). Sabit, durağan bir mekândan ziyade; süreksiz ve akışkandırlar, ötekiliğe açılan geçit görevi de görürler. Heterotopik mekanlar, “özgürleşim” ilkesiyle hareket eden mekanlardır. Tez kapsamında bu kavram türdeşleşmeye değil çokluğa dayalı olma, farklılıkların ahengiyle birlikte iş yapma, farklılıkların birbirine tercümesini sağlayacak fırsatlar yaratma, eşitlik ve sosyal demokrasi çerçevesinde yaratılan mekanlar olarak ele alınmış ve müşterekler ile bu noktada tartışmaya açılmıştır.

Esas sorulması gereken soru her geçen gün denetimin, baskının, gözetimin, kontrolün dozunun arttığı kent mekânında, kentte ortaklaşa yaşamı, sermayenin ve iktidarın düzenine karşı nasıl kurgulamamız gerektiğidir. Bu nedenle heterotopik mekanların yaratımı da giderek zorlaşırken heterotopik mekanlar yaratmanın önemi de giderek artar. Kentlinin elinden alınan her türlü şeyi geri alabilmesinin temeli bu mekansallığın her şeye rağmen oluşturulabilmesidir. İktidar tarafından planlanan ve denetlenen birbirinin aynısı mekanların karşısında; kentsel olanın, kentliye ait olanın, müşterek

olanın geri kazanımını ve kentin, kentliler tarafından özgür kullanımını sağlamak adına umut vaat eden, kent siyaseti içinde hareket doğurabilen müşterek kavramı ve heterotopik, müşterek mekanlar önem kazanır.

Kentte ortaklaşa kullanılan, üretilen ve paylaşılan her şey; değerler, varlıklar ve olanaklar müştereklerimiz olarak geçer ve bunların farklılıkları içeren, özyönetime ve dayanışmaya dayalı, özgürlükçü, katılımcı ve adaletli bir şekilde yönetilmesi sorunu Müşterekler Siyasetini doğurur. Tez kapsamında Müşterekler Siyaseti bağlamında Türkiye’de kentte ortak yaşama dair müşterekleştirme pratikleri sergileyen çeşitli topluluklar belirlenmiş ve topluluğun içinde düzenli şekilde katılım gösteren gönüllüler üzerinden nitel bir araştırma yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde tezin amacına, konusuna ve yöntemine dair açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde ise öncelikle mekanın düşünsel serüvenine değinilmiş ve toplumsal mekan ve üretim biçimi ilişkisi ele alınmıştır. Ardından tezin iki ana kavramı olan heterotopya ve müşterek kavramı irdelenmiş, literatürdeki tartışmalar ele alınmış ve kent mekanı ve Türkiye’deki neoliberal şehircilik politikaları bağlamında tartışılmıştır. Ardından tezin son bölümünde Ankara, İstanbul ve Bursa’da kentte ortak yaşamı sağlama adına müşterekleştirme pratiği sergileyen çeşitli topluluklardan edinilen verilerin temalandırılması ve çözümlemesini içermektedir. Sonuç ve Değerlendirme kısmında ise sunulan nitel veri analizlerinin, müşterekleştirme pratikleri ve kentsel heterotopyalar bağlamında analizine yer verilmiş. Heterotopik müşterek alanların inşa edilmesinin önündeki muhtemel engeller tartışmaya açılmıştır ve tez sonuçlandırılmıştır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, KONUSU VE PROBLEMİ

Kent mekanı, olayların vuku bulduğu bir cansız ve etkisiz bir düzlükten, bir kaptan ibaret değildir aksine kent mekanı canlı, dinamik, karmaşık, değişkendir ve toplumsal ilişkileri kurmak adına oldukça önemlidir. Kent içinde toplumsal ilişkiler mekana; mekan ise toplumsal ilişkilere göre şekillenir. Modern kentler bu nedenle birer projedir. Modernleşmenin ileri sürdüğü ilerleme, gelişme, uzmanlaşma, toplumsal huzur ve mutluluk; kapitalizmin kentleri dönüştürmesiyle birlikte yerini çeşitli sorunlara bırakmıştır. Mekanın bu kurucu yönünün farkına varan modern iktidar ve hakim ekonomik düzen; toplumsal ilişkileri şekillendirmek, denetlemek ve düzenlemek adına mekanı kullanmaktan, modern kentin ruhuna ve kentlinin gündelik yaşamına sızılmaktan çekinmemiştir.

İktidar üzerine çalışmalarıyla öne çıkan Michel Foucault'ya göre mekan, özellikle modern iktidarın varlığı için temel şarttır. İktidarın kendini zorunlu olarak mekanda göstermesi gerekir (Genç,2019, s.20-21). Kentler artık modern iktidarın, ekonomik ya da siyasi her türlü çıkarına uygun düşecek biçimde şekillendirebildiği, kentliden ziyade sermaye mantığının rahatça gezindiği alanlar olmuştur. İktidarın tahakküm ve düzenleme mekanizmaları kenti şekillendirirken diğer yandan da ilişkileri egemen olana göre biçimlendirir. Kentler, öteki ile gün içinde karşılaştığımız mekanlardır. "Öteki" ile her an karşılaştığımız kentte, mekanizmalar bireyleri depolitize ederek, alanları daraltarak her zaman kendi bekâsı için gerekli olan makbul özneyi bireylere dindirir. Kentte yaşayanlar belirli bir davranış koduna bağlıdır. İktidarın araçları ile her zaman düzenlenir ve denetlenirler.

Mekânı düzenleyen bir diğerk unsur kapitalist üretim biçimidir. Müşterek alanların çitlenmesi ve üreticinin üretim araçlarından koparılmasıyla ortaya çıkan kapitalizm, 1920’lerden bu yana içine düştüğü her kriz ve çelişkileri içinden çıkabilmek için de mekânı dönüştürmüş ve düzenlemiştir. İçinde bulunduğumuz geç kapitalist dönemde neoliberal politikalar, sermayenin kent mekânında dolaşımına uygun olarak şekillenmektedir. Bu yönüyle “Marx’ın 18-19. Yüzyıl kapitalizminin özelliklerinin – elbette farklı tarihsel bağlamlar dikkate alınarak- 21. Yüzyıl kapitalizmine çarpıcı bir biçimde benzediği” görülmektedir (De Angelis, 2014, s.102). Türkiye’nin neoliberalleşme sürecinde izlediği kentsel politikalar da ilkel birikimin sürekliliği üzerinden okunabilmektedir.

Kentin planlanmasından, ilişkilerin düzenlenmesine, sokak isimlerinden, meydanların çeşitli sebeplerle kapatılmasına kadar her şey tekdüzeleştirilmeye, homojenleştirilmeye, ehlileştirilmeye çalışılmış olsa da, düşünülmeyen şey kentin dinamik ve sürprizlere açık bir alan olmasıdır. Her zaman çatlaklar ve sızıntılar vardır. Halka açık mekânların özelleştirilmesi, kamusal alana ve müştereklere ulaşımın kısıtlanması, meydanların çeşitli düzenlemelerle daraltılması, sahillerin ticari faaliyet alanı olması, en temel ihtiyaç olan suyun özelleştirilmesi, alışveriş merkezleri, özel üniversiteler ve özel hastanelerle işlevlendirme süreci, kent sakinlerinin kente ulaşımını, kentte hakkı olan her şeye erişimini engellenmesi, bir tepki olarak direnişi de beraberinde getirmiştir.

Müşterekler siyaseti, kent mekânındaki metalaşma ve politik olanın yitimine karşılık, piyasa süreçlerinden özerk bir şekilde yürütülen ilişkileri ve ilişkilerin mekansallığını ifade etmek için kullanılır. Sabit değil dinamik ve ilişkiseldir. “Kentsel müşterekler bir yandan yeniden üretimin metalaşmamış sahasını genişletirken; diğerk yandan kapitalizmin ötesinde kurulacak yeni bir yaşam için tasarımsal, dışavurumcu ve ilham verici pratikler içerir” (Doğan; Penpecioglu, 2019, s.126).

Bunun için müşterek pratikleri içeren toplulukların, dışı kapalı bir tutum sergilememesi gerektiğinin de altı çizilmelidir. Yeni gelenleri içerecek, paylaşma kuralları üzerine daha fazla eğilecek, topluluğu yalnızca ‘finans edenlerle, anlayanlarla, yaratanlarla’ sınırlı bilgi paylaşımı üzerinden kurmayacak, özgürleşmeyi açığa çıkaracak, eleştirel toplulukların yaratılması gerekir. Müşterekleşmeye dayalı bir siyaset izleyerek, devlete ve sermayeye alternatif ağlar inşa etmeye çalışan çeşitli topluluklar oluşmaya başlamıştır (Doğan ve Penpecioglu, 2019, s.128-134). Bu alternatif mekanlar, mekansallıklar bir çeşit müşterekleşme heterotopyaları oluştururlar. Steril ve ayrılmış kentsel düzene karşı, insanların mahallelerini, sokaklarını, parklarını geri istediği bu müşterekleşme ve kolektif özneleşme sürecinin anlaşılması, anlamlandırılması bu tezde nitel bir çalışma ile ortaya konulmaktadır.

Neoliberal şehircilik ve piyasanın kent mekanındaki yıkıcılığına, mekanın, siyasetin ve bilginin çitlenmesine karşı 21. Yüzyılın alternatif düzen arayışında yaratılan heterotopik mekanlar ve buna bağlı olarak geliştirilen müşterekleştirme pratikleri tezin konusudur.

Yapılan literatür taramalarına göre hem heterotopya hem de müşterekler kavramlarıyla ilgili yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte iki kavram da kent mekanının dışında oldukça çeşitli alanlarda ve çeşitli bağlamlarda ele alınan kavramlar olmuştur. Daha açık olmak gerekirse; heterotopya kavramı Türkiye’de yapılan araştırmalarda genellikle edebiyat/sinema alanlarında kullanılmış ve roman ya da filmler üzerinden yapılan analizler için kullanılan bir kavram olmuştur. Bu analizlerde özellikle Foucault’nun ötekiye vurgu yapan heterotopya tanımı sıkça kullanılmıştır. Bunun yanında Foucault’yu ve tüm çalışmalarını içeren yüksek lisans ve doktora çalışmaları da vardır. Bu çalışmalarda kapanma kavramı bağlamında heterotopyalar ele alınmıştır ve bu çalışmalarda heterotopyalar, ütopyalardan doğan, ütopyaların özelliklerine karşıt olacak şekilde kendini konumlandıran, hâkim düzenin karşısında duran, kaçış mekanları olarak görülmüştür.

Heterotopyaların kentsel alanda kullanımı ise yabancı kaynaklarda mimari, şehir planlama ve coğrafya alanında son dönemlerde karşılaşılan bir kavramdır ve özellikle kamusal mekanların heterotopik analizleri ön plana çıkmıştır. Mimari alanda yapılan çalışmalarda heterotopya ve heterotopik alanlar biçimsel, zamansal, atmosferik açıdan farklı olanı içermek açısından ele alınmıştır. Türkiye’de de özellikle sokaklar, duvar yazıları ve meydanlar bağlamında heterotopik analizlere gidildiği görülmektedir. Kent söz konusu olduğunda Foucault’nun heterotopya kavramının yanı sıra farklı çalışmalarda Lefebvre’nin heterotopi kavramından yararlandığı da görülmektedir. Yine David Harvey’nin hem Lefebvre’yi hem de Foucault’yu ele aldığı heterotopyaya dair yazılarına da değinildiği görülmüştür. Bu bağlamda kent mekanı, farklı kimliklerin gündelik yaşamda karşılaştığı, heterotopik alanlar olarak tasarlanmıştır.

Müşterekler kavramı ise özellikle 2008’den sonra yabancı literatürde, 2013’ten sonra ise Türkiye literatüründe yükselişe geçmiş bir kavramdır. Özellikle son dönemde müşterekler yazınına dair çeviriler de dilimize hızla kazandırılmaktadır. Marksist teorinin müşterekler siyaseti üzerinden tekrar düşünülmesi gibi makro konuların yanı sıra daha topluluk pratiklerine odaklanmış, özellikle kent bahçeleri, komün topluluklar ele alınarak yazılmış vaka çalışmalarına rastlamak da son zamanlarda mümkündür. Ancak pratiklere odaklanan saha çalışmaları genellikle tek bir topluluğun pratiklerine yönelik olmuştur.

Kentsel müştereklerin yanı sıra bilginin müşteregi konusunda Michael Hardt ve Antonio Negri’nin çalışmaları eşliğinde hazırlanan araştırmalar artmaktadır ancak bu alan oldukça yenidir, bu nedenle çalışmalar da sınırlı sayıdadır. Özellikle dijital iletişim alanında, internet üzerinden müşterekleri ve heterotopyayı ele alan farklı farklı çalışmalarda da mevcuttur. Müşterekler alanında, interneti yalnızca satın alınan bir hizmet olarak değil, kullanıcılar tarafından inşa edilen müşterek bir sosyal mekan olarak tanımlayan çalışmaların yanı sıra; yeni medya tartışmaları üzerinden farklılıkları içermesi bakımından özellikle sosyal medyayı bu dönemin heterotopya formu olarak değerlendiren çalışmalar da mevcuttur.

Yeni bir kent siyasetini düşünmek açısından bakıldığında heterotopya fikri, içinde özgürleşim nüvelerini barındırdığından müşterekleşme siyaseti ve mekanı birbiriyle ilişkilendirebilmek ve kentsel, ekonomik, sosyal dinamikler çerçevesinde değerlendirebilmek adına önemlidir. Literatür taramasında her iki kavramı da içeren, bununla beraber heterotopya kavramının hem iktidar hem de kapitalist üretim biçimi açısından ele alındığı ve müşterekler siyaseti bağlamında incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Yapılan bu araştırmanın da her iki kavramı kapsamının ve en önemlisi Türkiye bağlamında ele alınıyor olmasının literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir

Bunun yanı sıra saha araştırmasında da birden fazla ilde, birden fazla toplulukla gerçekleştirilmiştir, bu önemlidir çünkü her ilin ihtiyacı, her kentlinin kent deneyimi ve her topluluğun müşterekleştirme pratikleri, birbirleriyle kurdukları ilişkiler oldukça farklıdır ve tez kapsamında bu çeşitliliğe ulaşmak amaçlanmıştır. Heterotopyaların, modern iktidarın tahakküm aygıtlarının yaygınlaştığı omnioptik yüzyılda da oluşturulabildiğini, direniş ve özgürleşim pratiklerinin günümüzde artık ne derece mümkün olduğu üzerine düşünmek adına mevcut bilimsel birikime katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini heterotopya ve müşterekler kavramları üzerinde görüşleri olan Foucault, Lefebvre, Stavrides ile birlikte Hardinci-Ostromcu çerçeve ve Marx'ın ilkel birikim anlatısından yola çıkılarak günümüzdeki süreçleri analiz etmek için yeniden tartışmaya açılan İlkel birikimin sürekliliği bağlamında Neo-Markist kuramcılarının düşünceleri oluşturmaktadır. Tezde söz konusu kuramlar dayanak alınarak kentsel alanlarda heterotopik ve müşterek mekanların nasıl konumlandırıldığı ve kentte yaşayanların müştereklikler pratiğini nasıl inşa ettikleri ya da nasıl gerçekleştirdikleri sorgulanmaktadır. Bu bağlamda;

1. Geç kapitalist sistemin, neoliberal şehirciliğın ve modern iktidarın kent üzerindeki tektipleştirici politikaları ve çitleme uygulamaları bireylerin müştereklere erişimini ve kentsel heterotopyalar yaratımını nasıl etkilemektedir?
2. Müşterekleştirme pratikleri icra eden topluluklar piyasa düzeninden koparak, “alternatif” yani “öteki” mekanlar yaratabilmekte midir?
3. Müşterekleştirme ve müştereklik aktörler için ne anlama gelmektedir?
4. Müşterekleştirme pratikleri sergileyen topluluklar heterotopik mekanlar olarak anlamlandırılabilir mi? soruları tez kapsamında ana problemler olarak ele alınacaktır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Günümüzde modern iktidarın çitleme teknolojilerinin yaygınlaşması, insanların ortak kullanılan ve üretilen, değerlere ve araçlara erişimini engellemektedir. Kentsel heterotopya ve müşterekler siyaseti kapsamında Ankara, İstanbul ve Bursa illerindeki müşterekleştirme pratiklerini konu alan tezin yapılma amacı, öncelikle son dönemlerde sıkça dile getirilen “müşterekleşme” siyasetini Türkiye konjonktürü ve iktidarın çeşitli çitleme teknolojileri açısından ele almak, müşterekleşme sürecine dahil olan aktörlerin, bakış açılarının ve motivasyonlarının ne olduğunu ortaya koymaktır.

Geç kapitalizmin ve neoliberal şehirciliğın mekana yansımasının en yıkıcı örneklerini gördüğümüz ve çeşitli değerlerin, kaynakların ve sosyo-kültürel araçlara erişimimizin kısıtlandığı günümüzde; heterotopik yani hakim ideolojinin ve piyasanın tahakküm süreçlerinden uzakta, alternatif bir gelecek için adımlar atılıp atılamayacağını görmek, bu adımların neler olduğunu ve bu adımları atmaya istekli olan aktörlerin de bakış açılarına dair bir anlayışa ulaşmak, örüntüler ortaya çıkarmak, kent müşterekleri ve müşterekleştirme pratiklerinin özgürleştirici ihtimallerini heterotopya tartışmaları eşliğinde tespit etmektir.

Bu bağlamda aktörlerin kent deneyimleri, kent tahayyülleri, topluluk içindeki karar alma ve yönetim süreçleri ve her türlü müşterekleştirme pratikleri ele alınmış, bu toplulukların nitelikleri gereği “heterotopik” mekanlar olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği teorik arka plan eşliğinde tartışılmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın konusu, problemi ve kuramlardan hareket edilerek bir araştırma stratejisi oluşturulmuştur. Bu stratejiye göre öncelikle, araştırmanın konusu kentsel müşterekler siyasetinin izlediği müşterekleştirme pratikleri ve bu pratiklerin kentsel heterotopya tartışmalarına örnek oluşturup oluşturamayacağı ve bu bağlamda mekanın toplumsal anlamı, müştereklerin neler olduğu ve kentlerde müşterekleştirme pratiklerinin nasıl deneyimlendiği; sorularının kentsel heterotopya bağlamında araştırılmasıdır. Bursa, Ankara ve İstanbul’da kentte ortak yaşamı inşa etmeyi sağlayan ortaklaşmayı çoğaltan pratiklerini, bu pratikleri ortaya koyan toplulukların gönüllülerinin motivasyonlarını anlamak, toplumsal bağlamda anlamlandırmak ve yorumlamak hedeflenmiştir. Bu nedenle araştırmanın yöntemi; anlamayı, anlamlandırmayı ve örüntüler keşfetmeyi sağlayacak olan yorumlayıcı sosyal bilim anlayışından hareketle nitel çözümlerdir. Bu tezin yöntemsel bakış açısı ise konuya eleştirel yaklaşımdır. Sözü ettiğimiz çalışma, eleştirel-yorumcu-inşacı bir yaklaşımla tasarlanmış ve araştırma bu yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Yorumlayıcı sosyal bilim, “bir konuşma, yazılı kelimeler ya da resimlerden oluşan metnin ayrıntılı okuması ya da incelemesine vurgu yapar” (Neuman, 2014, s130). Araştırmacı, bahsi geçen metnin içindeki “yerleşik anlamı keşfetmek” adına okumalar yapar. Burada metinde geçenler kadar okuyucunun öznel deneyimi de etkilidir. Metni “okuyan” araştırmacı metnin içerdiği bakış açısını özümseyerek parça bütün ilişkisine ulaşmaya çalışır. Metnin yüzeyinde açıkça bulunmayan bu ilişkinin derinlerde peşine düşer ve bağlantıları kendisi kurar (Neuman, 2014, s.130-131).

Yorumlayıcı sosyal bilim, yalnızca insanların gözle görülebilir davranışlarını değil; “anamlı toplumsal eylemi” de inceler. “Toplumsal eylem insanların öznel anlam yüklediği eylemlerdir: bir amacı ya da niyeti olan bir etkinliktir” (Neuman, 2014, s.132). Araştırmacı da davranışların bu sosyal bağlamını hesaba katarak araştırmasını yürütmelidir.

Yorumlayıcı yöntemi benimseyen araştırmacılar için “araştırmanın hedefi, toplumsal yaşama dair bir anlayış geliştirmek için insanları doğal ortamlarda nasıl anlam oluşturduğunu keşfetmektir” (Neuman, 2014, s.131). Araştırmacı için insanların neyin anlamı olduğu, gündelik yaşamları, deneyimleri, motivasyonları, önemlidir. Araştırmacı bunları öğrenmek için merak edilen toplumsal ortamı tanımaya çalışır, kişilerin duygularına ve düşüncelerine ulaşır. Tezde de peşine düştüğümüz şey, nicelikten ziyade niteliktir. Saha araştırmasında görüşme yaptığımız kişilerin kente ve buldukları topluluklara dair deneyimlerini, toplumsal olay ve olgular çerçevesinden açıklamak, süreçleri anlamak, anlamlandırmak ve yorumlamak istendiği için nitel araştırma ve çözümleme tekniklerinin kullanılması uygun görülmüştür.

1.3.1. Görüşmecilerin/Katılımcıların Belirlenmesi

Literatür taraması sayesinde tanınan alan, veri toplama sürecinde daha yakından incelenmiş ve alanda çalışma yapmak adına gerekli izin ve görüşmeler yapıldıktan sonra araştırma başlamıştır. Basit bir soru ile katılımcılar belirlenmiştir: “Müşterekleştirme pratikleri ve siyasetiyle ilgili en çok bilgi sahibi kimler olabilir”, “bu konuyla ilgili kimlerle görüşülmesi uygun olur” sorularından hareket edilmiştir. Bu soruların cevaplarına ulaşabilmek adına öncelikle müşterekleştirme pratiklerinin sergilendiği mekanlar üzerine düşünülmesi gerekir. Bu mekanlar, müşterekleştirme denen ve çitleme karşıtı olan süreçleri kapsar.

Sokaktan, bostana, internetten, parklara, bazen sadece biri bazense hepsini kapsayacak olan pratiklerin, herkesçe kullanımını, yeni inşa edilen ortaklaştırıcı pratikleri, katılımcı demokrasiyi ele alan topluluklar, inisiyatifler, mahalle forumları, semt meclisleri, kent konseyleri bu noktada odak noktamızı oluşturmuştur. Bu doğrultuda, toplulukların özellikleri hakkında genellemelere varabilmek ve sosyal gerçekliği anlayabilmek adına topluluklarda aktif gönüllülük yapan kişiler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır ancak kişilere kolaylıkla ulaşabilmek adına bilinenden yola çıkılmış ve özellikle 100. Yıl İniyatifi'nin "Kentte Ortak Yaşam Çalıştayı"na katılan topluluklar not edilerek amaca yönelik örneklem oluşturulmuştur. Bursa, Ankara ve İstanbul illerinde bahsi geçen toplulukların üyeleri örneklem olarak seçilmiştir. Böylece amaçlı örneklem ve kartopu tekniği ile katılımcılar belirlenmiş Bursa'dan 5, İstanbul'dan 3 ve Ankara'dan 7 kişi olmak üzere toplam 15 katılımcı ile görüşülmüştür.

1.3.2. Veri Toplama Teknikleri

Bursa, İstanbul ve Ankara illerinden; Nilüfer Kent Konseyi, 100. Yıl Semt Meclisi, Kavaklıderem Derneği, Çiğdemim Derneği, Validebağ Gönüllüleri Derneği, Tarlabası Dayanışma Grubu, 100. Yıl İniyatifi, Kent ve Ekoloji Savunması, Polen Ekoloji topluluklarından 15 kişi ile görüşülmüştür. Bu çalışmada kartopu ya da zincirleme denilen teknikle seçilmiş ve 12. Katılımcı dan sonra doyum noktasına (giderek cevapların birbirine benzemesi durumu) ulaşılan kadar derinlemesine görüşmeler yapılarak 15 katılımcıya ulaşılmıştır. Görüşmeler esnasında seslerinin kayıt altına alınmasını kabul eden katılımcılardan ses kaydı alınmıştır.

Öte yandan 2020 yılının Mart ayından itibaren katılımcılarla yüzyüze görüşmelerin yapılması mümkün olmadığından süreç içerisinde çevirim-içi platformlar üzerinden derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır.

Katılımcıların hepsi bahsi geçen toplulukların bir aktif bir üyesidir. Aktif üye olmayan ancak dışarıdan yer yer katılım sağlayan bireyler araştırmaya alınmamıştır. Araştırmanın verileri, katılımcıların araştırma konusunu içeren kent hakkı, kent deneyimi, müşterekleştirme pratikleri ve dayanışma kültürüne ilişkin bakış açıları, motivasyonları, düşünceleri, üyesi buldukları müşterekleri anlamlandırma ve deneyimlerinden oluşturulan soru formundaki yarı-yapılandırılmış sorular ile toplanmıştır. Görüşmelerin yapılması sırasında gözlem notları da tutulmuştur. Görüşmeler yaklaşık 70-90 dakika aralığında sürmüştür.

Veri toplamanın ardından nitel araştırma yönteminin analiz aşamaları kodlamalar ve temalandırmalar yapılmıştır. Temaların belirlenmesinde kavramsal ve kuramsal çerçeve, gözlem notları ve katılımcıların verileri belirleyici olmuştur. Tezin ikinci bölümünde kavramlar, kuramlar ve alanyazında yapılmış olan araştırma sonuçları doğrultusunda verilerin analizleri gerçekleştirilmiştir. Tezin konusunun, amacının, kavram ve kuramlarının bununla beraber sahada toplanan verilerin anlam kazandığı, örneğin kentsel heterotopya ile müşterekleştirme pratikleriyle ilgili ilişkiselliğin ortaya konduğu ve tezin önemini vurgulayan bir yazımla analiz son bulmuştur.

1.3.3. Verilerin Analizi: Temalaştırma

Sahadan elde edilen verilerin deşifreleri yapıldıktan sonra manuel olarak analiz edilmiş ve temalar gerek kuramsal gerek katılımcıların verdikleri yanıtla gerekse soruların oluşturulmasında kullanılan kategoriler üzerinden temalaştırılmıştır.

Tezin geneli üç ana hattan ilerlemektedir. Öncelikle mekanın felsefi boyutuna odaklanılmış ve mekana dair bakış açısının yüzyıllar içinde nasıl değiştiği, sınırları belli, değişmez bir mekan anlayışından daha toplumsal ve ilişkisel bir mekan anlayışına nasıl vardığı aktarılmış bu sayede kent mekanının da dönüşümünün düşünsel arka planına varılmıştır.

Yine aynı yöntem heterotopya ve müşterek kavramını açıklarken de izlenmiş; kavramlar devinimsiz, gelişmeye ve değişime açık olmayan bir tanımdan; daha ilişkisel, toplumsal, etkilendiği kadar etkileyici, sınırsız bir tanımlamaya doğru gidilmiştir. Kavramların birbiriyle kesiştiği nokta kent mekanı ve kentsel deneyimde etkin rol oynayan kapitalizmdir. Görüşmecilere sorulan sorular da bu hat çerçevesinde hazırlanmış, nitel verilerin analizi ve temalaştırma da bu hat üzerinden ilerlemiştir.

Buna göre, tezde dört tema belirlenmiş ve görüşmecilerden elde edilen verilere dayanarak alt temalar oluşturulmuştur. Nitel verilerin analizi bölümünde de görüleceği üzere birinci tema, “Kent Deneyimi”dir. Bu başlığın altında görüşmecilerin gündelik yaşamında kenti nasıl deneyimlediklerine, Türkiye’deki neoliberal kentsel rejimi nasıl değerlendirdiklerine, var olduğunu düşündükleri kentsel, çevresel ve toplumsal sorunlara odaklanılmıştır. Hemen ardından gelen ikinci tema ise, “Müşterek Kavramı: Müşterekleri Nasıl Tanımlamalı”dır. Bu başlık altında, görüşmecilerin müşterek kavramından ne anladıkları, nasıl tanımladıkları, neleri müşterek olarak gördüklerine dair veriler analiz edilmiştir. Kavramı nasıl tanımladıkları ve kavramdan ne anladıkları, müşterekleştirme pratiklerini de nasıl şekillendirdiklerini ve motivasyonlarını anlamamızda etkili olmuştur. Tezin üçüncü teması ise, heterotopya kavramıyla ilişkilendirilecek olan temadır. “Topluluk Deneyimi ve Müşterekleştirme Pratikleri” başlıklı bu temada, görüşmecilerin topluluklarda nasıl ilişkiler kurduğu, yönetim ve karar alma süreçlerini nasıl gerçekleştirdiklerini ve topluluk içinde deneyimledikleri müşterekleştirme pratiklerine ulaşılmıştır. Analizin son teması olan “Kent Tahayyülü: Nasıl Bir Kent?” başlıklı bölümde ise görüşmecilerin nasıl bir kent istediklerine, neleri değiştirmek istediklerine değinilmiş ve Sonuç ve Değerlendirme kısmında elde edilen veriler bu temalar eşliğinde tartışılmıştır. Neticede, tezin 3. Bölümü görüşmecilerin verdikleri cevapların derlenmesi ile oluşturulmuştur.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Tezin aşamalarının planlandığı 2019 yılında, saha araştırmasının yalnızca Ankara ilinde yapılması düşünülmüştür. Toplulukların bir araya geldikleri mekanlara gidilip, görüşmecilerle müşterek mekanlarında buluşulması, toplulukların etkinliklerine katılıp ses ve gözlem verilerinin dışında fotoğraf ile görsel verilerin de elde edilmesi planlanmıştır. Ancak 2020 yılında beklenmedik bir şekilde hayatımıza giren COVID-19 salgını dolayısıyla topluluk gönüllülerinin bir araya gelmesi, düzenli olarak gerçekleştirdikleri etkinliklerini yapabilmeleri mümkün olmamıştır. Araştırmacının da Ankara ilinden ayrılması dolayısıyla bu topluluklarla yüz yüze iletişimler kurulamamıştır.

Bu nedenle tezin planlamasında değişikliklere gidilmiş, görüşmeciler ile bağlantılar internet üzerinden sağlanmıştır. İnternet üzerinden görüşmecilere ulaşmak, yüz yüze bağlantılar sağlamaktan daha zorlayıcı olmuş, bu noktada topluluk üyelerinden iletişimde oldukları diğer toplulukların üyeleriyle iletişim kurmak adına yardım alınmış bu sayede tezin sahası İstanbul ve Bursa'yı da kapsayacak şekilde genişletilebilmiştir. Böylece araştırmanın saha verileri Ankara, İstanbul ve Bursa illerinden katılımcılarla sınırlı kalmıştır.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Tezin ikinci bölümünün ilk kısmında, teze hayat veren, iskeletini oluşturan kavramlara ve bu kavramların birbirinden farklı tanımlarına, tarihsel arka planlarına, felsefî ve bilimsel tartışmalarına değinilmiş ve kavramların birbirleriyle olan ilişkisi aktarılmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında heterotopya kavramı Foucault, Lefebvre ve Stavrides'in heterotopik mekanlar ve kentsel heterotopyla tartışmaları etrafında şekillendirilmiş; son olarak bölümün üçüncü kısmında ise müşterek ve müşterekleştirme kavramlarına dair tanımlara yer verilmiş ve Hardin-Ostrom tartışması eşliğinde sosyal-ekolojik çerçeve sunulmuş olup; hemen ardından müşterek ve müşterekleştirme kavramlarının ekonomik boyutta analizini yapabilmek adına ilkel birikimin sürekliliği anlayışına dayanarak Neo-Marksist çerçevede tartışma sürdürülmüştür.

Bahsettiğimiz kavramların ilki “mekan” kavramıdır; toplumsal mekan, kentsel mekan, heterotopik mekan, müşterek mekan... tez kapsamında sıkça geçen mekansal formlara değinmeden önce “mekan”ın ne olduğuna ve tez çerçevesinde ne ifade ettiğine değinmek gerekmektedir. Mekanın, geçmişten bugüne, farklı disiplinler içinde, farklı biçimlerde, farklı kavramlarla birlikte ya da onlardan ayrıştırılarak nasıl tanımlandığını anlamak, onun toplumsal boyuttaki önemini ve diğer anahtar kavramlarla olan ilişkisini ortaya çıkarmada yardımcı olmaktadır.

2.1.MEKAN KAVRAMI

Mekân nedir? Mekân canlı-cansız tüm varlıkların üzerinde bulunduğu bir düzlem, her şeyi içinde barındıran bir kap ya da içi doldurulabilen bir boşluk mudur? Durağan mıdır? Sınırları var mıdır yoksa uçsuz bucaksız mıdır? Mekânın kökeni veya kaynağı

nedir? Mekan söz konusu olduğunda bu soruların kesin bir cevabını vermek oldukça güçtür. İnsanlar, eski çağlardan bu yana mekân üzerine düşünmüş ve mekanı anlamaya, onun bir tanımını yapmaya, betimlemeye, sınırlarını belirlemeye çalışmış ve felsefi, edebi, toplumsal, coğrafi, politik birçok alanda mekanı tartışmıştır.

Mekan kavramı, en genel anlamıyla “yer, mahal” anlamına gelir. Arapça bir “isim olan ‘kevn’den türetilmiştir. ‘Kevn’ ise var olma, varlık ve vücut anlamlarına gelmektedir” (Erol, Görmez, 2016, s.82; Nakıboğlu, 2015, s.382). Anlaşılması ve aktarılması oldukça güç olan mekan kavramı, kökeni itibarıyla “varlığın herhangi bir formda var olduğu yerdir” (Özpinardan akt. Erol, Görmez, 2016, s.83). Günümüzde genellikle “oturulan yer, bulunulan çevre, ortam, yaşanan dünya ya da kainat” (Göka’dan akt. Erol, Görmez, 2016, s. 83) anlamlarını da içermektedir. Toplumsal anlamıyla “mekan, insanların tüm eylemlerini gerçekleştirdiği, kullanıcıların ihtiyaçlarının karşılandığı, insanları konumlandıran, biçimlendiren ve onlar tarafından biçimlenen bir boşun” (Erol, Görmez, 2016, s.83) olarak da görülmektedir.

İngilizce’de “space” kavramıyla karşılanan mekan, uzam ve uzay olarak da geçer (Erol, Görmez, 2016, s. 84). Keleş’in tanımına göre “insanı çevreden bir ölçüde ayıran ve içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmeye elverişli toprak, hava, sudan oluşan çevre”dir (Keleş’ten akt. Erol, Görmez, 2016, s. 83). Doğal çevrenin yanında mekan; beşeri coğrafya, mahalleler, sokaklar, kentin altyapısı, gündelik yaşamımızı oluşturan her şey, mimari ve ekolojik bir ortamdır (Süalp’ten akt. Erol, Görmez, 2016, s.83).

Tanımlar çoğaltılabilmekle birlikte yukarıda görüldüğü gibi mekan kavramı, varlıktan ayrı düşünülemez. Her varlık evrende yer kaplar ve varlıkların etrafında gelişen bütün olaylar, bir zamanda ve mekanda gerçekleşir. Varlık, var olabilmek, varlığını sürdürebilmek, olgunlaşmak, şeylerle etkileşime geçebilmek, bilinebilmek ve tasvir edilebilmek için mekana ve mekanın düzenine ihtiyaç duyar (Yıldırım, 2017, s.10-11).

Varlık ile iç içe olan mekan, ilişkisel bir kavramdır ancak mekanın varlık ile bir arada ele alınması düşüncesi oldukça yenidir. Yakın bir zamana kadar boş bir kap, hareketsiz bir yüzey olarak algılanan mekan, yerini toplumsal mekan düşüncesine bırakmıştır. Günümüzde özellikle disiplinler arası çalışmaların çoğalmasıyla birlikte mekan, yalıtılmış anlamlarından kurtulup tarihsel ve toplumsal açıdan ele alınmaya başlanmıştır. Tez kapsamında da ilişkisel ve toplumsal yönüyle kullanılan mekan düşüncesine geçmeden önce mekanın düşünsel serüvenine değinilecektir.

2.1.1. Felsefi Bir Sorun Olarak Mekan

Mekana dair farklı tanımların kaynağı, insanların bir şeyleri anlamlandırmak adına varlıklarına, yaşadıkları hayata, evrenin kaynağına sordukları “ne, neden, nasıl” gibi sorulara verdikleri cevaplara göre değişmiş ve şekillenmiştir. Mekana dair ilk düşünceler, evrenin kaynağının arandığı “arkhe”ye dair tartışmalara dayanır. Bu dönemde mekan, evrenin düzeni ve kozmik olaylar ekseninde tartışılmış olup, makrokozmostaki tekil ve tikel olayların mikrokozmozda benzerleri aranmış ve mikrokozmosta yaşananlar buna göre yorumlanmıştır (Yıldırım,2017, s.10-14).

Antik Yunan filozoflarının mekana dair en önemli kavrayışlarından biri Platon’un Timaios diyalogunda geçen *Khora*’dır. *Khora*, mekanın kaynağıdır. Grekçe karşılığı “yer”, “toprak”, “mekan” olan *khora*, varlık ve oluştan sonra gelen üçüncü bir tür olarak karşımıza çıkar (Yıldırım,2017, s.16). *Khora*, Platon’a göre kozmosta varolan her şeyi bir kap gibi içine alır, tıpkı bir anne gibi hepsini besler, yaşamın kaynağıdır ancak içine aldığı hiçbir varlığa benzemez. Makrokozmos ve mikrokozmosun bir aradalığı ve harmonisinin karşılığıdır. Şekilsizdir ve sınırları belli değildir (Yıldırım,2017, s.13-16).

Khora’nın anlaşılmaz ve sınırları çizilemez karakterine karşılık, Aristoteles “*topos*” kavramıyla karşımıza çıkar. *Topos*, kelime anlamıyla “yer”dir. (Yıldırım,2017, s.19). , *Khora*’yı sınırlandırarak, belirgin, tanımlanabilir, bilinebilir, duyularla algılanabilir bir

mekan düşüncesi ortaya koymaktır. Aristoteles zaman ve mekanı ele aldığı “*Fizik*” adlı kitabında mekanı, fizik ve kozmoloji bağlamında ele alarak mutlak bir boyut kazandırmıştır. Ona göre mekan, varlığa yüklenen kategorilerden biridir ve “nerede” sorusuna karşılık gelir (Yıldırım,2017, s. 19-21; Vatandaş, 2020, s.117).

Aristoteles’in *Topos* olarak adlandırdığı yer sonludur, hareketsizdir ve “mekân kuşatan cisimle, kuşatılan yani yer değiştirme hareketi ile hareket kazanan cismin sınırlandırılır” (Aristoteles’den akt Vatandaş, 2020, s. 56-57). Bir cisim, bir yerde bulunur. Onun örneğiyle su kaptan döküldüğünde kaptan hava kalır, aynı yeri başka bir cisim yani hava doldurur, cismin olmadığı yer ise boşluktur. *Topos*, tüm varlıklardan önce de vardır, o nesnelerin hiçbiri olmadan da var olur ancak nesnelerin hiçbiri o olmadan var olamaz (Vatandaş, 2020, s. 56-58).

Aristoteles, *Topos*’u kendi içinde ikiye ayırır, bunlardan ilki bütün nesnelerin bir arada bulunduğu genel, ortak yer olan “*topos koinos*” diğeri ise, her cismin varolmak ve varlığını sürdürmek adına açtığı yer olan özel yer olan “*idios topos*”tur. Genel yeri bir orman, özel yeri ise bir ağacın kapladığı yer olarak düşünmek mümkündür. *Topos* görüldüğü gibi sonlu, noktasal olarak belirlenebilen ve işgal edilen bir yer olarak karşımıza çıkar (Yıldırım, 2017, s.21).

Platon ve Aristoteles’in ortaya koyduğu bu iki kavram bir süre felsefi bir sorun olarak mekanı düşünmeyi olanaklı kılar ancak modern düşünce ve bilimin gelişmesiyle birlikte mekana dair algı da değişmiştir. Yakın zamana kadar kabul gören mutlak mekan kavrayışı mekânın, matematik ve geometrinin alanına girmekle kalmayıp hareketsiz bir düzleme indirgenmesine neden olmuştur ve uzun zaman boyunca bu şekilde ele alınmıştır.

Mutlak mekan, 17. Yüzyılda Newtoncu fizik ile ortaya çıkan ve Rene Descartes ile formüle edilmiş bir mekan anlayışıdır. Descartes, *II. Meditasyon* adlı eserinin başında “*res cogitans* (düşünen şey) / *res extensa* (yayılımı olan şey)” ayrımını yapmış ve ortaya koyduğu bu düalite ile zaman ve mekan kavrayışını kökünden değiştirecek olan kartezyen felsefenin de ilk adımını atmıştır (Kurtar, 2012, s. 350; Yıldırım, 2017, s. 24).

Yayılımı olan şeye indirgenen mekan, Euclide (Öklid) geometrisinin sınırları içinde; çizgiler, yüzeyler ve koordinatlar olarak ele alınmaya başlanmıştır. Mutlak mekan, her zaman aynı kalan ve herhangi bir dış etkiye rağmen değişmeyen, hareket etmeyen yerdir. Modern Kartezyen düşünce mekanın yanında zamanın algılanışını da etkilemiş, bu iki mefhumu bir soyutlama olarak ele almıştır. Mekanı mutlak bir biçimde ele almak ve hareketsiz kılmak, onun varlık ile olan ilişkisinin, ilişkisel niteliğinin ve en önemlisi mekanın toplumsal boyutunun ıskalanmasına neden olmuştur. Matematiksel mekan tasarımı, mekanın canlı ve sürekli değişim içinde olma özelliğini göz ardı etmiştir (Kurtar, 2012, s. 351).

20. yüzyıl özellikle bilimde yaşanan köklü değişimlerle mekana dair algı tıpkı zamanında Kartezyen düşüncenin etkisiyle değiştiği gibi değişmeye başlamıştır. Albert Einstein’ın *Görelilik Kuramı*, uzay-zaman algısının mutlaklıktan ziyade göreceli olduğuna dair açıklamalar ortaya koymuştur. Görelilik Kuramı’na göre, “herkesin gördüğü şeylere karşı kendi farklı görüşleri olduğu gibi uzay-zaman algısı da görecelidir” (Gulien’den akt. Çetin, 2008, s. 2) Bir gözlemcinin devreye girmesiyle bu zamana kadar izotropik, sonsuz, mutlak, “*kendinde şey*” olarak algılanan mekan, özne ile ilişkilendirilmeye ve toplumsal boyutta ele alınmaya başlanmıştır.

2.1.2. Toplumsal Mekanın Tarihi

Lefebvre’nin *Mekanın Üretimi (The Production of Space, 1974)* adlı eserinde belirttiği gibi, her ne kadar bugüne değin tüm yaşanmışlığından, tarihsellik ve mekansallığından

arındırılmış olsa da mekan, toplumsal bir üretilimdir. Buradaki üretilim kavramı mekanın; insani, tarihsel ve toplumsal boyutuna vurgu yapmak için kullanılmıştır (Kurtar, 2012, s. 352). Ona göre Descartesçı mekan anlayışına getirdiği eleştirilerle, mekana kendi özelliklerini geri kazandıran Martin Heidegger'in *Varlık ve Zaman* eserinde sunduğu mekana dair devrim niteliğinde düşüncelerdir.

19. Yüzyılda gelişen bu düşünceye göre mekan, toplumsal olandan ayrılamaz ve tek başına bir anlam ifade etmez. (Kurtar, 2012, s.352-353). Heidegger'e göre, "bardağın içindeki boşluk değil, bardağı içeren" yer mekandır. "Yalın bir mekan yoktur, farklı türden mekanlar, mekansal ilişkiler veya mekansallaşmalar vardır". "Mekan, canlıların tüm eylemlerinin gerçekleştiği, bu eylemler aracılığıyla somutlaşan toplumsal bir kategoridir" (Erol, Görmez,2016, s. 83-84). Toplumsal mekan anlayışı giderek Descartesçı mutlak mekan anlayışının yerini almaya başlamış ve ilişkisel bir mekan anlayışı ortaya çıkmıştır.

20. Yüzyılda yukarıda da bahsi geçen dönüşümler ile birlikte sosyal bilimlerde, özellikle coğrafya disiplininde, mekansal ayrışma ve kapitalizm bağlamında mekan giderek önem kazanmış, kapitalizmi anlamak ve açıklamak adına mekan mefhumundan yararlanılmıştır (Işık, 1994, s.10-13). Bu doğrultuda ilk yaklaşım, I. Dünya Savaşı sonrası Chicago Okulu'nun çalışmaları öncülüğünde geliştirilen toplumsal mekan yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre mekan, insan davranışlarının belirleyicisidir. Bir süre kabul gören bu yaklaşım 1960'lardan sonra yerini farklı bir yaklaşıma bırakmıştır. Mekana dair bu yaklaşıma göre, mekan toplum tarafından oluşturulmuştur. Bahsi geçen iki yaklaşım da toplumsal mekanı analiz etmede bir bakıma eksik kalmıştır ve bu nedenle üçüncü bir yaklaşım ortaya konmuştur. 1980'ler sonrası ortaya konan bu yaklaşıma göre, mekan diyalektiktir ve toplum ve mekan karşılıklı etkileşim içindedir (Çetin, 2008, s.7).

Toplumsal mekan, toplumsal ilişkiler ve mekansal pratiklerin karşılıklı etkileşimleriyle oluşan bir yapıdır. Toplumun en iyi şekilde anlamak için mekansal pratiklere ve mekanda gelişen toplumsal ilişkilere bakmak gerekmektedir. Özellikle “kent” dediğimiz mekansal form, toplumsal ilişkilerin ve mekansal pratiklerin iç içe olduğu, devingen bir sistem olmasıyla önem kazanmaktadır. Çeşitli ilişki ağlarından oluşan toplumsal mekan, karşılaşmalara, toplanmalara, dağılmalara ev sahipliği yapar. Kentsel mekan, mekansallıkların ve toplumsallıkların belirleyicisi konumundadır.

Toplumsal mekan denince akla gündelik yaşamda her gün deneyimlediğimiz; ev, okul, cafe, fabrika gibi mekanlar gelmektedir ancak bunlar yalnızca kentin mekansal biçimleridir. Kent mekanı ise bundan daha karmaşık bir yapıya sahiptir bunun nedeni mekanın, toplumsal düzeni kurmada egemen normlar ile olan ilişkisidir. Toplumda egemen olan normlar doğrultusunda toplumsal mekanlar üretilir ve politikalar eşliğinde mekan düzenlenir. Bu durum tam da mekanın toplumsal bir ürün olmasından, tekrar tekrar üretilmesinden yani bir nevi metalaşmasından kaynaklanmaktadır.

2.1.3. Toplumsal Mekan Ve Üretim Tarzı İlişkisi

Her toplum kendi üretim biçimini yaratır. “Toplumsal mekan, toplumsal bir üründür” diyerek analizine başlayan Lefebvre’ye (2014, s.76) göre, üretim tarzı ve ilişkileri mekan üretiminde oldukça önemli bir yere sahiptir öyle ki her üretim tarzı kendine özgü zaman ve mekan üretir. Bu doğrultuda Lefebvre, toplumsal mekan ve üretim tarzı ilişkisini Mutlak, Kutsal, Tarihsel, Soyut, Çelişkili ve Diferansiyel Mekan olarak altı aşamada incelemiştir; birbirinden farklı toplumsal mekana ve üretim ilişkisine denk gelen bu altı aşama tarihsel materyalizmin momentlerine de denk düşer.

Kısaca değinmek gerekirse ilk aşama olan Mutlak Mekan, doğanın mekanıdır. Bu aşamada zaman ve mekan, herhangi bir düzene uygun olarak tasarlanmamıştır; o nedenle Mutlak Mekan, yaşanan mekandır. Doğa, beden tarafından doğrudan

deneyimlenir ve doğanın ritmine göre hareket eder. Avcı-toplayıcı ve tarım toplumu bu mekana denk düşer. Topluluklar bu dönemde göçebe bir hayat yaşadıkları için, mekanın yerleşik hayata geçen ilk insanları ise ölümlerdir (Ghulyan,2017, s.4-7 ;Lefebvre,2014, s.76-77).

İnsanların ölümleri gömmeleri, mezarlar ve zingatlar yapmaları sonucu, belli ritüeller, kutsal semboller ve anıtlar oluşmuştur; bu durum da mekanı, Mutlak Mekan'dan ikinci aşama olan Kutsal Mekan'a dönüştürmüştür. Bu dönemde, tarım ve tarım yöntemleri geliştirilmiş, yerleşik hayata geçilmiş; tarımdan elde edilen ürünleri korumak ve paylaşmak adına siyasi ve askeri yapı oluşmaya başlamıştır. Siyasi ve dini etki mekanı, "doğal" ve "yaşanan" mekan bağlamından koparmış; kutsal olan yerlere yakınlık ve uzaklık bakımından merkez-çevre olarak bölmüştür. Merkez, ayrıcalıklı ve tanrısal düzene sahip bir mekandır. Dini ritüeller, siyasi iktidar, önemli kaynaklar buradadır. Çevrede kalanlar ise kutsal olmayan, lanetli kabul edilen öteki mekanlardır (Ghulyan,2017, s.7-9 ;Lefebvre,2014, s.77-78).

Emek, etkileşim ve nüfus arttıkça, elde edilmesi gereken kaynaklar ve ihtiyaçlar giderek artmış; daha sistematik bir ekonomik düzene ve siyasi yönetime geçilmiştir. Doğadan kopuşun resmen gerçekleştiği, artık tasarlanan mekanların alanına girilen bu dönemde Kutsal Mekan yerini üçüncü aşama olan Tarihi Mekan'a bırakır. Bu aşama feodal dönemin sonları ve erken kapitalist dönemdir.

Özel mülkiyet, özel-kamusal/ ev-iş ayrımı; mekanda olduğu kadar zamanda da parçalanmaya neden olmuştur. Mekansal pratikler değişmiş ve şehirler birikim ve ticaret mekanları olarak sahneye çıkmıştır. Birikimi ve yeni ekonomik örgütlenmeyi elinde tutan sınıf kutsal ve soylu olan sınıf olmaktan çıkmış ve burjuvaziye geçmiştir. Reform hareketleriyle birlikte, laiklik; Aydınlanma ile akıl, hukuk, eşitlik ön plana çıkmıştır. Mezarlar yerine heykeller ve anıtlar yapılmaya başlanmıştır. Tüccar kentleri, siyasi ve dini iktidarın yönettiği kentlerin yerini almıştır. Tüccarların ön plana çıkmasındaki en

büyük etken, haberleşmeyi ve bilgiyi etkin şekilde kendi çıkarları adına kullanabilmeleridir, bilginin araç-rasyonel kullanımını zamanla mekanda geri dönülemeyecek tahribata da neden olmuştur.

Birikimin, teknolojinin, devletlerin, yeni sınıfın ve ekonomik yatırımların yükseldiği dönemde ise, merkezileşen yerler kentler olmuştur. Kent, sermaye birikimine ve dolaşımına göre yeniden planlanmış ve örgütlenmiş; devletlerin gücünü gösterecek ve aynı zamanda denetim ve savunmayı sağlayacak şekilde yeniden biçimlendirilmiştir. Böylelikle mekan “soyutlaşmıştır”. Soyut mekan savaşın ve şiddetin bir ürünüdür. Bir devlet tarafından kurulmuştur ve bu mekanın siyasal boyutu ön plandadır.

Soyut Mekan’ın temelinde homojenlik ve araçsallık yatar. Bu aşamada; direnen, farklı olan ve tehdit eden her unsura karşı homojenleştirme ve saf dışı bırakma yöntemleri geliştirilmiştir. Mekanın yeni sahipleri olan devlet ve yönetici güçler için, mekanın meşru güç tekeli ile birlikte, denetimi sağlayacak şekilde kullanılması, mekanın deneyimlenmesini de dolaylı hale getirmiştir (Lefebvre, 2014, s. 292). Mekan artık, otoritenin bir simgesi olarak dar, kaba, sınırlandırılmış bir hal almış ve mekana kondurulan mimari de her zaman devletin gücünün ve tahakkümünün bir simgesi olarak inşa edilmiştir.

“Soyut mekânın felsefi temeli, devleti mekânın efendisi olarak gören, devlete rasyonellik atfeden Hegelcilikte yatar. Bu mekânın diğer önemli felsefi temeli doğanın ve mekânın mantıksal ve mekânistik analizine vurgu yapan Kartezyen felsefedir” (Ghulyan, 2017, s.13). Bu iki düşünce ile devlet destekli, gözetlemeye uygun, homojenliği ve tahakkümü pekiştiren düz çizgilerden oluşan, “özgürlük” ve “konfor” adı altında inşa edilen “yaşama makineleri” yaratılmıştır. Lefebvre’nin deyişiyle mekanda “dar ve duyarsız bir rasyonellik” hakimdir ve bu rasyonellik, otoriter ve kaba bir mekân pratiğine de yol açmıştır. Devlet destekli bu mekan pratiğinin modern kentleri inşa etme sürecinin öncüsü ise vali Haussmann’dır.

Soyut mekanın felsefi temellerine göre inşa edilen modern kentler, “yaşanan mekan” olmaktan oldukça uzaklaşmış, bir ideoloji aracı ve meta olarak üretilmeye başlanmıştır. Devlet, toplumsal ‘düzen’ sağlamak için mekânı bir siyasi araç ve aygıt olarak görür ve sürekli mekânın üretimine müdahale eder. Altyapı sağlayan, kaynakları yöneten, planlama yetkisine sahip olan devlet soyut mekânın hiyerarşik düzenlenişinden sorumludur (Ghulyan,2013, s. 15). Teknik dil ve bilgi yardımıyla iktidarın gücü ve otoritesi binalara, sokaklara, caddelere, meydanlara kısaca kent planlamalarına yansıtılır; hakim ekonomik düzene göre oluşturulan bu fallik mekanların yaratıcıları ise şehir planlamacıları, mimarlar, teknokratlar, coğrafyacılardır.

Makinelerin kentlerde yarattığı fiziksel ve sosyal deformasyonu tedavi etmek üzere ortaya çıkan modern şehircilik anlayışı; rasyonel, işlevsel, yalın bir kent ve eylemleri belirlenmiş ve düzenlenmiş yeni bir kentli inşa etmeyi amaçlamıştır. Sanayi Devrimi’nin “hasta” ettiği kentleri iyileştirmek ve savaşlara, çatışmalara ve çelişkilere rağmen “ışıl ışıl” görünmek zorunda olan ütopyik kentler kurgulamışlardır. Aydınlanma’nın bir ürünü olan planlama ile ideal kentler, mutlu insan ve mutlu bir toplum yaratılacağı düşünülmektedir. İdealin peşinde koşan modern planlamanın, düşünsel boyutu ise ütopyalara dayanmaktadır. Modern kent planlamasının ütopyalardan tek farkı ise elinde bilimsel ve teknik bilginin olmasıdır. Modern kentler böylece inşa edilmiştir.

Kentsel fonksiyonların rasyonelleştirilmesi, kentlerin egemen iktidar ve onun düzeninin siyasi ve ideolojik çıkarlarını içeren müdahaleler, sokakların birer araç olarak kullanılması Fransa’da 19.yüzyılın ortalarında başlamıştır. O dönemlerde Paris, kelimenin tam anlamıyla “hasta” bir şehirdir. Şehrin merkezinde günde 12-16 saat çalışmasına rağmen oldukça sağlıksız ve kirli konutlarda ve sokaklarda barınan işçi sınıfı yaşamaktadır. Sanayi’nin tahrip ettiği kentlerden biri olan Paris’e; yoksulluk, salgın hastalıklar ve hava kirliliği gibi birçok sorun hakimdir. 1830’dan beri devam eden krizlerin sonucunda da Avrupa’nın birçok yerinde 1848 olayları patlak vermiş ve halk direnişe geçmiştir.

1830-1848 yıllarında Paris'teki halk direnişinin kırılmamasının en büyük nedenlerinden biri Paris'in dar sokakları olarak görülmüş ve dönemin valisi Baron Haussmann ve Fransa lideri III. Napoléon Paris'i yıkıp yeniden inşa etmişlerdir. Tarihi binalar dahi yıkılarak sokaklar, caddeler ve bulvarlar genişletilmiştir. Kent dokusu düzenli hale getirilmiş, ulaşım ve dolaşım sistemleri oluşturulmuş, her şey birbiriyle bağlantılı hale getirilmiştir. Şehrin meydanı birbirine benzeyen kent mobilyaları ve bitkiler ile doldurulmuştur.

Halk ayaklanmalarını bastırmanın bir diğer yolu, yoksulları kent merkezinden kovmak ve banliyölere itmek olmuştur. Seçkin Bölge Kanunu ile birlikte işçi sınıfının yaşadığı bölgedeki evler yıkılmış, şehrin merkezi gecekonduculardan temizlenmiştir. Diğer yandan 1875 yılında tamamlanan Opera Binası, oluşan yeni sınıfın vitrini olmuş, görkemli kentler burjuva hegemonyasının yeniden üretimini sağlamıştır (Stavrídes, 2016, s.131). Kaldırımlar herkesin yürüyebilmesi için genişletilirken, bir taraftan da kamusal alan zenginliğin sergilenebildiği ve siyasi atmosferden arınmış alanlar olarak yeniden düzenlenmiştir.

I. ve II. Dünya Savaşı arasında sokağın toplumsal rolünün giderek arttığını gören, Haussmann'ın izinden giden birçok mimar ve şehir plancısı da olmuştur. Le Corbusier ise dikey ızgara şeklinde kentler tasarlamış, Moses, Haussmann'ın Paris'e yaptığını New York'a yapmıştır. Düzensiz ve sürprizlere açık sokak görüntüsüne karşı, tarihsel özgünlüklerinden arınmış, tekdüze ancak akılcı, verimli ve ışıltılı sokaklar tasarlanmıştır. Kente yapılan bu müdahale iktidarın müdahalesidir. Bu sayede genişleyen caddeler siyasi geçit ve törenlere bir sahne olurken diğer yandan ızgara şeklinde sokaklar sayesinde herkesin kolaylıkla gözetlenebildiği, hiçbir şeyin gizlenemediği sokaklar ve caddeler tasarlanmıştır (Stavrídes, 2016:, s.132). Sanayileşmenin ve makinalaşma düzeninin bir yansıması olan modern kentlerde mekan sermayeye ve iktidara göre şekillenmektedir.

Düz çizgiler, rasyonellik, hizalama, geometrik perspektif bir çeşit “yaşama makineleri” yaratmak amacı taşımış, mekan siyasi bir araç olarak kullanılmıştır. Kapitalizm, mekan aracılığıyla, modern kent formuyla, gündelik yaşamımıza da sirayet etmeyi başarmıştır. Üretimi ve yeniden üretimi garanti altına alan mekanlar ve mekansallıklar bu şekilde, mühendis, mimar ve şehir plancılarının teknik bilgisi ve jargonuyla düzenlenmiş; bilgi aracılığıyla, iktidarı, ideolojiyi ve hakim ekonomik düzeni temsil eden mekanlar yaratılmıştır.

Bu dönemde, beden mekandan koparılmış, insanlar artık mekanı deneyimleyemez hale gelmiş, mekanı binalar olarak düşünmeye ve algılamaya başlamıştır. Mekan artık üretilen ve yeniden üretilen bir metadır ve yöneticilerin, ekonomik, siyasi, kültürel çıkarlarına, ekonomik ve meşruiyet krizlerine uygun olarak sürekli planlanmaya, yeniden üretilmeye, tüketilmeye devam eder. Lefebvre'nin deyimıyla “mekanda şeylerin üretiminden, mekanın üretimine geçilmiştir” ve kapitalizm “fabrika” kabına sığmayarak gündelik hayatın her alanına yayılmıştır (Lefebvre 2014, s.289).

Homojenliği amaçlasa da soyut mekan, içinde oldukça fazla çelişki barındırır, çatışmalı ve çoğuldur. Sermaye ve işçi sınıfı arasındaki antagonizmayı içerir. Bunun en büyük kanıtı halk tarafından, mekanda gerçekleşen dönüşümlere karşı ortaya konan direniştir. Paris'in yeniden inşasına rağmen 1971'de işçi sınıfı kentin merkezine geri dönmüştür. Paris Komünü, tarihin ilk doğrudan demokrasi hareketi gerçekleşmiş ve kentin yönetimi halkın eline geçmiştir. O günden bu yana kapitalizmin ve iktidarın kente ve gündelik yaşama olan baskısı artmış ve el koyma biçimler çeşitlenmiştir buna karşılık dünyanın hemen her yerinde dışlanmış, marjinalleştirilmiş halk, kent hakkı çerçevesinde, kendine ait olan kenti geri almak adına her zaman direnmiştir ve direnmeye devam etmektedir.

Lefebvre'ye (2014, s.290-300) göre Soyut Mekan'ın uzantısı, soyut mekanın içindeki çelişkilerden kaynaklanan Çelişkili Mekan'dır. Soyut Mekan ile birebir aynı özelliklere sahiptir ancak içinde bulunduğumuz çelişkiler hem mekan, hem toplumun aktörleri,

hem de sistem açısından çok daha derindir. Mekanda niteliksel olan hiçbir özellik, doğaya dair deneyimlenebilecek, tasarlanmamış, meta haline gelmemiş hiçbir şey kalmamıştır. Bireyler ise hem kendilerine, hem birbirlerine hem de kendi ürettikleri toplumsal mekana yabancılaşmış ve yalnızca ev-iş-boş zaman arasına sıkışmıştır. Boş zaman kazanabilmek adına zaman ve emek harcar, ardından verilen boş zamanı da doğayı deneyimleyebilmek adına “doğa simülasyonlarında” geçirir. Tatil yerleri, şenlikler tüketilmek adına üretilen mekanlardır ve niteliksel olarak elle tutulur hiçbir şeyin kalmaması ve her şeyin satın alınması zorunluluğu, çelişik yani içinde bulunduğumuz aşamada, yine bir dirençle karşılaşmıştır. İnsanlar, topyekün bir şeyleşme karşısında, kentsel-ekolojik hareketlere, köy hayatı ve organik beslenme isteğine yönelmişlerdir.

Lefebvre'nin çözüm aşaması ise Sosyalist-Komünist döneme denk düşen Diferansiyel Mekan'dır. Bu mekanda, çelişkiler; merkeziliğin ortadan kalkmasıyla çözüme kavuşmuştur. Tarihsal materyalizm tezine oturan bu mekansal analizde görüldüğü üzere, kapitalizm gündelik hayatı ve kent mekanını işgal etmiş, değiştirmiş, dönüştürmüştür. Bireylerin de mekansal algısı, tarihsel süreçte üretim ilişkilerine bağlı olarak değişmiştir (Ghulyan,2017, s. 21-24).

Günümüzde kentler kapitalizmin çıkarlarına uygun, planlı yapının içinde, birbirine yabancılaşmış olan kentli insanın gündelik hayatın ve kentin ritmine ulaşabilmesi oldukça zordur çünkü insana dair her türlü emeği, birikimi ve paylaşımı silikleştiren kapitalizmin kucağında mekana dair algımız da zaman içinde değişmiştir. Her şey geçici ve alınıp satılabilir bir hale bürünmüş, mekanlar binalardan ibaret, sokaklar ise bir binadan diğerine geçişte kullanılan bir araç haline gelmiştir.

2.1.3.1 Mekanın Analizi: Mekansal Üçlü

Lefebvre, “mekansal üçlü” olarak adlandırdığı üçlüyü kullanarak, mekanın analizine bir yöntem sunmuştur (Lefebvre 2014, s.68). Mekansal üçlü, mekanın anlamlandırılması, incelenmesi, ilişkisel olarak ele alınması için önemlidir ve bu üçlü aynı anda varolur, akışkandır ve diyalektiktir. Üçlünün birinci ayağı, Algılanan Mekan/Mekansal Pratik olarak adlandırdığı mekandır. Algılanan Mekan, ampirik olarak gözlemleyip, deneyimleyebildiğimiz mekandır; binalar, kamusal ve özel alanlar, çalışma yerleri, evler, boş zaman yerleri... bunlar duyumlarımızla algılayabildiğimiz mekanlardır ve gündelik hayatta mekanın ritmini duyumsamak yerine, bu saydıklarımızı duyumsarız (Lefebvre, 2014, s. 72; Ghulyan, 2017, s. 22).

Mekan Temsilleri/ Tasarlanan Mekan’da ise mekan, artık Mutlak Mekan’daki “yaşanan mekan” olmaktan oldukça uzaklaşmış, bir ideoloji aracı ve meta olarak üretilmeye başlanmıştır. Teknik dil ve bilgi yardımıyla iktidarın gücü ve otoritesi binalara, planlamalara yansıtılır; hakim ekonomik düzene göre oluşturulan bu fallik mekanların muhatabı ise şehir planlamacıları, teknokratlar, coğrafyacılara vb.dır. Örneğin Haussmann ve Bauhaus gibi iktidarın görevlendirdiği isimler, kent planlaması yaparak homojen, parçalı ve hiyerarşik bir kent ve işçi blokları gibi ruhsuz, denetim ve gözetime açık, izole mekanlar tasarlamışlar bunun sonucunda da oldukça büyük bir dirençle karşılaşmışlardır (Lefebvre 2014, s.76; Ghulyan, 2017, s.23).

Temsil Mekanları/Yaşanan Mekan, oldukça zor saptanan ve gündelik yaşamın koşuşturmacası içinde fark edilmeyen, algılanamayan, öznelin mekanıdır. Her ne kadar planlamacılar tarafından, planlanmış şehirlerin gölgeleri olarak görülsek de, mekanlar toplumsal olarak üretilirler; halkın tarihi de her gün yaşanan mekan dediğimiz bu alanda yazılır. Gündelik hayat burada can bulur, kendi gündelik hayatımızı düşündüğümüzde de bu mekanın oldukça akışkan bir mekan olduğunu kavrayabiliriz. Bilinmezliği, tahmin edilemezliği, akışkanlığı bir noktada iktidarın gözünden kaçabilmeye, çatlaklardan sızabilmeye imkan tanır bu yönüyle özgürleşimci olduğu söylenebilir; aksi halde iktidara ve ekonomik çıkarlara göze tasarlanmış kentlerde, direnişlerle karşılaşmak mümkün olmaz. Beden tüm bu süreçlerde merkezi konumdadır

çünkü mekanı, her açıdan deneyimleyebilen yalnızca bedendir (Ghulyan,2017, s.24-25 ;Lefebvre,2014, s.81-86).

Kentsel mekan ve gündelik yaşam günümüzde modern iktidar ve iktidarın aygıtları tarafından işgal edilmiştir. Öyle ki bu işgalin sonucunda iktidar tarafından kurgulanan çeşitlilikten arındırılmış, her türlü sosyal etkileşimin denetlendiği ve düzenlendiği, türdeş mekanlar, kenti ve gündelik yaşamı ele geçirmiştir. Sermayenin ve iktidarın rahatça gezdiği kentler yerine, kentlinin özgürce dolandığı yeni bir kent tahayyülü için heterotopya kavramı büyük bir önem taşımaktadır. “nerede iktidar varsa orada direniş vardır” (Stavrides,2016, s. 156).

Heterotopya kavramını tam da kapitalizmin ürettiği, günümüzde yaşadığımız mekan ve mekansallaşmaların karşısına koymak ve oradan okumak gerekmektedir. Heterotopyalar, egemen iktidarın ve üretim tarzının yarattığı homojen, öngörülebilir, hesaplanabilir, planlanabilir kent tasarımının karşısında farklı olanın, çeşitliliğin, öngörülemezliğin, akışkanlığın bir arada bulunabildiği toplumsal kentsel mekanların düşünülebilmesi için önem arz etmektedir.

2.2. HETEROTOPYA KAVRAMI VE KENTSEL HETEROTOPYA

Bu başlıkta öncelikle Michel Foucault'nun Heterotopya kavramı ele alınmaktadır. Foucault hetetoropya kavramını tıptaki anlamından ayırıştırıp mekana uyarlamış ve mekan felsefesinde ötekiliğe, ötekinin mekanına yönelik düşünsel bir yolculuğu başlatmıştır. Ardından Foucault'dan hareketle bir heterotopi tanımı yapmış olan Henri Lefebvre ele alınmış; bu iki düşünürün heterotopya kavramları arasındaki farklar sunulmuştur. En son Stavros Stavrides'in “*Kentsel Heterotopya*” (2016) adlı çalışmasından hareketle heterotopyanın kent mekanındaki yansımaları ele alınmıştır.

2.2.1. Michel Foucault'da Heterotopya Kavramı

Etimolojik olarak heterotopya kavramı, *'hetero'* (başka veya farklı) ve *'topos'* (yer) kelimelerinin birleşiminden oluşur. Tıptaki anlamıyla *"heterotopi"*, nedeni bilinmeyen anomalilerdir. Normalin ve düzenin dışında, atipik olarak var olan ancak organizmanın işleyişini bozmayan dokular için kullanılır. En kısa ve basit haliyle "ötekiliğin mekanı" olarak tanımlanan heterotopyanın, tıp biliminden sosyal bilimlere geçişi ise Michel Foucault sayesinde olmuştur.

Michel Foucault, mimarlara verdiği bir seminerin yazıya dökülmüş hali olan *"Başka Mekanlara Dair"* adlı yazısında heterotopya tartışmalarına girmeden önce tarih meselesine değinir. Ona göre "19. yüzyılın en büyük saplantısı" her zaman *tarih* olmuştur. Gelişme, duraklama, kriz ve devir temalarıyla bu zamana kadar hep eşlenen, bilinmeye çalışılan tarih; içinde bulunduğumuz çağda tahtını yavaş yavaş "mekan"a bırakmıştır. "İçinde bulunduğumuz çağ, her şeyden önce bir "mekan" çağına dönüşmüştür" (Foucault,2000, s. 296).

Foucault'ya göre mekanın da başlı başına bir tarihi vardır. Bu düşünce doğrultusunda, tıpkı çağdaşı Lefebvre gibi, mekanın kabaca tarihsel analizini yapmaya başlayan Foucault'ya göre, Ortaçağ mekanı deyince, yerli yerinde olmanın mekanı, mutlak hiyerarşi ve bu mekanların kesişimleri akıllara gelmelidir. Bu hiyerarşik mekanlar; kutsal ve dünyevi, mahfuz ve aleni, şehir ve kırsal mekanlar olmak üzere birbirlerinden ayrılırlar. Ortaçağ'ın bu "yerli yerinde" olan mekanını yerinden eden isim ise Galileo'dur. Onun keşfi, Dünya'nın Güneş'in etrafında dönmesinden ziyade sonsuz ve sonuna kadar açık bir uzay-mekan yaratmasıdır. Bu sayede mekanda sınırlılığın yerini "uzanım" almıştır.

Günümüzde ise bizler mekanı sonsuz-uzanımlar şeklinde algılamayız. Gündelik yaşamda mekan bizlere uzamdan ziyade "mahaller ve mahaller arası ilişkiler" gibi

görünmeye başlamıştır. Mahaller, Lefebvre'nin mekanın analizinde kullandığı mekansal üçlünün bir ayağı olan “algılanan mekan”a benzerler; ampirik olarak gözlemleyip bizzat deneyimlediğimiz, birbirine indirgenemeyen mekanlardır. Mahaller, yaşama mekanlarıdır ve bu mahalleri, ilişki türlerine göre tasvir etmek mümkündür, örneğin ulaşım mahalleri; caddeler, trenler olarak adlandırılabilir. Geçici olarak ve rahatlamak için bulunduğumuz mahaller cafeler, sinemalar, plajlar vardır, aynı şekilde kapalı ya da yarı kapalı mahallere baktığımızda, evi, yatak odasını, yatağı görürüz; tüm bunları kurduğumuz ilişkiler ağı yoluyla tanımlamak mümkündür.

Tüm bu mahaller/yerler içinde Foucault'nun dikkatini çektiği mahaller ütopyalar ve heterotopyalardır. Bu iki mahal, sözü edilen mahallerden oldukça farklıdır. Hem sözü edilen mahallere ayna tutarlar hem de onları ters yüz ederler. Tüm diğer mekanlarla bağlantılı ve aynı zamanda hepsiyle zıtlaşan mahallerdir.

Ütopya, ideal bir tasarımıdır. Ulaşılması olanaksız olan ve var olandan daha iyi daha ileri olan yerdir. İdeal bir topos, tahayyül edilen bir mekandır. “*Ütopya sözcüğü iki biçimde ifade edilebilir. Bunlar; ‘u-topia’ ve ‘eu-topia’dır. U-topia hiçbir zaman olmamış, olmayacak ve uygulanamaz olan yok-yerdir. Ancak eu-topia/eftopia ise mutlu, ideal/mükemmel bir yer, cenneti ifade eden yeryüzü parçası olarak karşılık bulur*” (Doxiadis’ten akt. Yıldırım, 2017, s. 40). “*Kısaca kavram olarak ‘yok-yer’ ile ‘iyi yer’ olarak belirlenir*”. Yok ülke, olmayan yer, hayali yer, ideal yer, ideal kent, yeryüzü cenneti olarak da tanımlanır (Yıldırım, 2017, s.40).

Ütopyalar Foucault’ya göre, “gerçek bir yeri olmayan mahallerdir. Bu mahaller, toplumun gerçek mekanıyla düz veya ters bir analogi ilişkisi içinde bulunurlar. Toplumu mükemmelleşmiş bir biçimde ya da tersyüz ederek takdim ederler, ama her halükarda bu ütopyalar gerçek dışı mekanlardır (Foucault, 2000, s.10-11).” Bu noktada aynalar Foucault için iyi birer ütopya örneğidir, aynalarda kendimizi gördüğümüz yer aslında gerçekte var olmayan, yersiz bir yerdir. Aynaya baktığımızda kendimi gerçek dışı, ters

yüz edilmiş bir mekanda görürüm. Gerçek olmayan yerde gördüğüm kendim ise bir gölgedir.

Gerçek dışı mekanlara karşılık, her kültürde ve her uygarlıkta “gerçek” yerler olduğunu da söyler. Bu yerler toplumun kuruluşu sırasında oradadırlar. Ütopyaların ters yüz ettiği bu mekanlar, yansıttıkları ve dile getirdikleri diğer tüm mahallerden farklıdır. Bu tip mekanlara ise Foucault “heterotopya” adını verir. Daha önce ütopya olarak nitelendirdiği ayna, Foucault’ya göre aynı zamanda bir heterotopyadır da çünkü aynaya baktığımızda kendimizi karşıda görürüz ve ayna sayesinde gözlerimiz kendimize çevrilir böylece kendi üzerime bir karşı-eylemde bulunma şansı yakalarız. Ayna karşısına geçtiğimizde bu iki durum, gerçek ve gerçek dışılık bizi karşılar. “Bu bakımdan ayna bir heterotopya vazifesi görür, camda kendime baktığım bu anda işgal etmekte olduğum bu yeri hem kesinlikle gerçek, çevresindeki bütün mekanla ilişkili ve hem de algılanması için karşısındaki zımnî noktadan geçmek zorunda olduğuma göre, kesinlikle gerçek dışı kılar” (Foucault,2000, s. 11).

Heterotopoloji, Foucault’ya göre, farklı ve ötekinin mekanları olan heterotopyaların tasviri ve analizi için kullanılacak bir “tahayyül”dür ve ortaya koyduğu altı ilke ile heterotopyayı betimler. Bu betimlemeye göre heterotopyalar “her kültürde farklı formlarda beliren, tarih içinde dönüşüme uğrayabilen, zamansal birikmeyi ya da süreksizliği kapsayan, tekil bir mekan içerisinde bağdaşık olmayan mekansallıkları çakıştıran, erişiminde kendine ait bir kurallar dizgesi ile çalışan ve kendi dışındaki mekanlarla arasında bir işlevsel bağ olan farklılık mekanıdır” (Çavdar, 2018, s. 947).

Heterotopolojinin ilk ilkesi, bu dünyada kendi heterotopyalarını kuramamış tek bir kültürün bile olmadığıdır. Her kültürde oldukça farklı biçimlerde tezahür etseler de, mutlak ve evrensel olması mümkün olmasa da heterotopyaları kendi içinde tasnif etmek mümkündür. Foucault’ya göre, kriz heterotopyaları, henüz ilkel denilen toplumlarda var olan bir heterotopya biçimidir. Yaşadıkları ilkel toplumda ihtiyarlara, gebelere, adet

gören kadınlara, ergenlik dönemindeki gençlere özel kutsal yerler bulunur. Bugün ise “kriz heterotopyaları”, yerini “sapma heterotopyaları”na bırakmıştır. Sapma heterotopyaları, içinde yaşadıkları toplumun normlarına ve davranışlarına uygun şekilde hareket etmeyenlerin yerleştirildiği yerlerdir. Dinleme klinikleri, psikiyatrik hastaneler ve hapishaneler, sapma heterotopyalarına örnek teşkil eder. Kriz heterotopyası ile sapma heterotopyası arasında olan bir yere ise, huzurevlerini yerleştiren Foucault’ya göre, yaşlılık bir krizdir ve aynı zamanda bir sapmadır. Bunun sebebi yaşlılık dönemi, boş zamanın kural olduğu toplumumuz için bir aylıklık dönemidir ve normlardan sapma olarak kabul edilebilir. (Foucault,2000, s. 11).

Heterotopyaların ikinci kabulü ise, bir toplumun mevcut bir heterotopyayı tarih boyunca bambaşka biçimlerde işletebileceğidir. Kati bir işleve sahip olan heterotopyalar, içinde bulunduğu toplumun ahvaline göre farklı işlevlerde de kullanılabilirlerdir. Buna örnek olarak mezar heterotopyasını ele alan Foucault’ya göre, mezarlık oldukça farklı bir heterotopyadır. “Bir yandan her ferdin, her ailenin mezarlıkta akrabaları bulunduğuna göre şehir devletinin, toplumun ya da köyün vb. bütün diğer mahalleriyle bağlantılıdır” (Foucault,2000, s. 12). Bununla birlikte Batı uygarlığının kültüründe neredeyse ilk günden beri var olmuş ve 18. Yüzyılın bitimine kadar şehrin ortasında yer almıştır. En basit mezardan, heykelli ve mozoleli olanına kadar türlü mezar sergilenmiş ve hiyerarşik bir biçimde konumlanmıştır. Vücutların yeniden hayat bulacağına ve ruhun ölümsüzlüğüne inanılan bu dönemde vücudun kalıntılarına önem verilmemesi temel alınmış ancak yeniden hayata dönüleceğine şüphe duyulmaya başlandığında, ölü bedenlere gösterilen önem artmıştır. Herkesin kendi tabutunu edinme hakkı ise 19. Yüzyıl ile gelmiştir bu yolla ölüm bireysel bir anlam ifade etmeye başlamıştır.

Ölümün bireyselleşmesi bu dönemde mezarlıklara farklı bir anlam yüklenmesine ve kutsallığının yitirilmesine sebep olmuş, şehrin göbeğinde ve kilisenin hemen yanında bulunan mezarların yaşayanlara hastalık yaydığı saplantısı ortaya çıkmıştır. Böylece 19. Yüzyılda mezarlıklar banliyölere kaldırılmış ve bir “öteki şehir” haline gelmiştir.

Üçüncü ilkeye göre ise, heterotopyalar, bir araya gelmesi imkansız birkaç mekanı tek bir gerçekliğin üzerine toplamayı sağlayan mahallerdir. Tiyatrolar, birbirine yabancı olan bir dizi yeri tek bir sahneye toplar, aynı şekilde sinema da iki boyutlu perde üzerine üç boyutlu mekanın izdüşümünü bir dörtgen üzerinde izlediğimiz mahallerdir. En eski heterotopya örneği ise, acem bahçesidir. Acem bahçeleri, dört köşesinde dünyanın dört bir diyarını temsil ettiğine inanılan kutsal bir mekandır ve tüm özellikleriyle dünyanın bir mikrokozmosu olarak görülmüştür.

Dördüncü ilkeye göre heterotopyalar, zaman dilimleriyle bağıntılıdır. Zaman dilimleriyle simetri sağlamak adına “heterokroniler” yaratır. İnsanlığın geleneksel zaman anlayışından mutlak bir kopuşu sağlar, mezarlar bu yönüyle de heterotopya olarak sayılabilir. Hayatın kaybıyla simetrik olarak kapılar ebediyete açılır. Bizim toplumlarımızda ise, müzeler ve kütüphaneler bu tip heterotopyalara örnektir. Bu yerler, zamanın sürekli yığıldığı yerlerdir. 17. Yüzyılın sonuna kadar her şeyi biriktirmek, bir yerde toplamak gibi etkinlikler şahsi tercihlere bağlıken, birikimi örgütleme projesi bize modernliğin getirdiği şeylerdir. Müze ve kütüphaneler 19. Yüzyılın biriktirme, arşiv oluşturma fikrine denk düşen heterotopyalardır.

Zamanın birikimine bağlı heterotopyaların tam karşısına zamanın süreksiz, kararsız ve birikimsiz hali olarak festivalleri koyan Foucault, festivallerin “şimdiye ait” mekanlar olduklarını söyler. Panayır yerleri, senede bir iki kere, büfelere, sergilere, güreşçilere, falcılara misafirlik yaparlar.

Beşinci ilke ise, heterotopyaların açılıp kapanma sistemleriyle ilgilidir. Heterotopyalar her zaman onları hem izole eden hem de nüfuzu mümkün kılan bir yapıdadırlar. Heterotopyalar, kamusal alanlar gibi rahatça girilip çıkılan yerler değildir. Daha çok kışla ve hapishanelere benzerler. Kendi isteğimizle girmekten ziyade, mecburi olarak buralarda bulunuruz. Burada bulunmanın belli kuralları vardır ve bunlara uymak

zorundayızdır. Tamamen arındırma üzerine olan mahaller de vardır, Müslüman hamamlarında olduğu gibi, bu mahaller kısmen dini, kısmen hijyenik yerlerdir.

Heterotopyaların son özelliği ise, geriye kalan mekanlara dair de işlevlerinin olmasıdır. Bu işlevlerden biri yanılısama yaratmasıdır. Bizim bulunduğumuz mahal ne kadar düzensiz ve çarpıksa öteki mekan o kadar düzenli, ne kadar düzenli ve mükemmelse bunun tam tersini gösterir. Foucault'ya göre genelevler ya da 17. yüzyıldaki Puriten topluluklar bunlara örnek gösterilebilirler. Son olarak, gemiler, heterotopyalar için iyi bir örnektir. Yüzen bir mekan parçasıdır ve kendi başına mevcut olup aynı zamanda denizin sonsuzluğunda ilerler. Limandan limana geçer, geminin bu özelliği sayesinde iktisadi zenginleşme gerçekleşmiştir.

Ütopyaer üzerinden günümüz kentlerini okumak ve heterotopyalara ulaşmak mümkündür. Okuduğumuz ütopyik romanlardaki ideal biçimlerde yönetilen mutlu kentleri hatırlatırsak; ütopyalardaki kent tasarımının etkisi yalnızca edebi ve felsefi alanda sürmediğinin de altını çizmek gerekir. Ütopyaer, modern kent tasarımının da her zaman vazgeçilmez kaynakları haline gelmiştir. Haussmann'ı ya da Le Corbusier'i hatırlayacak olursak; ütopyalardan ilham alarak ideal kent bağlamında kent tasarımı yapan şehir plancıları ve mühendisler de çıkmıştır. Bu doğrultuda kentte halihazırda varolan eski yapıları, dar sokakların yerine cetvelle çizilmiş sokaklar, doğrusal ve çizgisel yollar, yüksek binalar ve gökdelenler inşa etmişlerdir. Gerçeğin ütopyasında kentler, akla ve mantığa dayalı, işlevsellik ve faydalılık ön plana alınarak yeniden biçimlendirilmiştir.

Heterotopyaları ise varolan düzende sınırlandırılmış ve damgalanmış mekanlar olarak düşünmek mümkündür. Kapatılmanın, disiplinin ve gözetimin iktidarın mekanı düzenlemede ve eylemleri belirlemede bir araç olarak kullandığı modern kentlerde heterotopyalar, ötekinin sürgün edildiği yerlerdir. Foucault'nun heterotopyaları kendi içinde uyumsuzlukları, tuhaflıkları ve gerilimleri de barındırır. Modern toplumun baskıcı

düzen arzusuna, düzenin reddi ve belirsizlik ile karşılık verir. Heterotopyaları, ötekilik mekanları ve ötekiyle olan ilişkisinden ötürü ötekiliğe açılan eşik mekanlar olarak okunmalıdır.

Bununla birlikte Foucault'nun saydığı ilkelerin günümüz mekanlarına uyarlanması ve mekansal analizlerde kullanılması oldukça güçtür. Kendi ritüelleri, adetleri ve özellikleri olan heterotopik mekanlar var olan düzen ile çatışan gerçek mekanlardır ancak bu çatışmaya rağmen Foucault'nun heterotopik mekanları statiktir, içinde eylemsellik barındırmaz (Çavdar, 2018, s.947). Bu nedenle tez kapsamında Foucault'nun heterotopyasının yanı sıra Lefebvre'nin heterotopi kavramından da yararlanılacaktır.

2.2.2. Henri Lefebvre'de Heterotopi Kavramı

David Harvey'e göre, Lefebvre'in heterotopi kavramı ile Foucault'nun heterotopya kavramı birbirinden farklıdır. Lefebvre'nin heterotopisi, her şeyden önce “devrimci güzergahın tanımlanmasında” rol oynar. Örgütlenmiş ve bilinçli bir plandan doğmuş olması gerekli değildir, gündelik hayatın içinde, anlık, insanların yapıp ettiklerinden, hissettikleri ve duyumsadıklarından doğar. “Bu tür pratikler her yanda heterotopik mekanlar üretir” (Harvey, 2013:38).

Foucault'nun panoptikon, hapisaneler ya da hastaneler gibi denetim mekanlarına olan vurgusu, heterotopik mekanların gündelik hayattaki etkisini daraltır. Foucault'daki statik heterotopya kavrayışı bu noktada Lefebvre'nin heterotopi kavramından farklılaşır. Foucault'nun heterotopyası, gerçek bir mekan olmasının yanı sıra, “konumsuzluk” ifade eder, Lefebvre'nin heterotopisi ise, daha çok tıptaki heterotopi anlamına yakındır, düzenin dışında bir konumlanışı vardır. İnsan yaratıcılığına ve eylemine açık mekanlardır. Yürümek kadar basit bir eylemle bile aniden kaynaşıp aniden dağılılabirler. “Planlanmış olanın ötesine geçen, olaysallık barındıran

mekansallaşmadır” (Çavdar, 2018, s.947). Kenti bu şekilde yaratırlar ve Foucault’nun heterotopularından daha kolay bir biçimde özgülleştirilebilirler.

Foucault’da olduğu gibi, Lefebvre’nin heterotopik mekanı da gerçektir ve ütopyaadan uzaktır. Ancak iki düşünürün ütopya anlayışı birbirinden farklıdır. Foucault’ya göre ütopyalar “gerçek olmayan mekanlar”dır ancak Lefebvre’ye göre ütopyalar, kendi mekan analizindeki sosyalizm ve komunizme denk düşen diferansiyel mekanın kentsel gerçekliğinin mayasıdır (Çavdar,2018, s.948) Diferansiyel mekanda çelişkiler; merkeziliğin ortadan kalkmasıyla çözüme kavuşmuştur. Kendi analizinde “ütopya”nın bir karşılığı olduğundan dolayı Lefebvre heterotopyalar ile ütopyaları karşılaştırmaktan ziyade “izotopi” ile karşılaştırır.

Lefebvre’nin izotopi olarak bahsettiği mekanlar, aynı olanın, yakın düzenin mekanlarıdır. İzotopik mekanlar, egemen ideolojinin işlemesine ve gelişmesine izin veren “tahakküm mekanizmaları” olarak kullanılan alanlardır. “Örneğin burjuva toplumu mekanı bir izotopi’dir; yakın düzeni gösterir çünkü üretim tarzı ve baskın ideoloji tarafından yapılandırılmıştır, özdeştir, çünkü erk tarafından türdeş hale getirilmiştir” (Çavdar,2018, s. 949). Kapitalist toplumda ise izotopiler, kapitalizmin kentsel ortak alanları metalaştırma ve onları sermayeye tabi kılma süreciyle kendini gösterir.

“Heterotopiler ise hem dışlanmış hem de iç içe girmiş olan, öteki yer ve ötekinin yeri, uzaklardaki düzendir” (Lefebvre, 2003, s. 37). Heterotopi, ötekinin yeridir, farklılık ve çoğulluktur; tıpkı kentsel yaşam gibidir. Kamusal yaşamın dışında değildir, kente içkindir. Lefebvre’ye göre bu tür alanlara örnek olarak parklar, meydanlar ve kavşaklar verilebilir (Lefebvre, 2003, s. 38). Bu mekanda iktidar ve ideoloji tarafından inşa edilen ve yeniden üretilen düzen yerle bir edilmiştir. Egemen ideoloji ve egemen sınıfın değil baskın olmayan, dışlanmış olan sınıfın mekanıdır. Bu sınıfın inşa ettiği heterotopik

mekanda, Foucault'nun heterotopyasının aksine bir "praksis" vardır. Bu praksis, özgürleşim ve düzeni tersine çevirme potansiyeli ile doludur.

Lefebvre'ye göre, heterotopi bir nevi "anomi"dir. Anomik gruplar, heterotopik mekanları şekillendirirler ve gündelik ve sıradan görünenin ardında bu mekanlar aracılığıyla ani ve hızlı değişimler yaratabilirler (Lefebvre, 2017, s.123). Bu mekanlar, metadan arındırılmıştır, onu üreten failer tarafından yaşamın yeniden üretimi için sahiplenilmiştir.

Lefebvre heterotopiyi kentsel yaşamın sıradan, gündelik rutiniyle harmanlar. Zaman ve mekanın dışında, statik, kurallı ve dış dünyaya kapalı mekanlar değildir aksine dinamik ve her zaman devrinde açıktır ve bu sayede zaman ve mekanda özgürleşimin keşfine odaklanır. Foucault'daki gibi iktidar odaklı ve iktidara karşı ötekinin düzenini ortaya koymak yerine, sınıf tabanlı ve baskın olmayan sınıfın düzenini, direnişin mekanını ortaya koyar ve devrim potansiyelini içinde barındırır (Çavdar, 2018, s. 950).

"Heterotopi kapitalist birikimin negatif mekanıdır ki bu baskın olmayan ideolojilerin anlık oluşturduğu biçimlere denk düşer. Heterotopi biçimsizdir, çünkü negatif düzendir" (Çavdar, 2018, s. 950). Hakim sisteme ve gündelik metalaştırılmış toplum görüntüsüne alternatif oluşturabilmek adına heterotopik alanlar gereklidir. Kent izotopi ile heterotopi arasındaki sayısız çatışmadan oluşur ve var olan sistemin alternatifi ile yer değiştirmesi de yine kentsel gündelik deneyimin değişmesiyle mümkündür. Yani kentsel devrim olmadan, devrim olmaz.

2.2.3 Kentsel Heterotopya ve Müşterek Mekân

Stavrides'in Foucault'nun heterotopya analizini temel alarak yazdığı "*Kentsel Heterotopya*" (2016) adlı kitabında egemen erkin kentsel örüntüye müdahalesinin,

“planlı/düzenli”, “anlık/geçici” olmak üzere iki tip olduğunu söyler (Stavrıdes’ten aktaran Çavdar, 2018, s. 935). Bu iki müdahale, Foucault ve Lefebvre’nin farklı heterotopya tanımlarına denk düşer. Planlı/düzenli yani Foucault’nun heterotopyasına denk düşen bu müdahalelerin asıl amacı, düzeni bozan mekanlar yoluyla normal-anormal ayırımını yaratmaktır ve iktidarın düzenini korumak adına kurgulanmıştır. Lefebvreci heterotopiler ise anlık/geçici olarak ortaya çıkar, hareket ederler, dinamiklerdir. Bu nedenle erkin öngörülerini bu tip heterotopyalarda kayıplar. Gündelik hayat tarafından oluşturulan bu heterotopyalar, erk üzerinde daha yıkıcı bir etkiye sahiptir (Çavdar, 2018, s. 952) Her iki tanımın da birbirinden farklı yanları olsa da tez bağlamında iki tanım birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir.

“Düzen kavramı, mekan deneyimiyle derinden derine yüklüdür” (Stavrıdes, 2016, s. 143). Ancak mekan üzerinde her türlü toplumsal olayın vuku bulduğu, boş ve statik bir kap değildir, eylemliliğe ihtiyaç duyar. İnsan, mekanı tecrübe etmenin yanında mekan aracılığıyla düşünür ve hayal kurar. Potansiyel olarak içinde halihazırda var olan toplumun dışında, özgürleşim süreçlerini ve kolektif düşünceleri de barındırır (Stavrıdes, 2016, s.11). Günümüzde kent içinde, kentlinin kenti özgür biçimde kullanımının giderek azalması, kenti tecrübe etmeyi de, kente dair yeni düşünceler, düşüncelerin kurulmasını da etkilemektedir.

Toplumdaki kötü huylu çıbanları hapsetmek adına ortaya çıkan bu süreç, bir “çatlak” görevi görerek, yeni toplumsal ilişkilere kapılar açar. İster planlı ister ani gelişmeler ile olsun, inşa edilen heterotopyalar, her şeyin düzenli olduğu bir ütöpik kent formunda, iktidar ve mevcut kapitalist düzene karşı direnmeyi, yeni ve var olan düzenin alternatifini aramayı, buna dair düşünme potansiyelini içinde barındırır.

“Heterotopyalar kompleks dünyalar olarak, yönetim düzeninin resmen dışında olmakla kalmayıp, aynı zamanda bir “anti-düzen”in doğuş alanları olarak da görünür” (Stavrıdes, 2016, s. 152). Bu mekanlar karakteri gereği iktidara karşı bir mücadele bir

direnış içindedir. Bu direnişler illa ki iktidarın planlarının reddi ya da bunların önündeki engeller değildir; aynı zamanda iktidarın sınıflandırıcı pratiklerinin meşruluğunu da ortadan kaldırır. Özneleri zoraki kimliklere iliştiren, sınıflandıran ve ayırıştırın iktidara karşı; ötekiye kapılar açarak, ötekiyle köprüler kurarak, yeni toplumsal ilişkilerin kurulmasını sağlar. Özellikle kentsel çatışma dönemlerinde insanlar, heterotopik mekanlar inşa ederek, kamusal alanı kolektif olarak hem kullanır hem de dönüştürürler.

Ötekilik mekanları, çeşitlenen ya da sapan pratikler sayesinde kentte hızla çoğalabilir ve kentte dağılmış halde bulunan çeşitli heterotopik/ötekilik mekansallaşmaları bulunabilir. Ancak böyle mekanlarda ilişkisel mekan siyaseti kurgulanabilir. Kentsel adaletsizliğe karşı birçok dayanışma biçimi bu mekanlarda deneyimlenir. Farklı kolektif eylemlere katılan insanlar, kendilerine dayatılmış toplumsal kimliklerine yapışmaksızın, bu mekanlarda tanışıp, iletişim kurma yollarını bulabilmektedirler. Ötekiler sırf ötekiliklerinden dolayı eleştirilmez, aksine eylem önerilerini, düşüncelerini ve düşlerini ortaya koyarken tüm kimlikleriyle oradadırlar.

Mücadele kentsel bir nitelik taşır ve siyasi mücadeleler aynı zamanda kentsel mücadelelerdir. Heterotopyalar sayesinde kurulan eşikler, köprüler, geçitler kentsel müşterekleştirme pratiklerinin de gelişiminde katkıda bulunurlar. “içeriye ve dışarıyı birbirine bağlayan düzenli bir akış aracılığıyla müşterekleştirme dairelerinin genişlemesini sağlayan müşterekleştirme süreçlerinin özyönetime dayalı şekillerde yürütülmesine olanak verir” (Stavrıdes, 2016, s.217). Politik öznenin doğuşu da burada gerçekleşir. Ötekileri eşiti olarak kabul etmekle başlayan, devamlı müzakere edilebilir karakterdeki ortak zemin temel bir paylaşım platformudur. Farklı kesimlerden insanların arasında karşılaşma ve karşılıklı tanıma fırsatları yaratır. Buna Türkiye’deki en bilindik örnek Taksim Gezi Parkı’nda yaşananlardır. Girilen kentsel çatışmanın sonucunda Gezi Parkı müşterek alan olarak yeniden kazanılmıştır. Bu süreçte farklı insanlar tüm farklılıklarıyla alanda kendilerini var etmiş, bir demokrasi mücadelesi vermiş, kamusal alanın politik yanını da ortaya koymuştur.

Tezin diğ er bir anahtar kavramı olan müştereklerimizi de heterotopik mekanlar çerçevesinde ele almak bu nedenle büyük bir önem taşır. Kentler, kentin içinde yaşayanlar tarafından inşa edilen, paylaşılan ve kullanılan müşterek dünyalardan oluşur. Ancak kentsel müşterekler, özellikle kapitalizmin doğuşundan ve modern anlamda kentlerin kuruluşundan itibaren her zaman baskı altında olmuş, yerinden edilmiş ya da yok edilmiştir. Bir sonraki bölümde, heterotopik mekanların barındırdığı alternatif düzen potansiyeli, müşterekleştirme pratikleri çerçevesinde ele alınacak; müşterekler ve müşterekleştirme pratikleri ile kentin “kolektif bir sanat eserine” dönüşebileceği tartışılacaktır.

2.3. MÜŞTEREKLER SİYASETİ: MÜŞTEREĞİ TANIMAK VE MÜŞTEREKLEŞTİRME PRATİKLERİ

2.3.1 Müşterek Kavramı ve Kentsel Müşterekler

Son zamanlarda yaygınlaşmaya başlayan müşterekler sözcüğü İngilizce “commons” sözcüğünden Türkçe’ye çevrilmiş ve Osmanlıca “iştirak” kelimesinden türetilmiştir. Müşterekler kelime anlamı ile ortak, yaygın ve hakla açık olanı imlerken iştirak, (*İştirakiyun*) “insanların aktif katılımıyla gerçekleşen ortaklaşma praksi” anlamına gelir. Ortak kaynak, üretim ve paylaşımın yanı sıra kararların ortaklaşa alınışına da gönderme yapar (Praksis, 2019; Duru, 2018)

Dilimizde birden fazla kişinin ortak bir mekandaki görev paylaşımı söz konusu olduğunda “hayat müşterektir” gibi deyimleri sıklıkla kullanırız ancak “müşterekler” kavramı içerik olarak çok daha katmanlıdır. “Hem herkesin olan hem de hiç kimsenin olmayan, ortak olan, ortak yönetilen ve üzerine ortak karar verilen varlıkları kapsayan” kavram olan müşterekler; hava, su, ormanlar, yeraltı kaynakları, meralar, tohumlar gibi doğal varlıkları; sokaklar, parklar, kentsel yapı, meydanlar gibi kentsel alanları; kamu hıfzıssıhha hizmetleri, toplu taşıma, kamu okulları gibi kamu mallarını; diller, internet,

gelenek, sanat, kültürel birikim, tarih, kolektif bilgi gibi kültürel değerleri; öte yandan atıkları, pazar yerlerini, nehir ve su yataklarını içerir. Tüm bu alanlara gönderme yapar ve doğal ve beşeri zenginlikleri kapsar.

Müştereklerin en önemli özelliği ise “piyasa kuralları dışında kalmaları, parasal değerlerinin, fiyatlarının bulunmaması”dır (Bollier’den akt. Duru, 2018). Bunun yanında müşterekler, meta ilişkileri içinde olmayan zenginliğin etrafındaki “ortak üretim, karşılıklılık, iş birliği temelli toplumsal ilişkilere işaret eder” (Adaman, Kocagöz, Akbulut, 2017, s. 15; Duru, 2018)

İçeriğinin çok katmanlı ve zengin oluşunun yanı sıra beraberinde bir kavram setini ve fikriyatı da getirmektedir. Yeni bir dünyanın, yeni bir sistemin ve yaşamın tahayyülü, müşterek olanın savunusuyla beraber toplumsal hareketler eşliğinde daha sesli bir şekilde söylenmeye başlamıştır. Diğer yandan sistemi kendinden kurtarmak ya da sürdürülebilirlik gibi düşünceler eşliğinde kapitalistler tarafından da üzerine düşülen ve kullanılan bir kavram haline gelmektedir.

Kavramın bu denli farklı çerçevelerde, farklı amaçlar için dile gelmesi; kendi içinde de çelişkilerin artmasına, kavramın kayganlaşmasına ve yer yer kapsamının değişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda müşterekler denince akıllara hem “sömürülecek bir kaynak” hem “ortaklaşan bir grup insan” hem de “kapitalist çıkarlar harici, dayanışma temelli bir hayat” gelebilmektedir (Kocaman, Akbulut, Adaman, 2017, s.14) Böylelikle müşterekler kavramı üzerine bambaşka yaklaşımlar ortaya konmaktadır.

Müşterekler kavramına dair bir diğer soru işareti de kamusal alan kavramı ile olan ilişkisidir. Müşterek ve kamusal alan kavramları sokaklar, meydanlar, parklar söz konusu olduğunda birbiri yerine kullanılabilen kavramlar olsa da aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Kamusal alan kavramı, “devlet ve hukuk çerçevesinde

kullanılan yasal bir kategoridir” ve özel alanın karşısında durur (Gidwani; Baviskar, 2017,s.199). Kamusal kavramı dilimizde direkt olarak devleti, devlet kurumlarını ve devlete ait olanı çağırır. Müşterekler ise, tarihsel ve etimolojik olarak hukukun mülki alanının sınırlarında ya da çatlaklarında yer alır. “Müşterekler bir anlamda devletin görüş alanına bir girip bir çıkarak, onun dikkatinden kaçarak gelişir ve hayatta kalır” (Gidwani; Baviskar, 2017,s.199).

Müşterekleştirme kavramı ise, “kaynakları büyük ölçüde paylaşımaya dayanan ve rekabet içermeye biçimlerde kullanma pratiklerini içerir”(Gidwani; Baviskar, 2017,s.199). Bahsi geçen kolektif pratikler diğer pratiklerden iki açıdan ayrılır. Birincisi “dayandıkları ve gözettikleri müşterekler yoluyla üretim ve yeniden üretim sağlamasıdır”, ikincisi ise “bunu genellikle az çok eşitlikçi, kapsayıcı ve hakkaniyetli olan topluluklara ihtiyaçları” olmasıdır” (Gidwani; Baviskar, 2017,s.199). Topluluklar müşterekler etrafında kolektif kaynakları yaratma, yönetme, savunma pratikleri aracılığıyla demokrasiyi öğrenmek ve kent nüfusunun ve ekosistemlerin yeniden üretimi için hayati önemdedir. Her bir müşterek emeğin kullanım değerinin kullanımını içeren bir toplumsal ilişki mantığını ifade eder. Emeğin toplumsal değeri, toplumsal bir kaynağın üretimi yoluyla müştereklere kazandırılır.

Araştırmada müşterekler kavramı “kentsel müşterekler” ve “müşterekler siyaseti” olarak ele alınacaktır. Kentsel müşterekler olarak kullanılmasının amacı kır-kent ayrımı yapmak değildir zira kır ile kent arasında niceliksel ve niteliksel yönden bir fark neredeyse kalmamıştır. Müşterekleştirme pratikleri ise, müşterekler siyaseti bağlamında tartışmaya açılacaktır. Tez kapsamında müşterekler ortaklaşa kullanılan ekolojik varlıkların yanı sıra kentlerde, gündelik hayatta aynı mekanı kullanan insanlar tarafından ortaklaşa inşa edilen, paylaşılan, icra edilen; her türlü varlık, ilişki ve değeri ifade etmek için kullanılmıştır. Bununla beraber tezin alan araştırması kısmında müşterekler ve müşterekleşme çevresinde yukarıda bahsedilen “ortaklaşan bir grup insan”a, “dayanışma temelli hayata” da gönderme yapılmıştır. Bu yolla ortaklaşa inşa

edilen, kullanılan ve paylaşılan her varlık için ortaklaşa savunma yolları, geliştirilen tepkiler, pratikler ve yönetim biçimleri incelenmiştir.

Nitel verilerin analizine geçmeden önce müşterek kavramına dair literatürdeki tartışmalara yer verilmiştir. Bu doğrultuda ilk başta müşterekleri daha ziyade “ortak kullanılan alanlar olarak” ele alan Sosyal-Ekolojik Sistemler hattı aktarılmıştır. Bu çerçevede iki önemli düşünce vardır; bunlardan ilki Gerret Hardin’in müştereklerin ortak kullanımını salt rasyonel ve iktisadi saiklerle hareket eden bireylerden yola çıkarak analiz ettiği müştereklerin trajedisi analizidir. Hemen ardından Hardin’in çalışmasına bir cevap niteliğinde olan Elinor Ostrom’un müşterekleri yeniden tanımlamaya çalıştığı çalışması ele alınmıştır. Bu iki çerçevede müştereklere birer kaynak olarak bakmakta, sermaye süreçleri ve iktidar ilişkilerine dair analizleri içermemektedir (Akbulut,Adaman, Kocagöz, 2017, s.16).

Burada müşterekleştirme pratiklerini ve müşterekler siyasetini tartışmaya açarken müştereklerin kapitalizmle olan çatışmalı ilişkisine değinmek için çok daha eski bir yazına dönmek gereklidir. O nedenle Marx’ın 18. Yüzyılda İngiltere’de müştereklerin çitlenmesiyle kapitalizmin tohumlarının atıldığı ilkel birikim sürecine değinilmiştir. Marx’ın anlatılarında yaşanmış ve bitmiş tarihsel bir olay olarak ele alınsa da Neo-Marksistler tarafından ilkel birikim kavramı günümüz kentlerinde uygulanan neoliberal politikaları açıklamak adına kullanmıştır.

Tez kapsamında da müştereklere dair yazının son bölümünde, Türkiye’de özellikle 80’lerden sonraki dönem ilkel birikimin sürekliliği çerçevesinde ele alınmış bu sayede müştereklerin kapitalizmle ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Son dönemlerde Hardt ve Negri’nin çalışmalarıyla yükselişe geçen hizmet, iletişim ve bilginin müştereginin irdelendiği çalışmalar ise kentsel müşterekler kapsamında ele alınmamıştır.

2.3.2. Sosyal-Ekolojik Sistemler Çerçevesinde Müşterekler

2.3.2.1 Gerret Hardin'in Müştereklerin Trajedisi Miti

Müşterekler literatürüne giriş yapmak istendiği takdirde, Hardin'in trajedi anlatısına değinmeden geçmek imkansızdır. Hardin'in ortaya koyduğu müştereklerin trajedisi anlatısı beraberinde birçok eleştiriyi getirse de müşterekler literatüründe uzun süre hâkim düşünce olarak kabul görmüştür.

Gerret Hardin, Aralık 1968'de Science dergisinde yayımladığı makalesinin başında okuyucularını bir ikileme karşılar. Bu ikileme göre “devletler, karşılıklı silahlanma yarışında askeri güçlerini, silah teçhizatlarını arttırırken; ulusal güvenliklerini de aynı derecede sürekli azaltma ikilemiyle karşı karşıyadırlar”. Hardin hemen ardından bu ikilemin herhangi teknik bir çözümü olmadığını söyler ve ona göre müştereklerin sorunu da tam olarak bu türden, çözülemez bir sorundur. Bu nedenle tıpkı Antik Yunan'ın tragediyaları gibi müştereklerin durumu bir trajediye dönüşür.

Hardin'in düşüncesinin arka planında nüfus sorunu yatar. Ona göre, nüfus sorunu çözümü olmayan sorunlardan biridir ve müştereklerin trajedisiyle yakından alakalıdır. Dünyanın kaynakları bilindiği üzere sınırlıdır ve nüfus bu denli artmaya devam ederse, nüfus artışının dünya geneline açtığı sorunlar, tarımsal üretimi arttırmakla da çözülemez hale gelecektir. Hem nüfus hem de kaynaklar aynı anda maksimize edilemez. “Sınırlı dünya ancak sınırlı nüfusu destekleyebilir” (Hardin,2017, s. 27).

Nüfus artış hızı sıfır olan hiçbir topluluk yoktur. Toplumun sağlığı açısından bireylerin doğurganlıklarını kendi istekleriyle kontrol altında tutacağını da varsayabiliriz ancak bu durum da bireysel özgürlükler çerçevesinde pek de mümkün görünmemektedir. Tüm bu sorular karşısında müştereklerin sonu adeta bir trajedir çünkü kaçınılmazdır. Müştereklerin bu zamana kadar gelebilmesinin nedenlerinin kabile savaşları, salgın

hastalıklar, kaçak avcılık ve hayvan nüfusunu arazi kapasitesinin altında tutmak olduğunu söyler.

Hardin'in düşüncesine göre herkese açık olan müşterek bir otlakta, hayvanlarını otlatan çobanın kaçınılmaz olarak düşüneceği ilk şey, hayvanını ve ürününü çoğaltmak olacaktır, "Her çoban rasyonel bir varlık olarak kazancının en azami seviyede olmasına çalışır" (Hardin,2017, s. 31). Çobanlar kendilerine "sürüme bir hayvan daha eklemenin bana faydası nedir" diye sorar. Bu soruya verilen cevapların pozitif ve negatif yönleri vardır. Pozitif yönden bakacak olursak, hayvan sayısındaki artış beraberinde ilave hayvanın satışından elde edilecek ek bir kazanç sağlayacaktır. Negatif yönden ise, fazladan bir hayvan demek, aşırı otlatmayı da beraberinde getirecektir ve aşırı otlatmanın sonuçlarına bütün çobanlar katlanır (Hardin,2017, s. 32).

Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bu rasyonel çoban, kaynağın ve grubun geneline olan etkilerini gözardı ederek kaynağın kullanımını arttırmayı düşünür. Hardin'e (2017, s. 27) göre müşterekler gibi tükenebilir bir kaynak söz konusu olduğunda, bireyler onu korumak adına kendilerine düşen görevi yerine getirmektense, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder ve koruma sorumluluğunu başkalarının yapmasını beklerler. Her rasyonel çobanın varacağı en mantıklı sonuç, sürüsüne hayvan eklemektir. Birey, üyesi olduğu topluma zarar vereceğini bilse bile bu gerçeği reddedecek ve kendine fayda sağlamayı düşünecektir. Bu durum kaynağın aşırı kullanımına neden olur ve bu da müştereklerin trajedisini getirir.

Yalnızca birçok çoban tarafından kullanılan ortak alanlar böyle bir tehlikenin içinde değildir aynı zamanda "milli parklar" gibi sınırsızca herkese açık olan müşterekler de aynı tehlikenin altındadır. Ziyaretçiler her geçen gün fark etmeden de olsa müşterek değerleri yok etmektedirler. Hardin'e göre, bu sorunun nedeni, milli parkların kamu mülkü olarak korunuyor olmasıdır oysa milli parklar, özel mülk olarak satışa çıkarılsa

ve piyango ya da liyakat ile seçilen belirli kişilerin içeri girmesine izin verilse Milli Parklar yok olmaktan kurtulabilir.

Müşterekler için başka bir tehdit de çevre kirliliğidir. Lağım, kimyasal ve radyoaktif atıklar gibi çevreyi tahrip eden atıklar, müşterekleri tahrip eden diğer süreçler gibi bir fayda hesabına dayanır. Çöpünü müştereklere boşaltmayı seçen rasyonel birey, çöpü atmadan önce arıtmanın maliyetinin, çöpü ortak alana boşaltmaktan daha fazla olduğu sonucuna varır, çöplerini ayrıştıran bireyler ya da çevre yasalarıyla bunlar denetlenebilir ancak mülkiyet anlayışımız bizi gezegenin kaynaklarını tüketmeye ve kirletmeye teşvik eder. “Nehir kıyısındaki fabrikanın sahibi suyu kirletmenin doğal hakkı olmadığını görmekte güçlük çeker” (Hardin,2017, s. 33).

Peki müşterekleri nasıl koruyabiliriz? Öncelikle insanların inisiyatiflerine göre yönetimden, yasaların yönetimine geçilmelidir. Gözetleyenleri de denetleyecek, ıslah edici bir geri besleme sistemine geçilmelidir. Bununla birlikte vergilendirme iyi bir zor aygıtıdır. İnsanlar başta buna karşı çıkabilir ancak zamanla vergilendirme sistemine alışacaklar ve üstüne düşeni yapacaklardır. Son olarak Hardin (2017, s. 34-35) devletin ya da merkezi bir otoritenin müştereklere el koyması ve müştereklere iyi tanımlanmış bir özel mülkiyet rejimi tesis etmesi gerektiğini iddia eder, bu yolla söz konusu kaynaklardan kimin ne kadar yararlanacağına dair kurallar konacak ve izlenecektir.

Hardin’in ortaya koyduğu trajedi miti de çözümler de eleştirmenlere göre içinde birden fazla soru ve sorunu barındırır da müştereklerin trajedisi 40 yıl boyunca baskısı en çok tekrarlanan ve hakim paradigma haline gelen makalelerden olmuştur. Peki gerçekte “ortak kullanılan ve paylaşılan kaynaklar her zaman yanlış ve aşırı mı kullanılır”, “toprağın, ormanın, balık yataklarının topluluklara ait olması, ekolojik felakete mi götürür”, “özelleştirme çevreyi korumadaki tek yöntem midir” (Angus,2017, s. 44). Merkezi bir yapının, topluluklardan daha sağlıklı şekilde müşterekleri yöneteceği ya da özel mülkiyetin kaynağın sürdürülebilirliğini garanti edeceği belli değildir.

Hardin'e gelen ilk eleştirilerden biri, onun yalnızca döneminin ana akım iktisatçıları gibi düşünerek ortaya ekonomik saiklerle hareket eden rasyonel bir birey kurgusu yaratmasına dairdir. Bu eleştiriye göre müştereklerin trajedisi anlatısının uzun yıllar boyunca popüler bir çalışma olmasının nedeni, yerli halkların topraklarının gaspının, her türlü hizmetin ve müşteregin özelleştirilmesinin önünü açmış, meşrulaştırmış olmasıdır. Diğer bir eleştiri de Hardin'in varsayımlarının bilimsellikten uzak olduğu ve gerçeği yansıtmadığı yönündedir (Angus,2017:45)

Hardin rasyonel çoban ve aşırı otlatma varsayımıyla, gerçek müştereklerde yaşananları, toplulukların müşterekleri kendi kendilerine düzenlemelerini yok saymıştır. Kendi kendine düzenleme süreci “stinging” (kısmı) olarak bilinen ve ortak kullanılan alanlarda topluluklar tarafından sıkça kullanılan bir süreçtir. Her bir iştirakçi ortak toprakta kısıtlı sayıda hayvan otlatabilmektedir. Bu şekilde eşit bir paylaşım mümkün olur ve aşırı otlatmanın da önüne geçilir.

Hardin, insan doğasının bencil ve değişmez olduğunu ve toplumun da çıkarıcı bireylerin toplamından oluştuğunu varsayar (Angus,2017, s.48). Oysa çoban toplulukları bu şekilde hareket edemezler, öyle hareket etmeleri için hayvanların alınıp satıldığı bir piyasaya ve çobanın da yerel tüketim için değil piyasa için üretim yapmasına ihtiyaç vardır. Hayvanlar, yemler ve onların bakımı için ayrıca sermaye ayırmak gereklidir. Bu nedenle Hardin'in tarifini yaptığı rasyonel bireylerden oluşan çoban topluluğu aslında kapitalistlerdir.

Hardin'in özelleştirme fikri ise yine kanıt sunulmamış bir önermedir. Özel mülk sahiplerinin, mülklerini özenle koruyacağı varsayımına göre bu düşüncüyü öne sürse de, deneyimlere dayanarak söylenebilir ki “özelleştirmenin faturası müştereklere her zaman daha fazla olmuş ve müştereklerin yıkımına, ormansızlaşmaya, toprak erozyonuna, gübrelerin ve böceklerin aşırı kullanımına neden olmuştur” (Angus,2017, s.49).

Diğer yandan ortak alanı ortaklaşa kullananlarda orayı tüketmek ve yıkmak değil, senelerce oradan geçimini sağlayacak şekilde koruma saiki vardır. Kapitalistlerin tam tersine geleceği düşünür, şimdi elde edilecek kâr için yüzyıllardır duran ağaçları kesip ormanı yok etmezler. Bununla beraber topluluk yönetimi de mutlak bir yol olmamalıdır, Bazı toplulukların kötü yönetimi müştereklerin yok olmasına neden olduğu doğrudur ancak Yine de bu kötü yönetim kapitalist çıkarlar gibi bir dürtü ile gerçekleşmemiştir. Hardin'in müştereklerin trajedisi makalesi özel mülkiyetin ve denetimsiz serbest piyasaların ekonomide büyümeye giden kesin yol olduğunu savunmak adına hala kullanılmaktadır. Bu yönüyle Hardin'in makalesi “kullanışlı bir siyasi mittir” (Angus,2017, s.52).

2.3.2.2. Elinor Ostrom ve Müşterekleri Yeniden Tanımlamak

Hardin'in Müştereklerin Tradejisi Miti'ne bir diğer eleştiri de Elinor Ostrom'dan gelmiştir. “Müşterekleri Yeniden Tanımlamak” adlı makalesiyle Nobel ödülü alan Elinor Ostrom çalışmasında, geçmişte yapılan çalışmaları incelemiş ve bahsi geçen toplulukları analiz etmiştir. Ostrom'un literatüre en büyük katkısı, kendisinden önce yapılan saha araştırmalarından elde ettiği bulgularla, toplulukların özyönetime dayanan ortak kaynakların ortaya çıkma ihtimalleri üzerine detaylı bir analiz yapmış olmasıdır. Yaptığı bu analizde, kaynakların durumu, kullanıcıların birbirleriyle olan ilişkisi ve yine kullanıcıların kaynaklar üzerindeki çıkarları üzerinde durulmuştur. Ona göre “ortak kaynakların çoğu, homojen kullanıcıların kolay öngörülebilir bir kaynak birim akışı yaratan bir kaynak sisteminden tek tip bir kaynak birimi aldıklarından bahseden temel kuramlardan çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir” (Ostrom, 2017, s. 64).

Ostrom, çiftçilerin mülkiyetindeki ve ulusal hükümetin mülkiyetindeki sulama sistemlerini karşılaştırmak adına Nepal örneğini verir. Bu örneğe göre Nepal'de çiftçilerin sahip olduğu araziler küçük olup, su temin biçimleri birbirlerine benzemektedir. Kendi aralarında su birlikleri kurmuşlardır ve kurdukları bu birlikleri korumaya çalışırlar. Kendi içlerinde belli kurallar ve düzenlemeler yürütmekte ve düşük

teknolojilerine rağmen bazı fonlar ile topluluğun teknolojilerini yükseltmeye çalışmaktadırlar. Nepal örneğinde, sulama sistemlerinin fiziki durumu, çiftçilerin farklı mevsimlerde kullanacakları su miktarı, sisteme dayalı tarımsal faaliyetlerin verimlilikleri; ulusal hükümet mülkiyetindeki sulama sistemleriyle karşılaştırıldığında performans olarak daha iyi durumda olduğu gözlemlenmiştir. Çevresel faktörler de dikkate alınarak yapılan bu karşılaştırmada, sistemlerin idare ediliş şekillerine bakılarak, çiftçilerin daha üretken, daha iletişime dayalı bir sistem kurdukları söylenebilmektedir. Bu toplulukların çok azı kamudan daha kötü bir performans sergilemiştir. Yine geleneksel kuramda, özelleştirmenin sulama sistemini nasıl iyileştireceğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu incelemeye göre uzun süredir ayakta kalmış özyönetim sistemlerinin kullandıkları kendilerine has yöntemler vardır. Bu kendine has özelliklere dair ampirik genellemeler yapmak mümkün değildir ancak ortak kaynağın korunmasını ve nesiller boyunca saklanmasını gerektirecek bir dizi ilkeye ulaşmak mümkündür.

Ostrom, uzun süredir ayakta kalan ortak kaynak kurumlarından yola çıkarak bu ilkeleri bir araya getirmiştir. “Kırılgan kurumlar genellikle bu ilkelerden sadece bazılarını bulundurmaktayken, başarısız kurumlar ise bu ilkelerin çok azı ile tanımlanmaktadır” (Ostrom, 2017, s. 66). Ostrom’un bir araya getirdiği bu ilkeler:

1) Net tanımlanmış sınırlar: Ortak kaynağın ve bu kaynaktan yararlanacak olan bireyler net bir şekilde tanımlanmıştır. Hak sahibi olmayanların ortak kaynağı kullanımı da bu şekilde engellenmiş olur.

2) Uyum: “Kullanımdan elde edilen yararların bölüşümü ile kaynakların tedarik edilmesi sürecinde çıkan maliyetlerin bölüşümü kabaca orantılıdır. Zaman, mekan, teknoloji ve/veya birim kaynakların miktarına kısıtlar getiren kullanım kuralları yerel

koşullarla bağlantılandırılmıştır” (Ostrom, 2017, s. 66-68). Bu sayede katılımcılar kullanımları adil ve meşru kabul ederler.

3) Kolektif seçim düzenlemeleri: “İşleyiş kurallarından etkilenen bireylerin çoğu bu kuralların değişiminde söz sahibidir” (Ostrom, 2017, s. 66-68). Herkes katılır, herkes söz sahibi olur ve bu sayede topluluk içindeki uyum da artar.

4) Denetleme: “Ortak kaynakların durumunu ve kullanıcıların davranışlarını aktif olarak denetleyen gözetmenler kullanıcılara hesap vermekle yükümlüdür veya kullanıcıların bizzat kendileridir” (Ostrom, 2017, s. 66-69).

5)Kademelendirilmiş Yaptırımlar: “İşleyiş kurallarını ihlal eden kullanıcılar, kullanıcıların geneline karşı sorumlu olan görevliler ya da her iki grup tarafından... yaptırıma tabi tutulur” (Ostrom, 2017, s. 66-69). Yaptırımlar çok ağır olmak zorunda değildir ancak kuralı çiğneyen kullanıcının hatasını anlamasını sağlar ve diğerleri için de uyarı mahiyetindedir.

6) Çatışma Çözüm Mekanizmaları: “Kullanıcılar ve görevlileri, kullanıcıların içinde ya da kullanıcılar ve görevliler arasındaki uyuşmazlıkları çözebilecekleri düşük maliyetli yerel mecralara hızlı bir biçimde erişebilirler” (Ostrom, 2017, s. 66-69)

7) Örgütlenme Hakkının Asgari Ölçüde Tanınması: “Kullanıcıların kendi kurumlarını oluşturma hakları dış idari otoriteler tarafından engellenmez” (Ostrom, 2017, s. 66-70)

Daha büyük sistemlerin parçaları olan ortak kaynaklar içinse son bir ilke bulunmaktadır: 8) İç içe geçmiş kuruluşlar: “Kullanım, tedarik, denetleme, icra, çatışma çözme ve yönetim faaliyetleri iç içe geçmiş kuruluşların birçok katmanı tarafından organize edilir” (Ostrom, 2017, s. 67-70)

Yine de özörgütlenme meselesi içinde zorlukları barındırır. Katılımcı sayısı, grup büyüklüğü, ortak kaynağın boyutu, kullanıcı çıkarları, bakış açıları farklılık gösterebilir. Eğer kaynak elverişliyse ve kullanıcılar da özörgütlenmeye gönüllü ve müzakereye açık kişilerse özyönetimi uzun vadede başarılı olarak gerçekleştirebilirler. Ostrom’un bu çalışması, senelerde kabul görmüş olan Hardin’in trajedi anlatısı karşısında varsayımların değişmesi adına önemli bir adımdır. Ancak bu yaklaşımın da müşterekler adına göremediği noktalar bulunmaktadır.

Ostrom’un yaklaşımı, toplulukları bireylerin toplamı olarak gören bir çerçeveye dahildir ve 2009’da kazandığı Nobel ödülü de müştereklere dair tartışmaların ve politika önerilerinin gündeme gelmesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte müştereklerin ekonomi-politik yapıları, sermaye ve iktidar süreçlerine değinmez. Bu noktada müştereklere dair yazını derinleştirmek, materyalist ve ilişkisel bir okumasını yapabilmek, kapitalizmin kentsel müştereklere etkisini, neoliberal politikaları ve güncel kentsel rejimi anlamak adına daha eski bir yazına dönmek yararlı olacaktır.

2.3.3 Neo-Marksist Çerçeve Müşterekler

2.3.3.1. El Koyarak /Mülksüzleştirerek Birikim

Müşterekler daha önce de bahsettiğimiz gibi içinde aynı anda hem herkesin olma hem de hiçkimsenin olmama özelliğini taşır. Bu muğlaklık, Dünya tarihinde belli dönemlerde bazı söylemler, yasalar ve uygulamalar ile müşterek alanların özel mülkiyet haline getirilmesine neden olmuştur. Bundan dolayı literatürde müştereklere dair

tartışmalar ilkel birikim/el koyarak birikim ya da mülksüzleştirerek birikim kavramları çerçevelerinde ilerlemektedir. Bu çerçevede Marx'ın Kapital'in ilk cildinde tarihsel analizini yaptığı İngiltere'de ortak kullanılan topraklara el koyma, köylü ve çiftçileri birer sanayi işçisi haline getirme sürecinin, geçmişte çoktan olup bitmiş tarihsel bir aşamadan ziyade süreklilik arz eden, güncel ve küresel bir karaktere sahip olduğu vurgulanmaktadır (Glassman, 2017, s. 89).

İlkel birikim, Marx'ın analizine göre kapitalist üretim için ontolojik bir koşuldur; aynı zamanda modern toplumlara da içkin olan, süreklilik arz eden bir unsurdur ve etki alanını günden güne genişleterek bütün dünyayı kapsamaktadır (De Angelis'ten akt. Glassman, 2017, s. 89). Kapitalizmin doğuşunda önemli bir yere sahip olması bir yana özellikle kriz zamanlarından çıkışta en önemli stratejilerindedir. Neo-marksist çerçevede, neoliberal küreselleşme ile süregelen ilkel birikimin “kurumsallaşması” söz konusudur (Glassman, 2017,89).

Midnight Notes Collective'in 1980'lerde, uluslararası borç krizi sürecinde, IMF ve Dünya Bankası'nın Latin Amerika ve Afrika'ya dayattığı Yapısal Uyum Programları'nı ele aldıkları ve 1990'da yayımladıkları makale ile “yeni çitlemeler” terimi de literatüre katılmıştır. Bu çalışmaya göre sosyalizmin Dünya'da çökmesiyle birlikte başlayan süreçte işçi ücretlerinin standartların altına düşmesi, göçmen emeğinin sömürsü, mutenalaştırma, özelleştirmeler ve piyasanın serbestleştirilmesi, Nijerya gibi ülkelerde hala var olan komünal topraklara el koyma ve borçlandırma küresel ölçekte *yeni çitlemelerdendir*. Yeni çitlemelerin ölçeği değişse de yönteminin ve uygulananının eski çitlemeler ile aynı olduğu belirtilmektedir: Borçlandırma, yasalar ve zor yoluyla el koyma (Midnight Notes Collective, 2014, s.244-248; De Angelis; Harvie, 2017,s. 110).

David Harvey (2004) ise ilk birikimin sürekliliğine, güncelliğine ve küreselliğine vurgu yaparken ilkel birikim ifadesini bırakarak süreci “*el koyarak/mülksüzleştirerek birikim*” olarak ifade eder. Mülksüzleştirerek/El Koyarak birikim, kapitalizmin 1920'lerden bu

yana sık sık yaşadığı aşırı birikim krizlerine dair çözüm olması için kullanılmaktadır. Sermaye birikiminin her zaman temel bir parçası olup, neoliberal süreçte alanını genişletmiş ve başat bir hal almıştır. Eğitimin, sağlığın, sosyal konutların ve her türlü kamu mülkiyetinin özel çıkarlarca gasp edildiği sayısız özelleştirme sürecini Harvey, ilkel birikimin sürekliliğine örnek gösterir. “Ele geçirme kumpasları, ileri kapitalist ülkelerde halkı borçlandırma, şirket yolsuzlukları, kredi ve hisse senedi manipülasyonlarıyla varlıklara el konması gibi yeni mekanizmalar devreye girmiştir” (Harvey, 2004, s.121-122 ; Glassman, 2017, 99-100).

“fıkrî mülkiyet hakları, genetik materyalin patent ve lisans haklarının çitlenmesi, hava, su, orman gibi küresel müşterekler ile kültürel biçimler, ürünler, miras ve yaratıcılık gibi kültürel müştereklerin çevrelenmesi ve metalaştırılması, üniversiteler gibi kamu hizmeti veren kurumların özelleştirilmesi ve kamu hizmetlerinin (su, elektrik gibi) piyasalaştırılması küresel düzeyde toplumsal müştereklerin yeni bir metalaştırma ve çitleme harekâtıyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir” (Harvey’den akt. Özden Fırat, 2012, s. 22).

Harvey’e göre, Güney yarım kürede çevre hareketleri, Kuzey yarım kürede ırkçılığa karşı hareketler, feminist hareketler dahil olmak üzere kapitalizm karşıtı mücadeleler tam olarak bu kavram çerçevesinde incelenmelidir. Kapitalizme içkin yabancılaşmanın varyasyonları olarak her cenahtan özneyi harekete geçiren ve kompleks hale gelen bu mücadeleler kapitalizmin yayılcı karakteriyle bir bütündür. Ataerkil birikimin kendisi doğrudan buna hizmet eder ve hane içi emeğin sömürülmesi sermaye birikimini mümkün kılan el koyarak birikimin bir tezahürüdür. Genişletilmiş yeniden üretim, cinsiyetlendirilmiş, ırksallaştırılmış ve ekonomi dışı araçlara sığırmıştır (Harvey, 2004, s.130-132).

İlk birikimin sürekliliği tartışmaları sonucunda, ilkel birikim olgusunun genişletilmiş yeniden üretime dayalı ve tam bir proleterleşmeye varılan yoldaki tarihsel bir adım, bir

aşama olarak değerlendirilen yorumların yerini ilk birikimin sürekli olduğu, hatta giderek yayıldığı ve etkisini arttırdığı söylenmektedir. Sermaye birikimi için özellikle başat bir rol oynayan ilk birikim, mülksüzleştirerek ya da el koyarak birikim kavramları, kapitalizmin aşırı birikim krizlerinin çözülmesinde kullanılan en önemli araçlardandır. “Kapitalist sınıfın kriz zamanlarında emek üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etmeye ihtiyaç duyduğunda sürekli başvurduğu bir stratejidir ve neoliberalizmin ilerlemesiyle bu strateji aşırı boyutlara taşınmış, böylelikle özelleştirme, varoluşumuzun her veçhesine sızmıştır” (Caffentzis, Federici, 2016, s. 131).

Hâkim ekonomik düzenin, özel mülkiyetin, piyasa ve sermayenin dışında kalan alanları/varlıkları imleyen müşterekler, yine bu niteliğinden dolayı, özellikle ekonomik ya da siyasi kriz anlarında hedef olabilmektedirler. Yalnızca doğal olarak çevremizde bulunan ormanlar, meralar, su ve yer kaynakları değil birlikte inşa ettiğimiz kültür, tarih, sosyal ilişkiler, değerler de özel mülkiyetin, sermayenin ve hâkim ideolojinin baskısı altında kalabilmektedir. “Bir anlamda ekonomik ve siyasi kriz anlarında müşterekler toplumun geniş kesimi için yaşamsal öneme sahip işlevleri için önem kazanırken, sermaye kesimi için, varlığını güçlendirerek sürdürmeye yarayacak bir “ilksel birikim” olanağı olarak görülmektedir” (Caffentzis, Federici’den akt Duru, 2018).

Buraya kadar bahsedilenlerden, hâkim ekonomik ve siyasi düzenin müşterekleri yalnızca yok etmeye meyilli olduğu anlaşılmalıdır. Müştereklerden yararlanmak adına “sürdürülebilir kalkınma” politikaları da geliştirilmekte, çevre hukuku çerçevesinde müştereklerin korunmasına yönelik adımlar atılabilmektedir. Ancak yine de hava, su, toprak kirliliği, iklim krizi gibi gündemler söz konusuysen yapılan düzenlemelerin müştereklere verilen zararların onarımı için etkili olup olmadığı soru işareti yaratabilmektedir (Duru, 2018)

Tüm bu açıklamalar tezin konusu ve önemi başlığında belirtildiği üzere günümüzde kapitalizmin kendi hegemonyasını yaymak ve krizlerden başarılı olarak çıkmak için müşterek alanlarının zor ve baskı üzerinden çok bireylerin rızasına dayalı olarak işlediğini ve ilkel birikim sürecinin günümüzde aldığı hegemonik boyutunu ortaya koymaktadır. Gramsci, kapitalizmin krizlerini aşmak için hegemonyanın güç ve rıza üzerinden işlediğini belirtmektedir. Özellikle siyasi irade halkın rızasını kazanmak adına kültür ürünleri (sinema, roman, tüketim, sanat vb) üzerinden yumuşak bir geçiş sağlayarak hegemonyasını sürdürmektedir. Bu durum ilkel birikim sürecinin günümüzde farklı bir varyanta dönüştüğüne ve Gramsci'nin kültürel hegemonya kavramıyla uyumlaştırılarak halen ilkel birikim sürecinin devam ettiğine işaret etmektedir.

2.3.3.1.2. Kapitalist Çitlemenin Sürekliliği: Türkiye’de Neoliberal Kent Politikaları

1950’e kadar oldukça yavaş şekilde işleyen modern kentleşme süreci, 1950’lerden sonra kırdan kente göç yoğunluğunun artması sebebiyle hızlanmıştır. 1950-1980 yılları arasında ise kentsel nüfusun genel olarak sanayi kentlerinde yükseldiği görülmektedir (Işık, 2005, s.58). Türkiye’nin 1980’lerden bu yana gerçekleşen kentsel politikaları ise neoliberal politikalar, “neoliberal şehircilik”, “neoliberal kentsel rejim” gibi kavramlar çerçevesinde ele alınmaktadır (Genç, 2019, s. 23) Tez kapsamında neoliberal kent politikaları ilkel birikimin sürekliliği çerçevesinde ele alınmıştır; ancak öncelikle 1980’lerden bu yana Türkiye’deki kentsel rejime kısaca değinmek gerekmektedir.

1980’lerden itibaren küresel ekonomiye eklemlenmeye başlayan Türkiye ekonomisinde Dünya rekabetinde üst sıralara ulaşmak adına çalışmalara başlanılmıştır. Devletin eli bu noktada bilhassa geri çekilerek yerini özel yatırımlara bırakmıştır. Sanayi politikaları sınırlandırılmış, “ulaşım, turizm, telekomünikasyon gibi hizmet sektörlerine” daha fazla yatırım yapılmıştır (Duman, 2010,s.285). “Bu dönemde, elektrik, otoyol, hava alanları, limanlar gibi sanayinin ve tarımın ticarileşmesine dönük altyapı yatırımlarına büyük

öncelik verilmiş ve gerçekleştirilen enformasyon altyapısı yatırımları sayesinde, Türkiye hem ulusal sistemi içinde hem de küresel sistemle bütünleşme ve etkileşim olanakları elde etmiştir” (Duman, Coşkun, 2015; Tekeli’den akt. Duman, 2010, s.289).

Bu döneme damga vuran diğer gelişmeler ise, imar aflarıdır. 1950’lerden bu yana sorun olmuş ruhsatsız yapılaşmaya çözüm olarak imar afları sunulmuş ve gecekonduların piyasa koşullarına uygun olarak apartman tipi konuta dönüştürülmesi planlanmıştır (Duman, 2010, s.290). Bu doğrultuda ilk olarak 1984 yılında “3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu” hemen ardından “3194 sayılı İmar Kanunu” yürürlüğe sokulmuştur, “2985 sayılı Toplu Konut Kanunu” ise bu dönemde yapılan son düzenlemelerdendir. Uygulanan ilk kentsel dönüşüm projeleri ise “Ankara Dikmen Vadisi” ve “Portakal Çiçeği Kentsel Dönüşüm Projeleri” olarak kayıtlarda geçmektedir (Genç, 2008, s 127; Duman, 2015,s. 290-292).

2000’li yıllara gelindiğinde, kentsel dönüşüm mevzusunda piyasa ekonomisini canlandırıcı yeni yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Kentler üretim mekanı olmaktan, tüketim mekanı olmaya doğru geçiş yapmaya başlamıştır. 2002 ve 2014 yılları arasında enerji ve inşaat sektörlerine yatırımın arttığı görülmektedir; “2002 Yılında inşaatına başlanan yeni bina sayısı 40.430 iken, bu sayı 2006 yılı için 597.000 civarında, 2010 yılı için ise 817.000 civarına” çıkmıştır (Akbulut, 2017, s.282).

Hukuki alanda yapılan değişiklikler de enerji ve inşaat sektörüne özel yatırımların önündeki kısıtları kaldırmaya yönelik uygulanmış, bu sayede sermaye HES ve termik santraller gibi yatırımlara kaymıştır; inşaat sektöründe ise 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunu ile çöküntü alanlarına yönelik belli başlı mahallelere kentsel dönüşüm girişimlerinde bulunulmuştur (Akbulut, 2017, s.282). 1999 depreminden sonra deprem riski olan bölgeleri kapsayan kentsel dönüşüme dair mevzuatın da içeriği 2012 yılında değişmiş “afet riskli alanların dışında kalan riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde kentsel dönüşüm yapılması adına kanun

genişletilmiştir. Mevzuatın içindeki bu değişimler ve kullanılan dilin muğlaklık yaratmak üzerine geliştirildiği de söylenebilmektedir (Duman, 2010, s.309-310).

Diğer bir yandan Toplu Konut İdaresi (TOKİ) de birçok yeni yetki ile donatılmıştır ve bu yetkilere göre TOKİ kâr amacı güden projeler yapabilecek, belediyelerin projelerine ortak olabilecek ve hazine arazileri üzerinde plan ve projeler gerçekleştirebilecektir. Bu sayede tasarlanan kentsel dönüşüm projeleri özellikle TOKİ'nin önderliğinde gerçekleşmiştir (Akbulut, 2017, s.283).

Tekeli'nin (2012) alışmalarına göre, gecekondularında gerçekleşen kentsel dönüşüm süreçlerinde bölgede yaşayan insanlara; gecekondularını satarak mahalleden gitmek ve mahallede kalabilmek adına mahallede yapılacak olan binaların yüksek fiyatlarını ödemek, gecekondusunu terk edenleri TOKİ apartman dairelerine borçlandırarak yerleştirmek seçenekleri sunulmuştur. TOKİ seçeneğini seçenlerin %50'si taksitlerini ödeyemediği için kente kiracı olarak dönüş yaptıkları belirtilmiştir (Tekeli'den akt. Duman, 2015,s. 312).

Akbulut'un da aktardığı gibi “ortak varlıklar ve koruma altındaki alanlara yönelik düzenlemelerin sistematik olarak gevşetilmesi olarak nitelenebilecek bu genel dinamiğin örnekleri arasında turizm teşvik, maden, orman, toprak koruma, arazi kullanımı, mera ve kıyı kanunlarında son 15 yıl içerisinde yapılan ve kentsel mekan, meralar, orman ve sahiller gibi müştereklerin inşaat, maden, enerji santrali gibi yatırımlara açılmasını kolaylaştıran muhtelif değişiklikler bulunmakta”dır (Akbulut, 2017, s.283).

Kentte ve kırdaki sreğelen dönüşüm projeleri halkın hakkı olan her türlü mşterekten ve müşterekleri üreten toplumsal ilişkilerden halkı uzaklaştırdığı ve müşterek olan her şeyi piyasanın içine çektiği söylenebilmektedir. Bu noktada Türkiye'deki neoliberal kentsel

politikaları, özelleştirmeleri ve ortak alanların sermaye dolayımına girmesini ilkel birikimin sürekliliği çerçevesinde de değerlendirebilmek mümkündür çünkü bu dönemde çıkarılan yasaların ve yasalar çerçevesinde yapılan dönüşümlerin mekanın ve doğanın temellüküne dayandığı söylenebilmektedir (Akbulut, 2017, s.284-285).

Bu dönüşümler etkisini Türkiye'nin hemen her yerinde göstermiştir. Son yıllarda Büyükşehir belediyelerinin il sınırlarını genişleten yasal düzenlemeler eşliğinde köyler ve beldeler de büyükşehirlerin yönetimi altına girmiş, kırsal alandaki su, toprak, mera gibi ortak alanlar kentsel yönetimlere devredilmiştir. Bu durum köy ile kent arasındaki farkın da silikleşmesine neden olmuştur (Duru, 2018).

Köklü değişim ve dönüşümler sonucu halk öncelikle kendi evinin, sokağının, mahallesinin yanındaki, geçimini sağladığı, ortaklaşa kullandığı alanları savunmaya başlamıştır. Öncelikle HES bölgelerine karşı köylü hareketi diyebileceğimiz hareketler ortaya çıkmış, herkes yanı başındaki merasını, yaylasını, deresini kurtarma hareketine geçmiştir. Özellikle Doğu Karadeniz'de halkın geçim kaynağı olan çayın yetişebilmesi için gerekli olan dere kenarlarına HES kurma çabaları günümüzde hala direnişle karşılaşmaktadır. Yine benzer şekilde su hakkı çerçevesinde “birkaç küresel su şirketinin, dünyadaki su varlıklarını devletlerin koruyuculuğu altında kiralayarak halkın suya erişimini engellemesi” su hakkı söylemleri yükselmeye başlamıştır (İlhan, 2014, s.260-262). Düzenlenen yasalarla birlikte Yırca Köyü'nde zeytin ağaçlarının kesilmesi, Çukurova Havzası'nın enerji üssüne dönüştürülmesi, Kandıra'da tarım arazilerinin Organize Sanayi Bölgesi'ne dönüştürülmek istenmesi gibi birçok özelleştirme süreci kırdaki insanların geçim ve yaşam bölgelerini tahrip ve tehdit ettiği için müştereklerin savunusuyla karşılaşmıştır (Bingöl, 2014, s.265-267; Kocagöz, 2014,s. 256).

Buna paralel olarak kent sakinlerinin gündelik pratikleri, toplumda kurdukları ilişkiler, ötekiyle karşılaştıkları anlar ve alanlar, değiş-tokuş ağları; kentin mimarisi, belleği, tarihselliği, kültürel öğeleri de dönüşüme uğratılmıştır. Kentlerdeki bu dönüşümler

kamusal alanın ehlileştirilmesine örnek oluşturmaktadır. Neoliberal kentsel politikalar etrafında kentlinin hakkı olan, kullanım hakkı temelinde örgütlenen müşterekler, piyasanın içine çekilmiş ve ortak kullanımdan çıkartılmıştır. Bahsini ettiğimiz kentsel dönüşüm mevzuatındaki hukuki boşluk da bu süreçleri kolaylaştırabilmektedir (Akbulut,2014, s.279-280; Genç, 2019,s.31).

Kentlerde kent bostanları, parklar, meydanlar, yeşil alanlar, tarihi ve kültürel yapılar gibi müştereklerin çitlenmesi, kentlinin kent deneyimini de derinlemesine etkilemektedir. Kırdı ve kentte bahsedilen, yasalar ile desteklenen bu süreçler “sadece derelerin kullanımının vadi halkından koparılması değil, aynı zamanda tabi oldukları toplumsallığın da piyasa ve/veya devlet tarafından işgal edilmesidir” (Akbulut, 2017, 287). “Bunun sonucunda, dayanışma hakları içinde değerlendirilen çevre hakkı, kent hakkı, konut hakkı, ulaşım hakkı, eğitim ve sağlık hakkı çerçevesindeki gündelik yaşama ilişkin talepler sıkça gündeme gelmeye başlamıştır” (Duru, 2018).

Toplumsal hareketler, ekolojik sorunlar ve sosyal medya etkisi ekseninde Türkiye'nin en önemli ve en bilinen örneği Gezi Parkı direnişi örneğidir. 2013 yılında başlayan bu direniş kentsel bir müşterek olan Gezi Parkı'nın ve bu parkın etrafında inşa edilmiş her türlü ortak toplumsal ve ekolojik zenginliğin savunulmasıdır. Kentte birbirinden “farklı” kesimlerin ortak bir mekanda karşılaşmasını olanaklı kılmış ve yeni direniş, örgütlenme ve müşterekleştirme pratiklerinin ortaya konmasını sağlamıştır. Gezi direnişi sürerken bir araya gelen insanlar, Gezi direnişinin hemen ardından da toplanmaya, kentsel ve ekolojik her türlü sorun karşısında, katılımların sayısı zaman zaman azalsa da toplanmaya devam etmişler, mahalle ve çevre forumları, kent savunmaları, mahalle atölyeleri, kent bostanları oluşturmuşlardır (Akbulut,2017, s. 289-294).

Kentsel müşterekler sebebiyle oluşan toplumsal hareketlerde kent meydanını, yeşil alanları, tarihi/kültürel alanları, gecekondu bölgelerini savunmanın başı çektiği görülmektedir. Bu süreçlerin arka planına bakıldığında yukarıda bahsettiğimiz sermaye,

iktidar, rant üçgeninde, neoliberal kentsel politikalarla ilgisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Rant ve iktidarı pekiştirme odaklı yasal düzenlemeler, siyasi söylemler ve alınan kararlar ile artık kentsel hareketler ile kırdaki yaşanan hareketler arasında da bir fark kalmamış, kırdaki yaşanan sorunların etkisi kendini kent mekanında da göstermiştir.

Dünya’da da ve Türkiye’de müştereklerden kaynaklanan toplumsal hareketler aynı zamanda sınıf temelli toplumsal hareketler ile de kesişmektedir. Kentsel ve ekolojik çerçevede vuku bulan toplumsal hareketler David Harvey’nin “mülksüzleştirme yoluyla birikim” bahsettiği gibi “geleneksel ekonomik ve siyasi hareketlerle aynı nedenlerden kaynaklandığı söylenebilmektedir” (Duru, 2018). Kapitalizmin fabrikalardan kentlere ve gündelik hayata sızmasının sonucu olarak sınıf çatışmasının da gündelik hayata sızdığını, “sermaye birikimi sağlama ve rantı ele geçirmenin kentsel toplumsal hareketlerin en güçlü kaynağını oluşturduğu” söylenebilmektedir (Harvey’den akt. Duru, 2018). Irk, cinsiyet, etnisite gibi sebeplerden kaynaklanan toplumsal hareketlerden ayrı olarak müştereklere bağlı toplumsal hareketlerde temel sorun, ortak kullanılan, paylaşılan, inşa edilen varlıklara ve alanlara el konmasıdır ve söz konusu durumda “korunaklı durumda bulunmayan kesimlerin göreceği zararın daha büyük olacağını belirtmek gerekmektedir” (Harvey’den akt. Duru,2018).

Yine aynı sebepten dolayı müşterekler çerçevesinde oluşan toplumsal hareketlerin sınırlandırılmasına neden olan etmenlerden biri, kentte ya da kırdaki müşterek alanlara zarar verecek çalışmaların kimi zaman orada bulunan halk için geçim kaynağı oluşturacağı ve bu projelerin oradaki gelişmenin ve ilerlemenin sağlanacağı düşünülmesidir. Böyle durumlarda oluşabilecek ekolojik sorunlarsa, bölge halkının ekonomik sorunları ön plana çıkmaktadır. Bu durum da müştereklerin zarar görmesine dair oluşan tepkinin etkisini sınırlamaktadır (Duru, 2018)

Bu nedenle tez kapsamında müştereklere dair savunudan ziyade müşterekleştirme pratiklerine yani bir inşaya değinmek gerektiği düşünülmektedir. Müşterek alanlara,

varlıklara ve değerlere el konmasının karşısında yeni müşterekler inşa etmek, kapitalizmin gündelik hayattaki ve mekandaki etkilerinin aralarından sızarak müşterekleri yeniden inşa etmek önem kazanmaktadır. Burada bahsedilen büyük ya da küçük çapta, aniden ya da planlı gelişen, günlerce süren toplumsal hareketlerden ziyade; gündelik hayata yedirilmiş, gündelik pratikler içine katılmış, zamanla mekanı ve toplumu değiştirme, alternatif düzen fikirlerinin ortaya artılmasını sağlama, sosyal ilişkiler ve ortaklıklar kurma; eşitlikçi, adaletli, katılımcı bir yönetim ile bir arada bulunma pratikleri inşa ve icra etmektir.

Tezin saha araştırması da özellikle 1970'lerden itibaren şiddetini arttırarak hayatımızın her alanına sızan neoliberal kentsel rejime, büyüme ve kalkınma söylemleri ardında yatan çitlemelere, yerinden etme ve mülksüzleştirme hareketlerine, kentlinin onayına sunulmadan ve rızası alınmadan sermaye adına yapılan her türlü düzenlemeye karşı oluşturulmuş; ortak yaşam alanlarının denetiminde, düzenlenmesinde, inşa edilmesinde ya da savunulmasında söz sahibi olmak isteyen mahalle forumları, semt meclisleri, mahalle inisiyatifleri, kent savunma platformları, kent bostanları... gibi topluluklarda gönüllü olan kişiler ile yapılmıştır. Gönüllülerin kent adına, kentsel ve ekolojik mücadelelerine, kent ve topluluk deneyimlerine dair birtakım veriler toplanmıştır ve toplanan bu veriler analiz edilmiştir. Türkiye'nin neoliberal şehircilik anlayışının daha derinlemesine analizi de, kentin ortak kullanım alanları ve varlıkları üzerinde söz sahibi olan kentliye etkileri çerçevesinde yapılmıştır.

Toparlayacak olursak, toplulukların kendi içlerinde gerçekleştirdikleri eylemleri hangi açıdan ele almak gerektiği konusunda müştereklere dair literatürden faydalanılmıştır. İlk olarak ele alınan Hardin ve Ostromcu çerçevede müştereklerin "tükenebilir kaynaklar" olarak ele alındığı tartışmalara değinilmiştir. Bu tartışmalarda müşterekler özellikle doğa ve ortak kullanılan alanlar üzerinden tanımlanmış olup "müşterekleştirme" ile sürekli yeniden inşa edilen bir şey olarak düşünülmemiştir. Ancak Hardinci tartışmada özelleştirmelerin ve devlet müdahalesinin müşterekler ile karşıtlığı gözler önüne serilmiş, Ostromcu tartışmada ise, müştereklerin ortak kullanımında müzakerelerin nasıl

sağlanacağına dair bilgiler elde edilmiştir. Bu bizim toplulukların kendi içlerindeki işleyişe dair değerlendirmeleri yapmamıza katkı sağlamıştır. Müştereklere dair özelleştirmeler ve devlet müdahalesine karşı düşünce geliştirdikten sonra daha eski bir yazından faydalanılmış ve el koyarak birikim kavramı çerçevesinde günümüz kentsel politikaları değerlendirilmiştir. Bu tartışmalar müştereklere kaynak olarak bakmaktan ziyade ekonomik süreçleri değerlendirmeye kattığından, hakim düzene karşılık müştereklerin savunusundan daha ilişkisel bir boyuta, müşterekleştirme pratiklerine geçişi anlamlandırmada yardımcı olmuştur. En önemlisi Türkiye’de bu toplulukların var olma ve pratiklerini sergilemedeki temel nedenlerin anlaşılması yolunda aydınlatıcı olmuştur. Tezin ana problemlerinden olan geç kapitalizmin müşterekler üzerindeki etkileri ve bireylerin müştereklere dair düşünceleri bu çerçeveler sayesinde açığa kavuşmuştur.

Bahsi geçen topluluklara dair analizi yaparken kavramsal ve kuramsal çerçevede ele aldığımız tartışmalar da tezdeki ana problemlerimizi veriler üzerinden aydınlatmamızı sağlamıştır. Foucault, Lefebvre ve Stavrides’in heterotopya tanımlarından yola çıkarak bireylerden oluşan bu toplulukların iktidarın ve hâkim ekonomik düzenin karşısında bir anti-düzen ya da belli açılardan alternatif bir düzen yaratıp yaratmadığı üzerine tartışılmıştır. Foucault’nun Heterotopya kavramının, iktidarın normal/ anormal olarak kurgulanan ikili düzenini kıran, ters yüz eden yapısına Lefebvre’nin heterotopi kavramının sınıf ve eylem tabanlı analizi eşlik etmiştir. Bu iki heterotopya anlayışı hakim düzen karşısında politik kimliğini yitiren bireylerin politik özneler olarak inşasını sağlamada birbirine ihtiyaç duyan iki anlayıştır ve tez kapsamında birbirinin tamamlayıcısı niteliktedir. Stavrides’in heterotopya tanımıyla kent mekanında hangi mekanların heterotopik alanlar olarak adlandırılabilceğine dair tartışmalar yürütülmüştür. Saha araştırmamızı yaptığımız toplulukların heterotopik mekanlar olarak adlandırılıp adlandırılmayacağına dair soruların cevapları bu tanımlar ışığında aranmıştır. 3. Bölümde nitel verilerin analizi üzerinden bulgular yorumlanmıştır.

3. BÖLÜM

BULGULAR: NİTEL VERİLERİN ANALİZİ

Bu bölümde öncelikle Tablo I’de görüldüğü üzere, Bursa, İstanbul ve Ankara illerinden; Nilüfer Kent Konseyi, 100. Yıl Semt Meclisi, Kavaklıderem Derneği, Çiğdemim Derneği, Validebağ Gönüllüleri Derneği, Tarlabası Dayanışma Grubu, 100. Yıl İnişiyatifi, Kent ve Ekoloji Savunması, Polen Ekoloji topluluklarından görüşme yapılan 15 kişinin sosyo-demografik verileri sunulmuştur.

Tablo 1. Görüşmecilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine Dair Bilgiler

Görüşmeci	Şehir	Yaş	Meslek
G1	Ankara	26	Öğrenci
G2	Ankara	38	Ev hanımı
G3	Bursa	21	Öğrenci
G4	Bursa	17	Öğrenci
G5	Bursa	19	Öğrenci
G6	Ankara	42	İnşaat Sek/ İşsiz
G7	Bursa	24	Öğrenci
G8	Bursa	26	Çevre Mühendisi
G9	Ankara	62	Emekli
G10	İstanbul	65	Bankacı/ Emekli
G11	Ankara	28	Öğrenci
G12	Ankara	36	Şehir Plancısı/ Mentor
G13	Ankara	37	Şehir Plancısı
G14	İstanbul	44	Gazeteci
Kadir	İstanbul	46	Yazılımcı

Katılımcıların sosyo-demografik verilerine göre Ankara'dan 7, İstanbul'dan 3 ve Bursa'dan 5 kişi bu araştırmaya katkı vermiştir. Katılımcılar 17-65 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların 6'sı öğrenci, biri yazılımcı, biri gazeteci, biri evhanımı, 2'si şehir planlamacısı, 2'si emekli, biri çevre mühendisi olarak mesleklerini ifade etmişlerdir. Biri de önce inşaat sektöründe çalışırken şimdi işsiz olduğunu beyan etmiştir. Görüldüğü üzere farklı meslek gruplarından ve farklı yaşlardan ve illerden kişilerin katılımı ile nitel çalışmanın gereği olan heterojenliğe dikkat edilmiştir.

Analiz sürecinde hem görüşmecilerin verdikleri cevaplardan hem de tezin izlediği hatlardan hareketle 4 ana tema belirlenmiştir. Bu temalar sırasıyla "Kent Deneyimi", "Müşterek Kavramı: Müşterekleri Nasıl Tanımlamalı?", "Topluluk Deneyimi Ve Müşterekleştirme Pratikleri", "Kent Tahayyülü: Nasıl Bir Kent?" başlıklarından oluşmaktadır.

Kent deneyimi başlığı altında öncelikle görüşmecilerin kendi yaşadıkları kenti tanımlamaları ve tarif etmeleri istenmiş bu sayede kente baktıklarında kente dair ne gördükleri incelenmiştir; ardından gelen alt başlıklar ise bireylerin kent deneyimini etkileyen neoliberal kent politikalarıyla bağlantılı anlatılardır. Öncelikle görüşmecilerin yaşadıkları kentte ve Türkiye genelinde neoliberal kent politikalarına nasıl baktıkları üzerinde durulmuş, ardından görüşmecilerin daha spesifik olarak vurguladığı noktalar alt başlık halinde sunulmuştur. Bunlar sırasıyla; "Kentsel Planlama, Ulaşım Sorunu, Müştereğin Gaspı, Kendi Kendine Yetebilen Kentler, Kentsel Dönüşüm ve Konut Sorunu, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekansal Farklılaşma, Kent Belleği, Dokusu ve Estetiği, Diğer Bir Aktör: Yerel Yönetimler" başlıkları altında derlenmiştir.

Hemen ardından tezin anahtar kavramı olan müşterek ve müşterekleşme kavramlarının görüşmecilere ne ifade ettiğinin peşine düşüldüğü "Müşterek Kavramı: Müşterekleri Nasıl Tanımlamalı?" bölümü gelmektedir. Bu bölümde görüşmecilerin müşterek kavramından ne anladıkları, nasıl tanımladıkları incelenmiştir ve elde edilen birbirinden

farklı cevaplara göre 4 alt başlığa ayrılmıştır. Bu alt başlıklar sırasıyla “Kamusal Alan Ayrımı”, “Ortak Kullanım Alanları Olarak Müşterekler”, “Bir Araya Toplanan İnsanlar Olarak Müşterekler” , “Kapitalizme Karşı Müşterekler”dir. Alt başlıklarda öncelikle müşterekler ile kamusal alan ayrımı üzerinde durulmuş, ardından müşteregin farklı anlamlarına yer verilmiş son olarak ise müşterekleşme kavramı ve müşterekler siyaseti üzerinden görüşmecilerin düşünceleri aktarılmıştır.

Müşterek ve Müşterekleştirme pratiklerinin görüşmecilere ne ifade ettiğinin aktarılmasının ardından üçüncü bölümde “Topluluk Deneyimi ve Müşterekleştirme Pratikleri” başlığı altında görüşmecilerin dahil oldukları toplulukların işleyişlerine ve toplulukların icra ettikleri müşterekleştirme pratiklerine odaklanılmıştır. Görüşmecilerin anlatılarına dayanarak 10 alt temaya ayrılmıştır. Alt temalarda “Topluluğa Katılım Amaçları ve Katılım Sıklıkları” başlığında bireylerin topluluğa katılım amaçları; “Müşterekleştirme Pratikleri” başlığında topluluğun içinde düzenli şekilde icra edilen pratikler; ardından “Topluluğun Bireylere Katkıları” başlığında pratiklerin bireylere çeşitli yönlerden katkıları; “Dışa Açık Olma” başlığında topluluğa kimlerin katılıp katılamayacağına dair sınırların olup olmadığı; ardından “Topluluklarda Yönetim ve Karar Alma Süreçleri”, ”Topluluk İçindeki Kurallar/ Roller Ve Sorumluluklar” başlıkları altında toplulukların kendi içindeki dinamikleri; “Siyaset Üstü Olmak / Siyaset Üretmek” kısmında parti siyasetine ve müşterekler siyasetine dair görüşmecilerin düşünceleri; “Topluluk İçi İlişkiler” ve “Dayanışma Kültürü” başlığında topluluk üyelerinin birbirleriyle ilişkileri ve son olarak “Topluluklar Nasıl Geliştirilebilir” başlığı altında topluluğun geleceğe yönelik planları ve görüşmecilerin düşünceleri derlenmiştir.

Son ana tema olan “Kent Tahayyülü: Nasıl Bir Kent?” başlığında ise, görüşmecilerin nasıl bir kentte yaşamak istediklerine, kenti nasıl planladıklarına dair düşünceleri analiz edilmiştir.

3.1. KENT DENEYİMİ

“Kent tarih boyunca insanlar tarafından sürekli yeniden inşa edilmiş, inşa edildiği her dönemin sonucunda da insanı baştan inşa etmiştir. Her kent kendi insanını yaratmıştır” (Aydın, 2019,s. 468). Evimizden dışarı adımımızı attığımızda neler gördüğümüz, neler duyduğumuz, nelere dokunduğumuz, nerelerden geçtiğimiz, neler solduğumuz, kentin bize ne hissettirdiği, kent deneyimimizin bir parçasıdır ve bu deneyiminin niteliği, bireylerin psikolojisini, canlıların davranışlarını da belirler. Gün içinde trafikte geçirdiğimiz zaman bizi üzüp, sınırlendirebilirken; bir parkın bankında tanımadığımız biriyle rastgele gelişen hoş bir sohbet bizi mutlu edebilmektedir.

Bununla beraber kent deneyimi yalnızca çevremizde gözle görebildiklerimizden ibaret değildir. Çok çeşitli ve karmaşık denebilecek sosyal ilişkiler ağı ile dört bir yanımız sarılmıştır; ancak Georg Simmel’in (1903) önemli çalışması *Metropol ve Zihinsel Hayat*’ta da bahsettiği gibi, modern kentin insanı çevresini saran kabalılıklara rağmen *yalnızdır*; hem kendisine hem de topluma karşı *yabancılaşmıştır*. İçinde bulunduğu hayatın hızı, çevredeki uyaranların fazlalığı modern kentin insanını bezdirmiştir. Samimi ilişkiler yerini daha resmi ilişkilere bırakmış ve insanlar birbirleriyle çıkar ilişkilerine girmiştir. Bu samimi ilişkilerin hiç kurulmadığı anlamına gelmez ancak bu ilişkileri kurmak kırsal yaşamdaki gibi kendiliğinden gerçekleşmez, bu tip ilişkileri yapısal sorunlara rağmen, özenle inşa etmek gerekmektedir. Bu konuda katılımcı G8 ve G13’ün görüşleri şöyledir;

Yaşadığım yerde Manastır mevkinde, her yer binalarla dolu ucube gibi, bayırlarla dolu. İnsanlar sürekli hareket halinde, pek park, bahçe de yok, saçma sapan bu yürüyüş aletleri dışında...İnsan profili ise; herkes kendi halinde, iletişime açık bir mekan da yok, insan da göremiyorum (G8, Bursa).

Komşuluklar, insan ilişkileri eskisi gibi değil, bizde dostluklar ve arkadaşlıklar çok çok daha başkaydı, çıkar üzerine değildi, değer verirdik çevremize arkadaşlarımıza (G13, Ankara).

Diğer bir yandan herkesin sosyal ve ekolojik açıdan adil ve yurttaş odaklı bir kentte yaşaması ve kentte yaşayan herkesin kenti eşit şekillerde deneyimlemesi herkesin hakkıdır. Ancak günümüzde artan eşitsizlikler, adaletsizlikler, güvencesizlik hissi, marjinalleştirme, ekolojik sorunların ve toplumsal çatışmaların artması insani bir kent deneyimini de sorunlu hale getirmektedir.

Üç büyük şehirde yaşayan görüşmecilere yaşadıkları kenti ve mahalleyi; gündelik yaşamda karşılaştıkları insan profillerine dair değerlendirmelerini istediğimizde kente dair düşüncelerinin de böyle olduğu görülmektedir. Kent denince akıllara gelen sıcak, samimi ilişkiler ya da doğa ile bütünleşmiş huzurlu bir yaşam değil daha çok Lefebvreci bir bakışla “algılanan” mekanlara dair anlatılardan oluşmaktadır. Kentler, G6’nun da ifade ettiği gibi; binalarla, iş yerleriyle, otoyollarla dolu, yeşil alandan uzak “gri” yerler olarak tasvir edilir hale gelmiştir..

Geçim sıkıntısının olduğu, yoksulluğun arttığı, ulaşımın ciddi problem olduğu, kendi kendine yetemeyen bir kent olarak tanımlayabilirim. İnsan profili olarak da mutsuzluğun olduğu bir kent olarak tanımlayabilirim Ankara’yi. Klasik olarak biraz romantizme dökersek gri bir kent (G6, Ankara).

İstanbul artık gidelim, kaçalım dediğimiz bir yer son 5-6 senedir, kalabalığıyla, insanlarıyla, trafiğiyle, iş yerleriyle özellikle Koşuyolu’nda artık ¾’ü işyeri oldu eskiden çok sakindi, üç dört market, manav, postane dışında bir şey yoktu. Bir mahrumiyet gibi görünüyor ama ben o hallerini seviyordum. Şimdi etrafımız tamamen işyeri doldu, onlar kapanınca geceleri çok ıssız oluyor sokaklar, aynı zamanda gürültü, otopark sorunu, hava kirliliği oluyor, bütün bunları da beraberinde getirdi (G10, İstanbul).

G10’un da ifade ettiği üzere kentler sundukları fırsatlar ile insanları kendilerine çeken yerlerdir. Eğitim ya da iş ihtiyacıyla kentlere özellikle İstanbul’a göçün çok fazla olduğu bilinmektedir. Artan nüfus ve buna bağlı olarak artan iş yerleri, hizmet veren mekanlar, özel araç yoğunluğu ve bu durumun yol açtığı hava, su, gürültü kirliliği gibi sorunlar kentlerin, insanların kaçmak istediği yerler olmasına neden olmaktadır.

3.1.2. Türkiye’de Neoliberal Kentsel Rejim

Bu başlığın altında, görüşmecilere kendi yaşadıkları kentlerdeki ve Türkiye genelindeki neoliberal kentsel politikalar ile ilgili düşünceleri, memnun oldukları ya da olmadıkları yönleri analiz edilmiştir.

3.1.2.1 Kentsel Planlama

Görüşmecilere neoliberal kentsel rejim ve kent planlamalarıyla ilgili sorularımızı sormaya başladığımızda ilk verilen cevap “plansız” olmuştur. Kentsel planlama bu üç büyük kentte plansız olarak nitelenmiştir. Plansızlığın temeli, köylünün ve çiftçinin geçimini sağlamak için yeni kurulan kentlere göç etmesiyle 1950’lerde başlayan bir içine alma sürecinin uzantısı olarak söz konusu kentlerin çarpık, plansız, gelişimine olduğu söylenebilmektedir. Kentlerin geldiği bu noktada G4’ün düşüncesine göre kentler plansız, insanların yaşamasına uygun olmayan, betonlaşmış yerlerdir. Plansızlığın sonucu olarak kentte yaşam doğal afetlerle, iklim krizleriyle sınanabilmektedir.

Çok plansız, gerçekten insanları bu kadar rahatsız eden şey benim için, bu kadar doğadan uzak betonların içinde yaşıyor olmamız. İnsan vücudunun buna göre tasarlandığını düşünmüyorum. Her gün egsoz dumanı altında, her gün korna sesleri altında, insan gürültülerinin yanında, ışık kirliliğinde uyumak ya da gününü geçirmek için tasarlandığına inanmıyorum. Ama bu o kadar hesaba katılmıyor ki bir yağmur kar yağdığında yolların kötü olacağı hesaba katılmıyor.. mesela bunların gerçekten şehir düzeninde tasarlanması lazım (G4, Bursa).

G4’in aktardıklarına göre, kentlerin planlanmasında yapılması düşünülen değişikliklerin, o bölgede yaşayanların fikirleri sorulmadan uygulanması kent planlamasından önemli bir sorun olmaktadır. G5’in aktardıklarına göre ise, kent planlamasının etken gücü ekonomik çıkarlardır. Öyle ki ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda canlıların yaşama hakkı da geri planda kalmaktadır.

Çok büyük ekonomik çıkarlar güdüliyor ve şey düşünülüyor oradaki insanlar bundan memnun kalacaklar mı, oradaki yeşil alana zarar verilecek mi, oradaki bir canlıya zarar verilecek mi bunlar hiçbir şekilde düşünülmeden yapıyor tüm Türkiye’de (G5, Bursa).

Ruşen Keleş’in (2010) kentleşmeye dair anlatılarında ifade ettiği gibi Türkiye son 60 senedir oldukça hızlı bir kentleşme olgusu içindedir. Onun ifadesiyle “1950’lerin başlarında %20’lerde olan kentli nüfus 2010 yılında %75’i geçti. Nüfusu 10 bini geçen kent sayısı 500’e yaklaştı. Anadolu’ya serpiştirilmiş, nüfusu 100 binin üzerinde 61 kentimiz var. Türkiye milyonluk kentlerinin sayısı 7’yi bulan bir ülke” olmuştur (Keleş, 2010, s. 29).

Kalkınma süreci ve sanayileşme tarımsal nüfusun kentlere göç etmesini zorunlu kılmış, bu durum kentleşme sürecinde belli başlı sorunlar yaratmıştır. Günümüze gelindiğinde ise Keleş’in ifadelerine göre “Uluslararası işbölümünün gerekli kıldığı ve uluslararası sermayenin belirlediği doğrultuda, ulusal kalkınma politikamızın hedefi artık ciddi bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek değil”dir (Keleş, 2010, s.29); işgücü daha ziyade hizmet sektörüne kaymıştır. Buna rağmen, kentlerdeki işsizlik azalmamış aksine artmıştır. “...Sağlıklı bir ekonomik temele dayanmayan, ulusal ekonomiye yük olan bir kentleşmeyle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Böyle bir kentleşme...kırsal alanların yoksulluğunu kentlere taşıyan, maliyeti yüksek, yapay ve sağlıksız bir kentleşmedir” (Keleş,2010,s.29-30).

Tekeli (2009) 1980’lerden sonraki dönem için modernite projesinin aşınmaya başladığı dönem olarak da bahseder. Bu dönemde Türkiye küresel ağa eklemlenmeye başlamış ve dış ticarete yönelik bir kalkınma modeline geçilmiştir. Kentisel gelişme dinamikleri de buna bağlı olarak değişmiştir. 1990’larda oluşmaya başlayan sermaye birikimi, 2000’lerden sonra ise kentlerde kendini “AVMler, beş yıldızlı oteller, korunaklı siteler”.. ile göstermeye başlamıştır (Tekeli’den akt. Yücel, 2020,s.221).

Türkiye'nin küresel ekonomiye eklemlenmesi, büyük kentlerin büyük yatırımları kendine çekmesi, ekonomik gelişme için önem arz etse de, G2'nin aktardıklarına göre, bu durumun kontrolsüz ve plansız şekilde kent mekanında kendini göstermesi, yalnızca ekonomik çıkarlara yönelik hareket edilmesi beraberinde birçok sorunu da getirmektedir.

Tamamiyle rant, başka bir şey yok ki, ne yazık ki zihniyet mevcut iktidarın politikaları, neoliberal politikalar doğal kaynaklardan kâr elde etme, inşaat ekonomisi... İstanbul'da bunlar daha kötü, çok büyük bir nüfus problemi var, planlama ölçeğinde bilmiyorum ama çok kontrolsüz bir nüfus var, her yer cazibe merkezi haline geliyor, her taraftan gelir elde edilmeye çalışılıyor. Kontrolsüz bir göç var. Bunlar planlamayı gerçekten zorlaştırıyor. Bir diğeri gerçekten rant, yani ne diyelim, sermaye her şeyden para elde etmeye çalışıyor (G2,Ankara)

Diğer bir yandan Görüşmeci 13, planlamaya dair başka bir konuya değinmektedir. Kendisi de kent tasarımcısı olan G13'e göre, kentlerdeki planlamalar, kent tasarımcılarının tasarladığı şekillerde uygulanmayabilmektedir. Çeşitli hassasiyetlere uygun olarak teknik bilgi ile plancılar tarafından tasarlanan kentler, tasarımın uygulanması kısmında değişime uğrayabilmektedir.

Hiçbir şeyden memnun değilim, bırakın kenti biz tasarlayalım, bizden tasarlamamızı istedikleri kentleri bile yapmıyorlar, biz kenti insanlara göre tasarlıyoruz, insan psikolojisini, sosyolojiyi, kültürel verileri kıyaslamayı biliyoruz ve buna göre kentleri tasarlıyoruz. Camiyi bile tasarlarlarken Türkiye'de tasarladığın caminin normları farklıdır, kuralları farklıdır, bu belirlenmiş kriterler doğrultusunda tasarlıyorsun ama aynı camiyi Yeni Zelanda da bambaşka bir şekilde yaparsın (G13, Ankara).

Görüşmeci 13'ün bahsettiği meseleye planlamacının değişen konumuyla da ilgilidir. Yapılan araştırmalara göre kentsel politikalara ve kent planlamasına dair anlayış değiştikçe kent plancısının görevi ve işlevi de değişmiştir "20. yüzyıl ortalarına kadar planlamanın faaliyet alanı daha çok fiziksel mekân düzenleme üzerine yoğunlaşırken, 1950'lerden itibaren plancının rolünün tasarımcıdan, bilimsel araştırma ve analizlere göre rasyonel kararlar alan plancıya doğru dönüştüğü, 1980'lerden itibaren ise yönetici

ve iletişimci plançı rolüne doğru bir dönüşümün olduğu görülmektedir” (Taylor’dan akt. Yücel, 2020, s.211).

Park diyebileceğiniz, orman diyebileceğiniz insanların nefes alabileceği hatta tüm canlıların kentsel planlama insan odağında olmamalı, hayvanlar, su kaynakları, ormanlar, tarım alanları, meralar gibi gibi.. bir sürü faktörü de içerisinde barındırmalı. Böyle bir planlama yapılmalı ama İstanbul’da da bildiğin gibi Kanal İstanbul, Üçüncü Köprü, Üçüncü Havalimanı gibi projeler İstanbul’u giderek mahvetmekte. Hiçbir planlama göremiyoruz, bunun için de bir kent mücadelesi veriyoruz (G14, Ankara)

Görüşmeci 14’ün vurguladığı konu, aslında planlı bir plansızlık olarak yorumlanabilir. Bununla beraber Görüşmeci 14 kent planlamasının kendilerince nasıl olduğuna değinmiştir. Aktarılan görüşe göre istenilen kent planlamasında müşterek alanların ve ekolojik varlıkların korunmasına öncelik verilmiştir.

“Kent içinin dönüşümü yanında 1980 sonrasında kentler, çevrelerine eklenen yeni oluşumlarla (gecekondu alanları, sanayi bölgeleri, devlet kurumları, üniversite kampusları vb.) ‘yağ lekesi’ gibi, boşluksuz büyümeye başlamışlardır” (Tekeli’den akt. Neval Genç, 2008: 117) Aynı sorunun Ankara içinde geçerli olduğunu G11’in ifadelerinden anlamak mümkündür, görüşmeci ayrıca Tekeli’nin bahsettiği kent içi dönüşüme de vurgu yapmaktadır:

Yağ damlası şeklinde bir büyüme var kent plançılarının tabiriyle bizim yaşadığımız bu büyüme bir sorun bizim için hem kültürel hem estetik hem ahlâki hem de ekonomik, dünyanın masrafını biz bu merkezlerde harcıyoruz, merkezleri yaşatalım diye altyapı masrafları yapıyoruz (G11, Ankara).

3.1.2.2 Ulaşım Sorunu

Genel olarak büyük kentlerin en büyük sorunlarından biri de ulaşım. Şehir içinde bir yerden başka bir yere giderken karşılaştığımız trafik bizleri korkutmaktadır. Bu durumu anlatan Akbulut (2016) şunları ifade etmektedir;

“Kentlerde nüfus artış hızı veya aşırı nüfus yığılmaları ile artan yapılaşma yaşam alanlarının genişlemesini beraberinde getirmiştir. Mekansal büyüme ve gelişme, yerleşim alanlarını birbirinden uzaklaştırarak ulaşım maliyetlerinin artmasına ve taşıma hizmetinin etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda kentsel ulaşım sistemlerinin erişilebilir hale getirilememesi ulaşım ve trafik sorunlarına yol açmaktadır. Kentte yaşayanlar, ulaşım sorunları yüzünden, trafik yoğunluğu, maddi kayıplar, gürültü, çevre kirliliği gibi olumsuzluklarla karşılaşmaktadır” (Akbulut, 2016, s.337).

Şehir içi toplu taşıma yetersizliği, özel araçların fazlalığı, bisiklet yollarının olmaması ya da niteliği ve trafik sorunu kentlerin en büyük sorunlarından ve görüşmecilerin büyük çoğunluğunun ilk aklına gelen şehir içi ulaşım sorunu olmuştur. Hızlı yaşam ve zaman meselesi kentte yaşayanları araba sahibi olmaları biçiminde zorlamaktadır. Özel araç sahibi olmak oldukça konforlu bir şey olarak pazarlanmış ancak trafikteki özel araç fazlalığı kentte ulaşım sorunlarını beraberinde getirmiştir.

Ulaşım çok yetersiz. Bu nedenle Ankara'nın çoğu yerini istesiniz de göremiyorsunuz, Geçenlerde Kanyon'a gittim ilk defa...böyle yerlere gidebilmek özel araç olmadan neredeyse imkansız oradan oraya bir sürü aktarma yapmanız gerekecek (G1, Ankara).

Görüşmeci 1 ve 3'ün ifadelerinden yola çıkarak, kent içi toplu taşımanın da yetersiz olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir. Şehir içinde bir yerden bir yere gidebilmek bu nedenle zor hale gelmektedir.

Ulaşımdan asla memnun değilim, Otobüs yok kesinlikle geçen gün şuradan Heykel'e gitmek istedim Heykel'e (Bursa'nın şehir merkezlerinden biri) otobüs yok ya gelen otobüs kırk dakikada bir geliyor falan (G3, Bursa).

Otomobillerin geçebileceği otoyolların yapımına yapılan yatırım kadar doğaya ve çevreye zararı olmayan ve insan sağlığı için oldukça faydalı olan; diğer yandan kenti deneyimlemenin en iyi yollarından biri olan bisiklet kullanımının teşviki ise oldukça azdır. Halihazırda var olan bisiklet yolları ise Görüşmeci 5'in de belirttiği gibi, çeşitli

nedenlerle işgal edilmektedir. İnşaat malzemelerinin kaldırımları ve bisiklet yollarını kaplaması ya da özel araç fazlalığının bir uzantısı olan park yeri yetersizliği sebebiyle kaldırımlara ve bisiklet yollarına araçların park edilmesi, kent içinde bisiklet ile ulaşımı zorlaştırmaktadır.

Aslında bisiklet yolları çok sıkıntı.. FSM’de çok fazla yeni bina dikilmeye başlandı ve o binalar dikilirken kaldırımları kendi kafalarına göre kapatıyorlar, bisikletle gitmek istediğim zaman her yer büyük kum tepeleriyle dolu oluyor. Bisiklet yolları Özlüce’de çok var ancak oralara da araçlar park ediyor (G5, Bursa).

Kentin ulaşım altyapısının nüfus yoğunluğunun taleplerini karşılayamamasının yanı sıra İstanbul’da yaşayan bir diğer görüşmeci ise, hayatımızı kolaylaştırıyor gibi duran ulaşım dair projelerin aslında müştereklerimizden nasıl ihlal edildiğine de bir örnek gösteriyor. Yaşamımızı kolaylaştırmak ve yine ekonomik sistemin neden olduğu nüfus sorununun yol açtığı çeşitli sorunlara cevap olabilmesi adı altında yapılan projeler; toplumun temel sorunlarını çözmezken, yalnızca şirketlerin daha çok kazanmasına olanak sağlayan yapılaşma yolu ile ekosistemin bozulmasına yol açmaktadır.

Bazı kolaylıkların bedeli ağır oluyor, pahalılık desem en pahalı da burada en ucuz da burada, ulaşım başlı başına bir sorun bir sürü kolaylık da oldu, evet Marmaray oldu, metro oldu ama bunların olması için yol yapılıyor, yol yapılması için binalar yıkılıyor, yeşil alanlar yok ediliyor. Yeşil alan çok çok azaldı, benzer metropollerde bizdekinin 4-5 katı yeşil alan varken bizde bu bir insanın nefes almasını zorlaştıracak kadar azaldı, biz Validebağ diye tutturuyorsak sebebi bu, nefes aldığımız tek yer, çalılar, kuşlar, böcekler tam anlamıyla nimet, yaşamamız için korumak zorundayız (G10, İstanbul).

Görüşmeci 10’un bahsettiği gibi, modern kent yaşamında yolların ve ulaşım hatlarının yapılması hayatı kolaylaştırdığı kadar, ekolojik sistem ve canlıların yaşamı adına tehdit oluşturabilmektedir, senelerdir yaşadığı bölgede yaşatmak için uğraştığı Validebağ da bu nedenle görüşmeci için önemlidir.

3.1.2.3. Müştereğin Gaspı

Yaptığımız görüşmelerde özellikle Bursalılar'ın hava, su kirliliğinin ve iklim değişikliğinin altını çizdiği görülmektedir. Bursa bir sanayi kentidir. İstanbul'a yakınlığı, doğasının güzelliği, dört mevsimi de yaşaması, verimli topraklarıyla her zaman iktidarın ve sermayenin ilgisini çekmiştir. Görüşmeci 3'ün de belirttiği gibi sanayiye yapılan yatırımlar Bursa'da yoğun göçe, trafik sorununa ve en önemlisi doğal müştereklerimiz olan hava ve suyun kirlenmesine neden olmuştur. şarkılara bile konu olan "yeşil Bursa" maalesef ki artık yeşil değildir.

Bursa'nın havası da kirli zaten bunu hepimiz fark etmişizdir yani kış Mart'a kadar geldi. Normalde Kasım sonu gibi başlardı benim çocukluğumda ama şimdi bahara gelmişken hala çok soğuk kar yağma ihtimali var. Kasım çok sıcaktı mevsim normallerine göre. Su krizi ortaya çıktı, %25 su kaldı ama Bursa Büyükşehir Belediyesi hala suyu ticarileştirmeye devam etti gitti Muradiye'yi satmaya devam etti. İnsanların haklarını orada düşünmedi suyun ne kadar kirli olduğunun kimse farkında değil o Doğanca barajının pislik halinde kaldığını, Nilüfer barajı %5 falan kalmıştı doluluk olarak. Biz su üzerine araştırma yaparken öğrenmiştik işte o yüzden, İznik Gölü mesela Türkiye'nin kaçınıcı sanırım ikinci en büyük gölü, neyse o geri çekilmeye başladı, çünkü yanında bir KARGİL var şirket o her gün 3500 ton su çekiyo İznik Gölü'nden ve kirletiyor... (G3, Bursa).

Kentin yapılaşmasından, tüm Bursanın kaynaklarının hunharca tüketmesinden rahatsızım zaten buna karşı da mücadele vermeye çalışıyorum (G7,Bursa).

Görüşmeci 10'un aktardıklarından, kentlerinin giderek yaşam alanlarını kaybetmelerine ilişkin hezeyanlarını endişelerini görmek, anlamak mümkündür. Kentlerin doğal ve beşeri her türlü müştereginin korunması neoliberal politikaların etkisiyle mümkün görünmemektedir. Görüşmeciye göre genellikle bir yer güzelse ve değerliyse, alınan kararlar çerçevesinde orasının dokusu bozulabilmekte ve bu durumdan kimse sorumlu tutulmamaktadır.

Bir yeri beğeniyoruz ve ardından orası değiştirmeye dönüştürmeye çalışıyoruz. Sen orayı beğendiğin gibi bırak ki senden sonrakilere de beğensin, mülkiyet duygusu korkunç bir şey, bu benim ve ben bunu değiştirebilirim demek çok korkunç. Her istediğini yapamazsın diyen bir kamu otoritesi olmalı. Liberal ekonomiyi biz çok yanlış anladık, herkesin kafasına estiği her şeyi yapabildiği bir şey zannettik. Böyle

bir düzen dünyada yok. Liberalliğin sınırsızlık olarak algılandığı bir ülke görmedim. Herkesin her şeyi yapabildiği hiç kimsenin hiçbir şeyden sorumlu olmadığı bir düzen olmamalı (G10, İstanbul).

3.1.2.4. Kendi Kendine Yetebilen Kentler

Kendi kendine yetebilen kentler ne demektir? Görüşmecilerin ifadelerinden yola çıkarak bir tanım yapacak olursak, kentin kendi kendine yetebilmesi; kentin halihazırda sahip oldukları doğal güzelliklerden, doğal kaynaklardan ve zenginliklerden yola çıkılarak, kentin sahip olduğu iklim ve morfolojik yapı dikkate alınarak ve bu yapıyı bozmadan tarım, hayvancılık, bağcılık gibi alanların desteklenmesi, teşvik edilmesi, teknolojiyle desteklenmesi ve üretimin verimli bir şekilde yapılmasının sağlanmasıdır. Ayrıca kentlerin peyzajlarının kentin bitki örtüsüne ve iklimine uygun olarak yapılması ve yenilenmesi de önemlidir. Araştırmanın yapıldığı kentlerde bunun tam tersi uygulamaların yer aldığı katılımcıların anlatılarından anlaşılmaktadır. Büyük kentlerde sanayi alanlarının genişlemesi ve özellikle sermayenin kentte daha çok inşaat sektöründe yoğunlaşması sorunların artmasına yol açtığı görüşmeciler tarafından ifade edilmektedir.

Kentin kendi kendine yetemiyor oluşu...Enerji anlamında, tarımsal anlamda mesela hava kirliliğinin bu kadar fazla olması falan.. Biz son yirmi yıldır sadece inşaat üzerinden gitmeye başladık bu neoliberal politikaların yansıması yani kapitalizm kendini bunun üzerinden var ediyor. Yani şöyle mesela sizin mercimeği üretmenize gerek yok siz bunu zaten alıyorsunuz birileri bunu sizin için üretiyor ve size satıyor. Sizin bunun için bir anlamı yok ama sizin daha çok betona ihtiyacınız var, daha çok daha çabuk para döner, zengin daha da zenginleşir, sizin tarıma değil daha çok betona ihtiyacınız var (G6, Ankara).

...Kırşehir eskiden evet bozkır ama şehir içinde elma ağaçlarının çok fazla olduğu, çocukların yazın ellerine para sıkıştırılıp hasada gönderildiği yemyeşil bir yermiş, şimdi elma ağacı bulursan şükredersin (G4, Bursa).

Ankara'daki görüşmecimizin Ankara ile ilgili görüşleri özellikle önemlidir. Ankara, dışarıdan bakıldığında oldukça gri görünen, verimsiz topraklara sahip olduğu

düşünülen, memurlarla, bakanlıklarla, soğuk binalarla çevrili bir başkent olarak düşünülmektedir. Buna karşılık; Ankara'nın dört bir yanında şarkılara da konu olmuş “bağları” bulunmaktadır. Ancak bu bağlar ve bağ-şarap kültürü “1954’de çıkarılan ‘Kat Mülkiyeti Kanunu’ ve 1963’ten sonra sayıları çığ gibi artan konut kooperatifleri ile hızlanan çarpık yapılaşmaya ve gecekondu işgaline daha fazla direnememiştir” (Çelik, Solfasol, 2020).

Yine aynı şekilde Ankara denizi olmayan kent olarak da bilinir. Denizi olmasa da Ankara’da akan dereler kente hayat veren bir unsur olmuştur. Kentin büyümesiyle birlikte Ankara’nın derelerinin sonu da tıpkı bağlarının gibi olmuş; kentin dereleri asfaltlarla kaplanmış ve otoyollara dönüşmüştür. Ankara’da yaşanan sel felaketlerinin yaşanmasının ve asfaltların çökmesinin de altyapının gerektiği gibi tesis edilememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.²

Gri kent, gri şehir, verimsiz şehir.. bunların hiçbiri doğru değil. Ankara eskiden 8-9 tane nehrin aktığı bir kent, biz bunların üstünü örtmüşüz, kentleşmeden sonra asfalt geçirelim üstünden deyip kapatmışız.” (G11, Ankara)

Batıkent’ten örnek vereyim, Batıkent kendi kendine yetebilecek bir yer. Burada tarım da yapılabilir, kendi enerjisini sağlayabilir, kendi ekosistemini koruyabilir. Mesela bizim burada baykuşumuz var, sincabımız var, kirpimiz var bir iki sefer kartal görüldü, şahin görüldü.. belli bir ekosistemi var önemli olan bu yapıyı koruyup geliştirmek. Yani siz hangi bakışa sahipsiniz bu önemli. Rant odaklı baktığınızda Batıkent’in sokakları artık korkuyor, altyapı artık kaldırmıyor. Haftanın her günü belli noktalarda vidanjör görürsünüz. Batıkent artık bunu kaldırmıyor. Çünkü kente sürekli bir birikim var, yolları artık dolu ve havası kirleniyor. Sürekli bir göç alıyor, nüfusu artıyor ve etraftaki tarımsal alanlar tükeniyor. Mesela benim şu an üzerinde oturduğum bölge eskiden bir kaktüs tarlasıymış.” (G6, Ankara)

---

² Bu konuyla ilgili yönetmen Yasin Semiz’in Ankara’nın yer altında kalmış derelerini konu aldığı *Asfaltın Altında Dereler Var!* (2019) belgeselini izlemek pekiştirici olacaktır.

Bu durumun yalnızca Ankara için değil aynı zamanda İzmir için hatta Türkiye'nin genel kent yönetimiyle de geçerli olduğu görüşünü ileri süren G11 ve G6 katılımcıları da kentin tarım alanlarının nasıl heba olduğunu anlatmaktadırlar;

İzmir'den örnek vermek gerekirse, İzmir'in Ödemiş tarafları patates tarlalarıyla şimdi her yeri inşaat dolu. Tarla sahiplerine biraz para verilir on katlı bina yapılır trilyonlara satılır. Klasik mantık orada da işliyor. Klasik mantığın getirdiği de bir sorun var (G11, Ankara).

...Çankaya'nın etrafında çok ciddi anlamda tarım alanları var veya kendi enerjisini sağlayabileceği alanlar var. Kentin bir enerjiye ihtiyacı var siz bunu Ağrı'dan almak yerine küçük küçük alanlarda en azından zararı minimuma indirerek enerjinizi sağlayabilirsiniz ama biz bunların yerine nereyi imara açalım, şu binayı kime verelim, nerede yıkım yapalım, kentsel dönüşümü nerede yapalım hep bunları tartışmışız ki, Türkiye'deki belediyelerin yüzde doksan dokuzunda durum bu. O yüzden sadece Ankara'da değil her tarafta nasıl bir söz söyleyeceğiniz önemli (G6, Ankara)

Bir çeşit kentin yaşam alanlarının çıkar ilişkileri içinde parsellenmesi kentte yaşayan insanları ve toplulukları değil, gelir elde etmenin yollarını arama biçiminde yorumlanabilir. Bu duruma ciddi ölçüde hukuki yaptırımların getirilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir.

3.1.2.5. Kentsel Dönüşüm ve Konut Sorunu

1980 sonrası yürürlüğe konan “3030 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu”, “3194 sayılı İmar Kanunu” ile belediyenin yetkileri ve kaynakları arttırılmıştır. (Duman, 2010, s.290) Bu yasal düzenlemelerden sonra Türkiye’de özellikle büyük kentlerde oldukça kapsamlı imar ve planlama çalışmalarına girişilmiştir.

Kentsel dönüşüm, 1999 Depremi sonrası çıkarılan “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu” çerçevesinde başlatılan kentsel uygulamalardır; amacı

depremde hasar almış, yıkılma riski olan yapıları yıkarak ya da güçlendirerek dönüşüm sağlamaktır (Duman, 2010, s.291). Temelde oldukça ihtiyaç duyulan ve insani bir amaç taşıyan kentsel dönüşüm uygulamaları kente oldukça hasar verici bir duruma yol açmıştır

Sanayileşmeden yeterince verim alamayan, sanayisizleşme ve hizmet sektörü ile küresel rekabet ve küresel ekonomiye kanallı olmaya çalışan Türkiye 2000'lerden sonra İstanbul'da önemli dönüşümlere imza atmıştır. "2000'li yıllardaki imar ve planlama politikaları ile devletin zımnı bir hak tanıdığı gecekondı alanları ve araziler 'yeniden düzenlemeye' konu olmaya başlamış ve 'yasaya uygun' bir kent üretilmeye çalışılmaya başlanmıştır" (Keyder'den akt. Kızılay, 2016, 750)

Görüşmecilerimizden bazıları kentsel dönüşüm süreçlerini yakından takip eden ve yerlerinden edilen insanlarla yakından iletişim, etkileşim kurabilen ve orada yaşananlara şahit olmuş veyahut takipçisi ve yerinden edilenlerin destekçisi olmuş insanlardır. Bu nedenle katılımcıların görüşlerinin bir bölümü aktarılmıştır.

Fikirtepeliler ben orada yaşarken 2011'de şöyle bir pankart asmışlardı, 'mimarlar odası rantımıza engel olma' diye bir pankartları vardı çünkü Fikirtepe'de 100 metrekaarelik bir eve 1 milyon veriliyordu yani bir trilyon o dönemin parasıyla ve insanların hayalleri vardı. Fikirtepe yoksul bir mahalledir. İstanbul'un göbeğindedir, E5'in kenarındadır ve çok stratejik de bir yerdedir, çok güzel de bir yerdedir. Ama Fikirtepe'ye verilen vaat oydu. 100 metrekaarelik eve bir trilyon veriyoruz ve sizi yoksulluktan kurtarıyoruz. Fikirtepe'de bugün gelinen noktada Fikirtepe'li 100 metrekaarelik evin 1 metrekaresini satıyor artık. Evleri elden gitti kentsel dönüşüm kapsamında, yaşam alanları ellerinden alındı, mesela Ayazma örneği vardır. Ayazma müteahhitlere satılan bir yerdir, Ayazma'da insanlar kapıları açık yatarlar.. ve insanlar zorla yerlerinden edildi. Ayazma'da insanlar iki katlı, üç katlı yerlerde uyurlar ve kapıları açık uyurlar. İnsanlar yüksek katlara çıkmaya başladığı andan itibaren balkonda tavuk beslemeye başladılar. Çünkü bahçesinde beslediği hayvanı devam ettirmek zorunda. Kendi bahçesinde değil bu sefer kapının önünde oturup, o apartman holünde oturup sohbet etmeye başladılar. Bu bi yerde yozlaşma

getirdi. Siz yoksulu yerinden ederseniz bakın bu kentsel dönüşümün böyle bir tarafı da vardır yozlaşmadır bu, yozlaştırırsınız. Kendi kültüründen alırsınız, onu başka bir tarafa çekersiniz. Kendi dayattığımızla onun kendisini var etmesini sağlarsınız. (G6, Ankara).

G6'nın ifadelerine göre, kentsel dönüşümün bir de sosyo-kültürel yapıyı etkileyen bir yanı vardır. Mekansal anlamda yapılan dönüşümler sosyo-kültürel yapıdaki değişimleri de tetiklemektedir. Kentsel dönüşümün yaşandığı mahallelerde senelerdir yaşamış olan insanları evlerinden, mahallelerinden, komşularından ve alışık oldukları şeylerden yani o mahalde kurdukları müşterek yaşamdan uzaklaştırmak Görüşmeci'ye göre bir çeşit yozlaşmaya neden olmaktadır.

Görüşmeci 6'nın aktardıklarına göre kentsel dönüşümün bir diğer etkili aktörü de TOKİ'dir. TOKİ'nin yetkilerinin genişletilmesinin ardından hız kazanan kentsel dönüşüm beraberinde betonlaşma ve borçlanma gibi sorunları da beraberinde getirmektedir.

Türkiye'nin bitki örtüsü TOKİ'dir. Toki ucuz konut yapmaz, yaptığı iddia eder. Toki'nin ucuz konutları yoktur, Tokinin yaptığı konutlarda siz fazlasıyla borçlanırsınız. Yıllarca ödersiniz ve küçük, insani olmayan konutlarda kalırsınız. Bunun Ayazma örneği vardır yine Fikirtepe örneği vardır... (G6, Ankara)

Literatürde kentsel dönüşümün ilkelerinden biri de güvenlidir. Kentsel dönüşümün meşrulaştırılmasında kullanılan deprem riski faktörünün yanı sıra çevresel güvenlik de başat rol oynar. “‘Damgalayarak ve kriminalize ederek’ uygulanan kentsel dönüşüm için gerekli olan ‘aciliyet havası’ güvenlik söylemi ile oluşturulmaktadır (Perouse’dan akt. Kızılay , 2016: 752). Bazı mahallelerin “suç yuvası” ilan edilmeleri ve kentsel alanın birçok yerinde “tel örgüler, kamera, Mobese ve nöbetçi kulübeleri”nin artan görünürlüğü yaşanan kentin “güvensiz” bir yer olduğunu kent sakinlerine sürekli

hatırlatması bu söylemsel hegemonyaya işaret etmektedir” (Perouse’dan akt. Kızılay , 2016: 753) Görüşmeci 10’un da anlatımı bu yöndedir.

Mesela İstanbulda Okmeydanı, ciddi bir sorun. Mesela 1 Mayıs Mahallesi, 1 Mayıs’a siz müteahhiti sokamıyorsunuz ama uyuşturucu sokuyorsunuz, kriminalize ediyorsunuz alanı boşaltıyorsunuz, insanları oradan kovuyorsunuz ve müteahhit kazanıyor. Bunu tartışmak lazım, bunun üzerinden kentin ekonomi politiğinden bunu tartışmanız gerek (G10, İstanbul).

Kentsel dönüşümün sonuçları aynı zamanda orada hiç yaşamamış olsa da yolu oradan geçen insanların da hayatını etkilemektedir, çünkü kentsel dönüşüm kentin silüetini başlı başına değiştiren bir süreçtir.

...kentsel dönüşümle gerçekten çok yüksek binalar yapıldı, onların olması kafamı kaldırdığımda gözyüzünü görememek, o binaların uzunluğunu görmek gerçekten beni çok rahatsız ediyor, o zaman kendimi çok sıkışmış hissediyorum (G5, Bursa).

Kentsel dönüşüm mevzusu da bizdeki gibi değil zaten, oraları yıkıp yerine bir iki bir şey koymak değil, deniz kenarında 6-7 katlı bir bina kondurmak değil. Bir İstanbul silüeti vardır ki Dünya’nın en iyi silüetlerinden biridir, bunu bozmanız anlamına gelmiyor ama eski İstanbul fotoğraflarına bakın orada gördüğünüz silüeti şimdi görebilecek misiniz? (G13, Ankara).

Görüşmeci 13’ün de dile getirdiği gibi kentsel dönüşümün İngiltere ve İspanya’da oldukça iyi örnekleri de vardır. Bu örnekler, topluluk odaklı, kültürel ve tarihi duyarlılıklar gözetilerek yapılan kentsel dönüşümlerdir. Böylece kültürel toplulukların yaşam alışkanlıklarını, pratiklerini devam ettirmeye ve korumaya odaklı bir anlayışla sosyal çeşitlilik sağlanmaktadır. Ancak araştırma kapsamındaki kentlerde bu dönüşümün tarihi ve kültürel odaklı olmadığı katılımcıların anlatıları sayesinde ortaya konulmaktadır. Kentlere dair görüşmecilerin (G6, G3) değindiği bir diğer sorun da konut fazlalığı sorunudur:

Türkiye’de 2013’te yapılan bir araştırmaydı yanlış hatırlamıyorsam eğer bir milyondan fazla konut fazlası var ve bunun sadece dört yüz bini İstanbul civarında şöyle düşünün yazlıkların hepsi birer konut fazlasıdır. Çünkü yılın en az altı ayı dokuz ayı boş kalır ve siz sadece gidip bir aylık üç aylık tatiller yaparsınız. Oteller konut fazlasıdır. Türkiye’de son inşaatlarla bunlar giderek artmakta... (G6, Ankara)

İnsanlar şu an sırf yatırım için ev alıyor, keyfi ev alan kadar evsiz insan var. Belediye bilmez mi kentinde kaç insan kaç kaçak insan yaşadığını, bunun araştırması yapılır ona göre bina dikilir ama dediğin gibi neoliberal politikalar herkes yatırım yapsın diye dikiliyor evler (G3, Bursa)

Görüşmeci 6 ve 3 burada konut fazlalığına da değinmektedirler. Yapılan araştırmalara göre İstanbul’da konut açığından ziyade konut fazlası olduğu bilinmektedir. Yine araştırmalara göre konut üretimi artarken konut satışları aynı şekilde artmamaktadır bu da “konut stoku”nu doğurmuştur (Purkis, 2016, s.90-91). “Alt ve alt-orta sınıfların nitelikli konut ihtiyacı artarken ve ortada bir konut fazlası varken, arsa fiyatlarındaki ve inşaat maliyetlerindeki artış, bu sınıfların nitelikli barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik bir sosyal politikanın yokluğunda, üst sınıflara yönelik lüks konut üretimini arttırmaktadır” (Purkis, 2016, s. 91).

3.1.2.6. Toplumsal Eşitsizlikler ve Mekansal Farklılaşma

Eşitsizlik, modern kapitalist toplumlarda kent deneyimini ve gündelik yaşamı dikine kesen bir olgudur. Bireylerin yaşam kalitesinin, kenti deneyimleyebilme olanaklarının, kent üzerine söz söyleyebilmesinin ve politika üretebilmesinin belirleyicilerinden biridir. Bizler cinsiyet, dil, din, etnik kimlik, sınıf gibi aidiyetlerimizle kentin içinde yer alırız ve bir parka gidip oturduğumuzda da kimliklerimizle orada var oluruz. Bu aidiyetlerden bazıları iktidar ve ekonomik düzenin politikalarıyla marjinalleştirilmiş ve kentin çeperlerine itilmiştir. Parkı nasıl deneyimlediğimiz de bu birbirini kesen aidiyetlerimize göre şekillenir. Lefebvre’nin işaret ettiği gibi mekan insan ilişkilerini belirlerken aynı zamanda insan ilişkileri de mekanı belirleyici bir değişken olarak karşımıza çıkmakta ve kültür üretimini sağlarken eşitsiz durumların yaşanması durumuna da yol açmaktadır.

Metalaşmanın arttığı, her şeyin piyasanın içine çekilebildiği ve ücretsiz herhangi bir aktivitenin yapılamadığı kentlerde, sosyo-ekonomik eşitsizlikler en derinlerde hissedilir ve bu eşitsizlikler aynı zamanda mekana da yansır ve onu şekillendirir.

işsizlik oranının bu kadar yüksek olması, paranız yoksa herhangi bir şeye ulaşma sıkıntısı, eğitim gibi, sağlık gibi mesela barınma gibi, temel insani ihtiyaçlara ulaşmadaki sıkıntınız.. bir insan neye ihtiyaç duyar, asgari şeylerdir bunlar ancak siz bu asgari şeylere ulaşabilmeniz için ciddi anlamda çaba harcamak zorundasınız. Hele bir de işsizseniz zaten toplum sizi kentte dışarı itiyor, bunlara ulaşmanız daha da zorlaşıyor (G6, Ankara).

Eskiden kültürel bir etkinliğe ulaşmanız daha kolaydı, Kızılay'da Yeni Sahne vardı, buluşup tiyatroya gidebilirdiniz. Ucuz bir şekilde cebinizdeki paranın cüzi bir miktarıyla Kızılay'a gidip bir şeyler yapabiliirdiniz şu an benim çocuklarımın böyle bir imkanı yok. Kent buna izin vermiyor (G6, Ankara).

Ankara'ya ait olan bu anlatılar kentlilerin süreç içerisinde çocuklarının yaşamı ile karşılaştırıldığında ne kadar pahalı bir yer olduğunu ortaya koymaktadır. Görüşmeciler bu durumu dillendirirken hayat pahalılığı ile kentin imkanlarından yararlanamama ve kenti deneyimleyememe arasında doğrusal bir ilişki kurmuşlardır. Diğer kentlerde de katılımcıların söyledikleri benzerlikler taşımaktadır.

Bursa'da yapılan görüşmelerin hepsi Nilüfer Kent Konseyi'nin gönüllüleriyle yapılmış olduğunu belirtmemiz gerekir. Gönüllülerden 2'si Nilüfer ilçesine bağlı yaşarken diğer 3'ü ise Bursa'nın Gemlik, Yıldırım ve Osmangazi ilçelerinde ikamet etmektedirler. Hepsinin altını çizerek vurguladığı şey Nilüfer'in diğer ilçelerden çok daha farklı olduğu, daha düzenli ve temiz; sosyalleşebilmek adına daha fazla mekanın olduğu, kültürel aktivitelerin daha fazla olduğu bir yer olduğundan bahsetmektedirler.

Anlatılanların ışığında yaptığım araştırmalar sonucu Bursa’da yapılmış bir araştırmadan yola çıkarak bu durumun sosyo-ekonomik eşitsizliklerin mekana yansımaları yani mekansal ayrışma kavramı ile açıklamak mümkündür. Esra Mutlu ve Çiğdem Varol’un 2017 yılında hanehalkı anketlerinden yararlanarak yaptığı çalışmaya göre; Bursa, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin belirgin bir biçimde gözlemlenebildiği bir kenttir. Yasalarla bazı kırsal üretimin devam ettiği alanlar mahalle statüsü kazanmış, statü kazanmasına rağmen altyapı olarak belli standartların altında kaldığı için kentle bütünleşmemişlerdir.

“...Kentın doğusunda yer alan plansız yapılaşan mahalleler ile kentın batısında yer alan planlı gelişen konut dokusunun yer aldığı mahallelerin birbirinden sosyo-ekonomik olarak farklılaştığını ortaya koymuştur” (Varol; Mutlu, 2017:104). Bahsi geçen altyapısı ve kamusal hizmetlere erişimin yetersiz olduğu, plansız mahallelerde sosyo-ekonomik puanlama sıfırın altında kalmışken, bahsi geçen Nilüfer’in aksında planlı mahallelerde gelir grubu sıralamasında oldukça yüksek çıkmıştır. Mekansal olarak bu alanların farklılaşmasına neden olmaktadır.

Onların hep bir yaşama savaşı var, sürekli para kazanma, bir şeyleri rayına oturtma.. daha önce görüştüğüm yardımcı olduğum bazı dükkanlar vardı, çalıştığım.. onların derdi mesela şunu ne zaman ödeyeceğim, dükkanımı kapatacaklar.. ki zaten covidle birlikte daha kötü oldu her şey.. onlar zaten tiyatroya gitmeyi, kültürel faaliyetleri hedeflemiyorlar onlar için çok çok lüks kalıyor her şey. Yürüyüşlerde daha çok Nilüfer’den insanlar görüyoruz çünkü diğer insanlar ‘güneşten daha fazla mesai yaptıkları için’ böyle şeylere vakti kalmıyor (G4, Bursa).

Osmangazi, Yıldırım.. Hepsi birbirine benzerken Nilüfer daha farklı, Nilüfer bir İzmir gibi görülebilirken diğer ilçeler.. sanki İç Anadolu hissiyatı yaratıyor. Bu fark, bir miktar belediyeden de kaynaklanıyor, hem de şehrin merkezi değişiyor, şehir yenileniyor bir Balat, Özlüce daha yeni yerler. Etlinin sütlüye karışmadığı yer, genel olarak metro hattımız yetersiz ama işimi görüyor. Sosyal anlamda da memnunum kafeler, eğlence mekanları baya yer var (G5, Bursa).

Bursa’da Nilüfer Belediyesinin uygulamalarının diğer belediyeler göre farklı olduğu ifade edilmektedir. Görüşmeci kentin kültürel ve sanatsal mekanlarının önemli ölçüde ihtiyacı karşıladığı ve bu anlayışın belediyenin farklı bir politika yürütmesinden kaynaklandığına vurgu yaptığı biçiminde yorumlanabilir.

3.1.2.7. Kent Belleği, Dokusu, Estetiği

Saha görüşmelerimizi yaptığımız üç kente de baktığımızda hepsinin Anadolu tarihi boyunca kurulmuş devletlere başkentlik yaptığını, oldukça stratejik konumlarda olduklarını görürüz. Çok farklı kültüre sahip birçok insan, pekçok sebeple bu topraklara ayak basmış, kente kendi kültürünü bırakmıştır. Bu nedenle bu üç şehrin tarihi açıdan da korunması gereken bir kültürü, belleği ve estetiği vardır.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, kırdan kente göç ile nüfus yoğunluğunun artması, neoliberal politikalar eşliğinde sermayenin dolaşımını sağlayacak, kapitalizmin krizlerini çözecek, ekonomik büyüme adı altında projecilik anlayışıyla yapılan her uygulama, ortak kullanım alanlarının azalırken betonlaşmanın artması beraberinde, kentlerde var olan kent dokusunun bozulmasına, estetiğinin ve belleğinin yok olmasına, kent kültürünün yozlaşmasına neden olmaktadır. Bu konuda görüşmeci 11 ve 13 durumu şöyle özetlemektedirler;

Kentte memnun olmadığım şey özellikle 85-86’dan sonra kentin dokusunda ortaya çıkan yozlaşma. Bir zamanlar bir belediye başkanı adayımız iki Ankara’yı tek Ankara yapacağım diye çıkmıştı ve onun bir gerçekliği vardı,iki Ankara var çünkü. Kalın çizgilerle değil ama iki Ankara var. Bir kırsal, feodal anlayışlarla ve tamamen kent yozlaşması içine girmiş bütün o dayanışma ruhunu yitirmiş, kaba bir paylaşma kavgasının yaşantı olduğunu sayan bir yüzde kırk ellilik bir bölüm var, bir de Ankara'nın bir kültür, iş üretme yeri olduğunu kabul edip ya da zorunlu olarak öyle yaşayan bir kesim. Ankara'ya hiç yakıştıramadığım şekilde kitapçılar kapanıyor, tek bir merkezi var. Yurt dışında da yaşadığım için biliyorum, 4,5-5 milyon nüfuslu kentin çok merkezli olması gerek, insanların birbirleriyle daha yakın olması için öbekleşmesi lazım, dağılması değil. Öbekleşme dediğim de küçük lokal yerlerde tekrar tekrar bir araya gelmek ve bir hem aidiyet hem sorumluluk duygusu

gerekiyor. Bizim mahalle kasabımız örneğin ben size kazık atamam diyor, bu yarın öbür gün bana döner diyor (G11, Ankara).

Üst üste yığılma, altyapı yetersizlikleri, yer kapışmaları, kötü ahlak, yankesicilik gibi sayısız olumsuzluğu getirebiliyor, o kadar kalabalık ki. Daha tenha olsa bunu yapamazsın (G13, Ankara).

İnsani yaşamın yolu belli koşulları oluşturmaktan geçmektedir. Katılımcıların dikkat çektikleri konular kentin daha iyi bir yaşam alanına kavuşturulabilmesi için nüfusun da belli bir nicelikte olmasıdır. kalabalık mekanlar men işlerin rahat görülmesini engellemekte hem de bireylerin güven duygusunun örselenmesine neden olmaktadır.

3.1.2.8. Diğer Bir Aktör: Yerel Yönetimler

İçinde bulunduğumuz devlet ve yönetim şeklinde, kentsel yaşamın kalitesini ve güvenliğini sağlamak yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Kentte çöplerin toplanmasından, peyzaj çalışmalarına; ortak kullanılan alanların güvenliğinden, kentlilerin her türlü ihtiyacına çözüm yolları aramaya kadar birçok görevi üstlenmeleri gerekir. Kentleri daha yaşanabilir hale getirmek için kentlinin sesine de kulak vermek zorundadır. Daha şeffaf ve gücünü halkın kendisinden alan yerel yönetimler gerekmektedir. Görüşmecilerin bahsettiği bazı yerel yönetimler ise bunların tam tersi görüntü sergilemektedir. Bu konuda G1 ve G10'un görüşlerine bakalım;

Belediyeler, merkezi yönetimler söz konusu olduğunda Ankara çok iyi değil sadece öyle gözüküyor ama ben zaten onlara umut bağlamıyorum. Yerel yönetimleri desteklemek istemiyor hiçbir merkezi yönetim. Semt meclisleri, kent konseyleri var bunların iyi kullanılması taraftarıyım ancak bunlarda da her şey taslak boyutunda. Belediyecilik için Nilüfer Belediyesi, Dersim belediyesi gibi sayılı belediyeler önde. Onlar iyi iş yapıyor ancak her şey bir kenara öncelikli gelişmesi gereken şey bence yurttaşlık bilinci. Karar alma mekanizmaları oluşturulmalı demokratik bir biçimde. Tartışma ve toplanma kültürü yaratılmalı vs. 100. Yıl çalışmaları 4 mahalle içinde yer alıyor bizimle birlikte Çiğdem Mahallesi, Çukurambar ve Kızılırmak. Belediyeler desteklemeli (G1, Ankara).

Koşuyolu'nda ticari rantın yanında siyasi rant da dönüyor, rant sağlamak için Üsküdar Belediyesi ikide bir Validebağ Korusu'yla ilgili proje üretmesinin sebebi siyasi rant, işte biz şunu yaptık bunu yaptık diyebilmek için seçmenlerine sürekli proje üretirler. 2020 nisanında yaptıkları yine bu 500 araçlık otopark yapacağız, seyir tepesi, kuş gözlem parkı yapacağız diyor, bisiklet, koşu parkuru, amfiteyatro.. yok yok her şey var ama doğa nerede o yok. Orada bir şeyler yapılsın, seçmenlere sunulsun, belediye başkanı oy alsın istiyor.. bu bizi ilgilendirmiyor. Bizim projemiz buranın doğal, yeşil bir şekilde gelecek nesillere kalmasıdır. Belediyenin proje üretmesi gerekmiyor, çöpler toplansın, ağaçların bakımı yapılsın ve oranın güvenliği sağlansın biz bunu istiyoruz (G10, İstanbul).

Diğer bir yandan ise Bursa'nın Nilüfer ilçesinin Belediyesi ve belediye çalışanları Bursa'da yapılan görüşmelerin görüşlerine göre oldukça ılımlı, şeffaf ve katılımcılığı benimseyen bir yapıdadır.

...yani Nilüfer açısından söyleyecek olursam Bursa Büyükşehir tarafından hiç imzalanmayan ama Nilüfer'in imzaladığı sözleşmeler var iklim krizine yönelik. Nilüfer Belediyesi bizim iklime yönelik çalışmalarımızı da destekliyor, bizim fikirlerimizi dinliyor. Oranın çalışanlarına da fikirlerimizi sunabiliyoruz, bir şeye ihtiyacımız olduğunda ayarlamaya çalışılıyor (G3, Bursa).

3.2. MÜŞTEREK KAVRAMI: MÜŞTEREKLERİ NASIL TANIMLAMALI?

Tezin anahtar kavramlarından biri müşterek kavramıdır. Kavrama dair tanımlar, betimlemeler ve tartışmalar Müşterekler başlığı altında verilmiştir. Saha araştırmasında da müşterek ve özellikle kentsel müşterek denince akıllara ne geldiği, kentte ortak yaşam adına toplanan, çalışmalar yapan, çeşitli pratikler sergileyen toplulukların gönüllülerinin müşteregi nasıl tanımladıklarını öğrenmek adına sorular sorulmuş verilen cevaplar ise bu başlık altında analiz edilmiştir. Bu temada 5 alt tema geliştirilmiştir.

3.2.1.Kamusal Alan Ayrımı

Müşterek kavramına geçmeden önce görüşmecilere sorulan son soru kamusal alanın niteliği ve varsa kamusal alanda karşılaştıkları sorunlara ya da engellere yöneliktir.

Kamusal alan denince devlet, devlete ait kurumlar ve devletin kamu memurları (bir görüşmeci dışında) ilk akla gelen cevap olmuştur. Kamusal alan ile müştereklere dair en net ayırım da burada yapılmalıdır. Kamunun ortak kullanımına açık alanlar müştereklere dahildir ancak müşterekler devlete ait olanı imlemezler, aksine aynı anda hem hiç kimsenin olanı hem de herkesin olanı imler. Bu şekilde devletin denetim sınırları içine bir girip bir çıkarak mücadele ederler. G11 Ankara için müşterek mekan ve kamusal alan ayrımı konusunda şu sorunu dile getirmiştir;

Ben Türkiye’de kamusal alanın devletin alanı olarak algılanmasından rahatsızım. İçinde kamu geçtiği için tamamen böyle anlaşılıyor. Müşterekler neden işlemiyorun aslında cevabı biraz burada. Bir şey kamusalsa devlet orada istediğini yapar düşüncesi var. Kamusal demek iki üç bürokratin isteğiyle, belediyenin isteğiyle şekillenen bir yer demek değil. Bizim sözüümüzün geçtiği yer, bi yandan sahihsizlik anlamına da geliyor, çekirdek satan da geliyor, uyuşturucu satan da geliyor, kirleten de geliyor. Canımızın istediğini yapamayız. Kurtuluş Parkı’na ne zaman çeşme yapılırsa ertesi gün kırılıyor neden orada satıcılar su satamıyormuş. Belediye esnafın ekmek kapısını nasıl kapatmış, insan elini yıkayamayacak mı? Yani iki ucu da hoşumuza gitmeyen bir şey kamusal alan ve oldukça az alanlar bunlar bu da bir sıkıntı. Her yer beton, beton içinde beton (G11, Ankara)

Müşterek olarak kullanılacak alanların da çıkar ilişkileri içinde şekillendiği ve insana hizmet anlayışından çok nasıl para kazanırım anlayışının hakimiyetine dönüşen müşterekler, parka gelen insanların nefes almasını ihlal etmiş olmaktadır. Sorun yalnızca devlette değil, bizatihi işletmecilerin uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum devletin ve yerel yönetimin denetim mekanizmalarına başvurmasını ve yasal süreçleri işletmesini gerektirmektedir.

3.2.2. Ortak Kullanım Alanları Olarak Müşterekler

Müşterek kavramı, daha önce de belirtildiği gibi günümüzde aşına olduğumuz birçok kavramdan yeni gibi gözükse de her zaman hayatımızın içinde olan, çok eskilere dayanan ancak egemen erk ve ekonomik sistem tarafından el konmadığı sürece gözden kaçması mümkün olan, üzerine düşünmedikçe çok basit tanımlarda ama üzerine düşündükçe sınırlarını tam çizemediğimiz bir kavramdır.

Kavrama dair ilk akla gelen ise, kentte ortaklaşa kullanılan alanlardır. Bu tanım genellikle kapitalizm eleştirisinden uzak, daha çok gündelik yaşamdaki alışkanlıklarımıza ve aktivitelerimize dayanır. İnsanlarla bir arada vakit geçirdiğimiz, bulduğumuz, karşılaştığımız, paylaştığımız yerleri imler.

Ortak kullanım, ortak kullanım alanları, paylaşmak, herkesin saygı sevgi içerisinde olduğu, bu şekilde kullanıldığı alanlar.. meydan dediğimiz bir kavram vardır, mesela İzmir'deki Saat Kulesi herkes orada buluşur, Ankara'da protestolar, yürüyüşler, bir hareket meydanlarda olur. Biz eskiden, bu ucube kıızılay avm binası yokken herkes onun önünde buluşurdu mesela. Kendi evinin dışına bile çıkma, apartman, apartmanın içi de komşularıyla birlikte kullandığın bir müşterektir. Bakmalısın, korumalısın (G12, Ankara).

Müşterekler doğru kullanıldığında gerçekten insanların hele şu son zamanlarda sosyalleşme açısından büyük bir öneme sahip çünkü kapalı alanlara giremiyoruz ve hani bir meydana bir insanla bir araya gelmek, bir bankta birileriyle sohbet etmek, iyi şeyler için kullanılan yerler. Bir meydanı olmayan, sosyalleşeceği yerler olmayan bir kent olmamalı (G5, Bursa)

G5'e müştereklerin kötü kullanılmasından kastının ne olduğunu sorduğumda ise; *bir meydanın sadece miting için kullanılması* olarak ifade etmiştir. Öte yandan G3 ise müşterek alanı kent konseyleri, sendikaları gördüğünü belirterek farklı bir yanıt vermiştir. Asında bu yanıt tam da müşterekleştirme pratiklerinin yapıldığı mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müşterek kavramı.. benim için ne ifade ediyor.. çok güzel benim aklıma şey geliyor yine ya işte bu Kent Konseyi'nin önünden geçen herhangi birinin içeri girip bir şey yapabiliyor olması çünkü orası bir müşterek aslında ya da her sendikanın müştereginin olması, hepsiyle bir ortak alanının ücretsiz alanının olması, birlikte olmak, bu aslında toplumsal hayatta ihtiyacımız olan şey (G3, Bursa).

Bir görüşmeci yine ortak kullanılan alanlardan yola çıkarak müştereklerin kültürel anlamına da vurgu yapmıştır.

Tiyatrolar, müzik insanları birleştiren, ortaklaştıran bir diğer müşterek” ama insanlar giderek bu kültürel etkinliklerden uzaklaşıyor. Bir arada bulunduğumuz aktiviteler (G7, Bursa).

Bir diğer görüşmecimiz ise, müşterekleri ortak kullandığımız yerler olarak tanımlarken; Türkiye’de müştereklere dair oluşan yanlış bir algıdan da söz etmektedir. Görüşmeciye göre toplumun genel algısının, müştereklerin herkese ait, hepimizin sorumluluğu altında olan mekanlar anlamında değil; daha çok hiç kimseye ait olmayan, bu nedenle kimsenin de sorumluluğu altında olmayan mekanlar olduğu yönündedir.

Sokaklar, bizim müşterek alanlarımızdır evet ama bakıyorsunuz evinde salonunun ortasına sigara izmariti atmayan bir kişi sokağa hiç düşünmeden atabiliyor. Biz müşterek alanları Allah tarafından toplanan, düzenlenen yerler olarak tasarlıyoruz herhalde kafamızda, insanların çoğunda herhalde böyle bir şey var. Müşterek kavramının Türkiye’de çok gelişmediğini düşünüyorum (G2, Ankara).

G2’nin kente yaşamak, kentli olmak anlamına gelmediğine dikkat çekerek, her şeye hakkının olduğu görüşünden hareketle otokontrolden uzak bireylerin davranışlarının kentin müşterek alanlarını bozduğu ve kirlettiği biçiminde yorumlanabilmektedir.

3.2.3 Bir Araya Toplanan İnsanlar Olarak Müşterekler

Tezde müşterekleri ele aldığımız bölümünün başında da belirttiğim gibi, müşterekler kavramının birbirinden farklı tanımları ve içerimleri olabilmektedir. Görüşmecilerimizden biri (G15), diğer görüşmecilerden daha farklı bir müşterek tanımı yapmaktadır. Ona göre müşterekler doğal ya da beşeri olarak adlandırdığımız ve tez boyunca bahsettiğimiz müştereklerden ziyade; belli bir amaçla, birbirine benzer düşünceye sahip insanların bir araya toplanmasıdır. İstanbul’da katıldığı atölyelerde gördüğü örneklerin bu şekilde olduğunu söyleyen görüşmeci, bu “aynılığın” da bir tehdit olduğu görüşündedir.

Sadece belli çevrelere mahsus olması, kendi çevresine sıkışması gibi belki özel sorunlar ve engellerden dolayı müşterekler pasif kalıyor olabilir. Solcusu solcusuyla yapar, anarşisti anarşistiyle yapar, İslamcısı islamcısıyla yapar, mahallesine açılmaz, çevresine açılmaz, kendi gibiler arasında dönüp duran, herkesin birbirine benzediği, ortamlara doğru çekilmesi bence en büyük problem, benim en çok gördüğüm bu, herkesin kendi çevresinde aynı kodlarla konuştuğunu bir müşterek olarak algılaması, ama bu daha çok birbirine benzeyenlerin bir araya gelmesiyle sonuçlandı. İlk başta yakaladığı çok sesliliği de zamanla kaybedip tek tipliliğe doğru gitmesini ben müşterekleri bekleyen bir tehdit olarak görüyorum (G15, İstanbul).

Bu ifadelere çok önemli görülmekte birlikte her topluluğun müşterekliğinin farklılığına dikkat çekmektedir. Bu farklılık demokratik anlamda topluluğun kendini ifade etmesi bakımından çok önemli iken süreç içerisinde kendi içine kapanmaya, kendisi gibi olmayanı dışlamaya ittiği için ne kadar müşterek sorusunu dillendirmeye yol açmaktadır.

3.2.4. Kapitalizme Karşı Müşterekler

Tezin daha önceki bölümlerinde değindiğimiz, Marx'ın Kapital'in birinci cildinin sonunda tarihsel olarak ele aldığı ilkel birikim konusunda bahsettiği gibi, kapitalizmin doğuşu Avrupa'da köylünün ortak kullandığı toprakların çitlenmesi, müştereklerin talan edilmesi ve köylünün ücretli işçilere dönüştürülmesi ile gerçekleşmiştir. Bu süreç ortak mülkiyet anlayışına karşılık özel mülkiyet anlayışını getiren de bir süreçtir.

O zamandan bu zamana kapitalizmin krizlerini her daim müşterek olan üzerinden çözmeye çalıştığı, ilkel birikimin sürekli olduğu, kendini el koyarak birikim veya mülksüzleştirerek birikim yoluyla gösterdiği görülmektedir. Günümüzde kamu mallarının özelleştirilmesi, doğanın temellük edilmesi, yasalarla kentten yeniden dönüştürülmesi ve insanların mülksüzleştirilmesi ilkel birikimin sürekli yapısını gözler önüne sermektedir.

Bu nedenle müştereklerin tanımı yapılırken, kapitalizme karşı konumlanışından da bahsetmek gerekmektedir. Bu konuda G1'in ve G10'un görüşleri şöyledir;

Sahiplenen insanlarca belirlenmiş, belli kuralları olan, kurallara uyulduğu sürece herkese açık her şey. Kamusal olandan esas farkı da bu sanırım, risk altında tehdit altında olduğunda kişiler tarafından savunulması gerekir müştereklerin. Kapitalizm her şeyi talan edilebilir hale getirdi yaşam alanı bırakmıyor bu nedenle yaşam alanlarımızı talep etmemiz, talep etmeyi öğrenmemiz gerek. Müşterekler bunun için önemli, kapitalizmin içinde çatlaklar açmak müşterekler sayesinde mümkün olur (G1, Ankara).

...kentin toplanma alanları aynı zamanda deprem toplanma alanlarıdır değil mi? Parklar, bahçeler.. bunlar deprem toplanma alanlarıdır. İstanbul özelinde değerlendirdiğimizde bu toplanma alanları yüzlerce ifade edilirken şimdi onlarca ifade edebiliyoruz. Yani biz hepsini imara açtık. Burada imar mevzusunu sorgulamak gerekiyor çünkü inşaat ekonomisi sizin kentte müşterek alan yaratmanıza izin vermiyor. Çünkü müşterek denen o olgusallık kentte insanların bir arada yaşamasını gerektiriyor (G10, İstanbul).

Görüşmeciler tarafından yapılan bu müşterek tanımı, “müşterekleri salt ‘ortak olan’ olarak tanımlamaktan öteye geçerek müşterekleşmeyi, toplumsal üretim ve yeniden üretimin çeşitli mecralarının piyasa ve devletten özerk, kolektif, adaletli ve özyönetime dayalı bir biçimde kurulması olarak tarif eder” (Akbulut, 2017:291)

Müşterekleştirme; müşteregin, iştirakın, kolektifin, birlikte olmanın, birlikte bir şey yapmanın, istişarenin, emeğin ve değer, birlikte katılım göstererek üretmenin etkili bir yoludur. Görüşmeci 9 bu bağlamda müşterek mekanı hem kamusal alandan farklı olarak yorumlanmakta hem de müştereklerin ilişkisel boyutuna odaklanmaktadır.

Commons değilde commoning, müşterekleştirme pratikleri. Klasik anlamda müşterekler dediğimiz şeyler kamusal olanla belki karıştırılabilir. Ortak olarak sahip olduğun ve ortak şekilde kullandığın alanlara deniyordu, yeni tartışmaya göre senin pratiklerinle eyleyerek, ürettiğin ve ilişkilendirdiğin mekanlar senin müşterekleştirdiğin mekanlar oluyordu, ben de o açıdan yaklaşmayı daha yapıcı, daha hayal gücümüzü zenginleştirici ve politik olarak da daha anlamlı

buluyordum. O dönem Yunanistan'da bir yaz okuluna gitmişim orada çok fazla müşterek mekan örneği vardı işte göçmenlerle çalışan çok fazla kolektif inisiyatif vardı (G9, Ankara).

Bence yeni bir siyaset. Şu anda Türkiye'deki sol hareketin de mevcut siyasetinde mevcut muhalefette çok sıkışmış olduğunu düşünüyorum ama müşterekleşme ortak kaygı yani 68 hareketleriyle ortaya çıktı orada tohumları atıldı, sonrasında Avrupa'da karşılık buldu. Türkiye'de de Gezi'yle karşılık buldu. Ortak alan yaratmak kolektif yaşam, kolektif üretim tüketim gıda, bunlar bu şekilde kurgulandı. Aynı zamanda "otonom" kelimesini de çok severim, yerelden gelen yönetim, kavramların çok daha kamuda karşılık bulması gerekiyor. Daha insan hayatına inmesi gerekiyor... Bir hayat tarzı olarak geçmeye ihtiyacımız var (G8, Bursa).

Bu pratiklerin bir diğer özelliği özel mülkiyetin de karşısında yer almasıdır. Bizlere bu sistemin içine doğduğumuz için her şeye bireysel olarak sahip olmak normal gelse de, özel mülkiyet düşüncesi, ortak mülkiyetten, ortak kullanım düşüncesinden çok daha yenidir. Kapitalizmin bize sunduğu tüketim alışkanlıklarımızla birlikte özel mülkiyet anlayışımız da her gün pekişmektedir. Buna karşılık Görüşmeci 6'nın söyledikleri önem arz etmektedir.

Peki ben size sorayım.. Kaç katlı bir binada yaşıyorsunuz, kaç daire var, kaç mutfak var... 10 katlı bir binada yaşadığınızı düşünün 10 katlı binada 20 tane daire olduğunu düşünün, 20 dairede 20 çamaşır makinesi var 20 tane bulaşık makinesi, 20 tane buzdolabı demek değil mi? Ama siz kentte sadece kendi alanınıza sıkışıyorsunuz. Şunu yapabilseydik eğer binanın giriş katını düşünün, orada ortak bir mutfak, ortak bir çamaşırhane kurmuş olsaydık, enerji tasarrufu yapmış olmaz mıydık, aynı anda 20 tane çamaşır makinesi çalıştırmak yerine. Şöyle bir kültür de geliştirmiş olmaz mıydık... kimse aç uyumayacaktı. Yani siz iki katlı bir yerde yaşıyorsunuz ama daha yüksek katlı yerlerde yaşadığınızda ya da daha yüksek alanlarda yaşadığınızda komşunuzun aç uyuyup uyumadığını bilmiyorsunuz. Ama öyle bir durumda komşunuzun aç olup olmadığını bilecektiniz, neye ihtiyacı olup olmadığını da bilecektiniz. Müşterek kavramı biraz buraya oturuyor. Kentin o ortak kullanım alanlarını geliştirmek, mesela o ortak mutfak kavramı Tarlabası'nda uygulandı, insanlar kendi yemeklerini beraber yaptılar hala da yapmaya devam ediyorlar. İnsanlar yemeklerini beraber yediler, insanların bir kısmı evlerindeki mutfağı kapattılar orayı başka kullanım yeri haline getirdiler (G6, Ankara).

Diğer bir yandan müşterek mekanları, müşterekleştirme pratikleri söz konusu olduğunda durağan olarak düşünmemek gerekmektedir. Mekan ve mekanın kullanımı her zaman değişim ve dönüşüm halindedir. İnsanların orada ortaklaştıkları, paylaştıkları şey ne ise mekan da buna dönüşür. Görüşmeciler 9'un 100. Yıl İnişiyatifi'nde deneyimledikleri müşterekleştirme pratiklerinin mekanı nasıl dönüştürdüğüne bir örnektir.

...İşçi bloklarındaki mahalle atölyesinin o anlamda çok dolu olduğunu düşünmüştüm, Gezi zamanında forumları almayı sürdürebilmek için kurulmuş bir yer ama sonrasında şeye dönüşüyor, gelen giden insanlarla birlikte kullanım işlevi değişiyor ve değiştikçe anlamı da değişiyor. Bir mahalle inisiyatifi var ve o 100. Yıl inisiyatifine aittir onun forumlarını aldığı yerdir demek mümkün olmuyor. Sonrasında gıda topluluğunun dağıtımlarını yaptığı yer, başka tüketim kooperatifleri mesela şu sıra kullanmaya başladı, ODTÜ'deki bazı öğrenci toplulukları bir dönem girmek mümkün olmadığında kurslarını oraya taşıdılar vs. böyle sürekli yapılan edilen şeylerle anlamı değişen şekillenen, büyüyen yerlerin oluşumların müşterekleştirdiğini düşünüyorum (G9, Ankara).

3.3. TOPLULUK DENEYİMİ VE MÜŞTEREKLEŞTİRME PRATİKLERİ

Görüşme yaptığımız Bursa, İstanbul ve Ankara illerinden; Nilüfer Kent Konseyi, 100. Yıl Semt Meclisi, Kavaklıderem Derneği, Çiğdemim Derneği, Validebağ Gönüllüleri Derneği, Tarlabası Dayanışma Grubu, 100. Yıl İnişiyatifi, Kent ve Ekoloji Savunması, Polen Ekoloji topluluklarından 15 kişi ile görüşülmüştür.

Öncelikle toplulukların görüşmecilerin topluluklara hangi amaçla katıldıkları sorulmuş, bu sayede katılım motivasyonlarının neler olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca topluluğa aktif olarak katılmaları, yapılan etkinlikler hakkında bilgi sahibi olmaları da önemlidir. Topluluk içinde müşterekleştirme pratiklerine ulaşmak adına yapılan etkinlikler de sorulmuş ve değerlendirilmiştir. Bu tematik analiz başlığında konu ile ilgili 11 alt tema oluşturulmuştur.

3.3.1 Topluluğa Katılım Amaçları ve Katılım Sıklıkları

Bu topluluklarda gönüllülük yapan görüşmecilerin topluluklara katılım amaçları birbirinden farklıdır. Kimisi Gezi Parkı forumlarının devamında, tanıştığı insanlar ile birlikte yolculuğuna devam etmiş, kimisi bir Felsefe Grubu'ndan bir arkadaşı aracılığıyla topluluğa katılmıştır. Ama genel olarak amaçlanan kente dair, kentte ortak yaşama, kentte kendilerine sorulmadan yapılan her türlü eyleme karşı bir söz söylemek, çevrelerini ve yaşamlarını düzenlemek, farkında olmadıkları sorunların farkına varmak ve çözümüne katkı sağlamak olduğu belirtilmiştir.

2013'te Gezi Parkı forumlarında katıldım aslında 100. Yıl İniyatifi o forumların bir devamı diyebiliriz. Aslında Gezi Parkı gibi düşünebiliriz, süreç içinde zaten belli cevaplar yok, niye çıktık ne yapıyoruz bunlar belli değildi. O yüzden şu amaçla dahil oldum diyemem ama o zamanın motivasyonu güzeldi neler yapabiliriz, nasıl değiştirebiliriz bir şeyleri hep bunun amacıyla, isteğiyle hareket ettim (G1, Ankara).

Kentsel tasarım mezunu bir insanım, kendi evini, kendi sokağını, apartmanını, sokağının bulunduğu bölgeyi temiz titiz düzenli, belli bir kalitede yaşamalı ve yaşatmalısın. Ben birçok grupta yer alıyorum, sorumluluk bilinci bunun en mantıklı açıklaması. Bulduğun ortamı daha yaşanılır bir hale getirmek (G13, Ankara).

...Daha çok kentin o ekonomi-politiğini konuşup buna dair kentte yaşayanların nasıl bir bakışı olabilir ve biz buna nasıl müdahale edebiliriz.. Kentsel dönüşümün yaşattığı yıkım var. bunlara dair, kentin alt yapısına dair bir şeyler söylemek lazım. Nasıl bir kent tahayyül ediyoruzu konuşmak lazım ve bunu da beraber yapmak lazım. Sizin alternatifiniz varsa söz söylersiniz, yoksa söylediğiniz sözlerin bir tarafı hep havada kalır. (G6, Ankara).

Pandemi döneminde toplulukların aktiviteleri daha çok internet üzerinden devam etmeye başlanmış; haftalık toplantılar yapılan zoom gibi uygulamalar toplulukların yeni mekanı olmuştur. Pandemi öncesi ise görüşmeciler, gönüllüsü oldukları topluluklara düzenli olarak haftanın 3-4 günü katıldıklarını belirtmişlerdir.

Ben sıklıkla gitmeye çalışıyorum. (Pandemi öncesi) Çarşambaları forumlarımız olurdu tabii pandemi süreci bazı şeyleri etkiledi. Toplantılar daha çok gündem üzerine rutin işler üzerine olur, beraber tartışır ne yapacağımız konuşuruz. Bostan'da iş her zaman olur, teyzelerimiz var onları düzenleyen. Ben herhangi bir ihtiyaç olursa gidiyorum, yine sizin ulaştığınız sosyal medyayı kontrol ediyorum. Çoğunlukla buradayım diyebiliriz (G1, Ankara).

Salı günü basın açıklamasının metinlerinden birini okudum, haftada üç dört-beş güne çıkabiliyor. Ben daha çok hayvan haklarında varım, çevreye yönelik şeyleri yapmaktan yanayım, atık projesi ve Bursa'ya temiz hava etkinliklerine katılıyorum (G5, Bursa).

Bu açıklamalar göre, bir grup gönüllü bireyin buldukları mekenleri doğallığı içerisinde daha yaşanabilir hale getirmek için verdikleri mücadeleler anlattıkları ve sorumluluk duygusuyla hareket ettikleri görülmektedir.

3.3.2 Müşterekleştirme Pratikleri

Görüşme yaptığımız toplulukların genel karakteri tez boyunca da bahsettiğimiz gibi kent, çevre, ekoloji gibi başlıkların altında toplanan ve neoliberal politikaların ve sermayenin yol açtığı her türlü soruna çözüm arayan insanlardan oluşmaları ve müşterekleri savunmak ve yeniden inşa etmek adına çeşitli pratiklerde bulunuyor olmalarıdır.

Görüşmecilerin anlatılarına dayanarak; Düzenli alınan toplantılar doğrultusunda izlenmek istenen yol, haftalık gündemlere göre belirlendikten sonra haftalık, aylık, düzenli olarak eylem planları yapılmaktadır. Örneğin Görüşmeci 1'in anlattığı gibi, Bostan; 100. Yıl İnisyatifi'nin sürekli ve düzenli olarak devam ettirdiği bir etkinliktir, belli aralıklarla çapalanır ve bellendir. Bununla birlikte ayda, yılda bir düzenlenen etkinlikler de vardır.

Bostanımız var, Berkin Elvan Bostanı, onun işleri var. Her yıl düzenlediğimiz Çocuk Şenliğimiz var. Okuma gruplarımız var en son mesela Hardt ve Negri'nin İmparator'unu okumuştuk. Gıda topluluğu var yine İnisiyatife bağlı, insan gücüne ihtiyaç olduğunda mutlaka yardım etmeye gidiyorum (G1, Ankara).

100. Yıl İnisiyatifi'nin Gıda Topluluğu'nun işleyişini ise bir başka görüşmecimiz anlatmaktadır:

...Gıda topluluğunun 2 haftada bir dağıtımları oluyor..bir dönem kuryelere çok yük bindirmemek adına dağıtımı kestik ama onun dışında gıda topluluğu hep devam etti. Gıda topluluğunda da şöyle bir görev dağılımı oluyor, herkesin aslında belli bir üreticiyle görüşme görevi var, üreticilerle excel dosyasında herkesin kendi hanesine gıda adlarını girdiği, o üreticiye girilen o siparişleri üreticiye ilettiği sonra kargosunu aldığı ve gıda dağıtım günlerine götürdüğü, herkesin birlikte tartıp biçtiği bir model. Bu görevlerin de aramızda paylaşılması ve bir kişiye fazla yük binmemesini istiyoruz. Ona çabalıyoruz. Benim de iki üreticim var, siparişleri iletiyorum ve bir çeşit hal hatır sorma ilişkisi içerisindeyiz (G9, Ankara).

Gıda topluluklarının önemi esasen organik gıdaya erişim değil, burada birinci mesele daha küçük üreticileri desteklemektir. Agro-ekoloji çalışmaları yapan üreticilerle bağın güçlenmesi, kent bahçelerinin ve kent bostanlarının kentin içinde aktif şekilde üretime geçmesi müşterekleştirme pratiklerini her gün yeniden inşa ederken diğer yandan kapitalizmin karşısında alternatif bir düzen de sunmaktadır. Kentte dışarı çıktığımızda görmeye alışık olduğumuz şeyler, kahve dükkanları, avmlerdir; ama bunların dışında bir mahallenin bir bostanının olması eskiden olduğu gibi, kentin kendi gıdasını kendi sınırları içinde üretebiliyor olması, sembolik olarak bile orada bulunuyor olması, başka yerlere de belki başka mahallelerde de kent bostanları kurulmasını motive edebilmektedir. Gelecekte de belki kendi gıdasını üretebilen bir kentlerin oluşabileceği fikri tek başına müşterekleştirme pratiklerinin bir çıktısı ve gücüdür.

Hem tedarik ağlarını daraltmak, karbon ayak izini azaltmak için veya orada ne olup bittiğini bildiğin bir besini tüketmek için sağlık açısından da gıda toplulukları oldukça önemlidir. Ekolojik boyutunun yanı sıra bir de müşterek mekanlar kentte bir karşılaşma

mekanı oluşturlar. Bir parka da oturabilirsiniz bu da oldukça güzeldir; ama bostana gidip çapa yaparken, sularken, toplarken, bakımını yaparken öyle bir mekanda karşılaşmak çok daha samimi ilişkiler kurma imkanı tanımaktadır. Mahalleden insanların bir araya toplanmasını sağlar.

Biz ekip biçtiğimiz tohumların da atalık tohumlar olmasına özen gösteriyorduk özellikle, arkadaşlarımızın babaannesinin fasulyelerini vs ekiyorduk ya da böyle izini sürebildiğimiz tohumları. Başka türlü bir mahallede insanların birbiriyle iletişim kurmaları için başka bir şans kalmadı bu günlerde (G9, Ankara).

Bursa'nın daha önce de bahsettiğimiz "hava" sorununa yönelik Nilüfer Kent Konseyi gençlerinin ayrıca projeleri vardır: "Bir temiz hava kampanyamız var şu sıralar. Bursa'nın çok ağır bir şekilde hava kirliliği çektiğini fark ettik ve bunun için kampanya gerçekleştirmek istedik, daha dün bitti GreenPeace ekibi Bursa'daydı bizimle beraber bir belgesel gerçekleştirdiler. Change.org kampanyamız var mesela. Küresel İklim Grevi vardı FFF (Fridays For Future) ile birlikte ortak bir şekilde bir eylem gerçekleştirdik. Tohum takas etkinliklerimiz var. Bunun dışında her türlü eğitim alabildiğimiz bir yer. Fotoğrafçılıktan finansa kadar bir sürü eğitim (G5, Bursa).

Günümüzde müşterekleştirme pratikleri kentsel mücadelenin ortaya çıkardığı bir süreçtir. Kapitalizm, gündelik hayatlarımızın her alanına yayıldıkça, kurduğumuz her türlü samimi ilişki elimizden alınmış, gündelik sohbetler, komşuluk ilişkileri yok olmaya yüz tutmuştur. Bu noktada bir insanın kendi başına evde kitap okumasıyla, kitap, film, tiyatro buluşmaları yapmasının arasında fark vardır. Bu fark ortaklaşa ilişkiler inşa etme, dayanışmak, paylaşmaktır.

Mesela kitap buluşmaları yapıyoruz, kültürel birtakım aktivitelerin içinde olabilmek adına biz bunu şimdi dijitale çevirdik. Sosyal medyada aktif olmaya çalışıyoruz. Gündemi yakalayan birtakım şeylerin paylaşımı 22 Mart Su günüydü, farkındalık yaratılabilecek paylaşımlar yapıyoruz (G13, Ankara).

Seminerler, toplantılar, dernek kahvaltıları, dışarıda Kuşulu'daki bir etkinlik olabilir, sağlık çalışanlarına ikramlar götürmek, seramik atölyelerinde birlikte bir şeyler yapmak, Cin Ali müzesinde, Çocuk Tiyatrosunda yoksul çocukları getirip

gezdirmek, ben mesela Mamak'taki çocukları aldım getirdim. Bir bölge ile diğerinin kaynaşması için yapılan şeylerdi (G13, Ankara).

Müşterekleştirme pratiklerinin bir diğer etkisi de kapitalizmin ve modern kentlerin bireyleri yalnızlaştıran, anonimleştiren atmosferine karşılık sosyal ilişkileri güçlendirmesidir. Özellikle günümüz modern kentlerinde yalnız kalan yaşlıların sosyalleşmeye ihtiyacı daha fazla olabilmektedir. Müşterekleştirme pratikleri sayesinde sokaklarındaki, mahallelerindeki, kentlerindeki durumun farkında olan insanlar bu sosyal ağı da yaratabilmektedir. G2 ve G3'ün aktardıkları da şöyledir:

Yaşlı, zor durumda olan insanlara dair bilgiler elinize geldiyse ulaşmaya çalışıyoruz, covid zamanı özellikle covid geçiren yaşlarımız, atlatanlarımız oldu. Kötü günlerinde bir dostun yanında olduklarını bilmelerini sağlamak, iyi günlerinde mutluluklarına ortak olmak bu tarz şeyler yapıyoruz (G2, Ankara).

...mesela pandemi döneminde ne yapabiliriz diye düşündük ve siperlik yapmaya karar verdik. 3D printerlar ile siperlik yapıp çevre mahalleliye, esnafa, ihtiyacı olanlara dağıttık mesela. Gönüllülerle gıda yardımı yapıyoruz. Hastalara, yaşlılara ulaşıyoruz (G3, Bursa).

3.3.3. Topluluğun Bireylere Katkıları

Görüşmeciler, genel anlamda topluluğa katılmalarının kendilerini mutlu hissettirdiğini ifade etmiştir. Toplum adına bir şey yapıyor olmak, insanlarla bir araya gelmek, paylaşımda bulunmak psikolojik açıdan görüşmecileri rahatlatan yönlerden biridir. Diğer bir yandan buradan edindikleri farkındalık ve bilgileri başka hiçbir yerden edinemeyeceklerinin de altını çizmektedirler.

Psikolojik olarak çok faydası var, ben çok sosyal bir insanım hep sosyaldim küçüklüğümde beri o nedenle pandemi benim için iyi geçmiyor genel olarak, onlara katılmamla birlikte kendimi daha değerli hissetmeye başladım, topluma daha fazla katkı sağladığımı hissetmeye başladım (G2, Ankara).

Gençlerin hakları, sorunlarıyla ilgili, çevre sorunlarıyla ilgili, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili farkındalığım arttı (G5, Bursa).

“Sanırım öncelikle dinç kalmak diyebilirim. Her konuda. Belli aralıklarla, politik, kültürel her türlü tartışma yapıyoruz, okumalar yapıyoruz böyle bir aktivite herkesin hayatında olmalı (G1 Ankara).

Görüşmecilerin yaşamlarında sorumluluk sahibi olmalarının önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir, Birine destek olmak, yardım etmek, katkıda bulunmak bu sorumluluk anlayışının bir göstergesi olarak söylenebilir. Bu insani değerler yoluyla kişi hem kendisini mutlu etme hem de yardımda bulunduğu kişiyi memnun etme gayretiyle hareket ederek toplumsal yarar sağlamaktadır.

3.3.4. Dışa Açık Olma

Görüşmecilerimiz, genel olarak topluluklarına herkesin katılabileceğini ifade etmektedir ancak dert yandıkları konu, topluluklara katıldıktan sonra katılan kişilerin yeterince aktif olmaması, her etkinliğe katılmaması, ulaşamaması ve çoğu toplantının az kişiyle sürüyor olmasıdır. Din, dil, etnik kimlik, cinsiyet, sınıf ne olursa olsun, topluluğa gönüllü olmak isteyen bireylerin yine gönüllülük esasına dayalı olacak şekilde sorumluluklar alması görüşmeciler için önem arz etmektedir.

Çalışmak için gönüllü olmayan, buna bir gün bile vakit ayıramayan, bizi sözleriyle bile desteklemeyen insanlar var grubun içinde ve ben bunların olmamasını dilerdim (G4, Bursa).

Enerjik, iyi iletişim kurabilen, çabuk yorulmayan, dinamik, mücadeleci, sorumluluk sahibi, inisiyatif alabilen kişiler gelse mutlu olurum. İdeolojik yönden çok umrumda değil, 2.-3. Planda benim için, halledilir (G1, Ankara).

Topluluğa katılabilmenin bir diğer şartı da insan hakları çerçevesinde hareket etmektir. Bu durum topluluklarda yazılı olmayan bir kural olarak kabul edilmiştir.

Kimler gelebilir ya da gelemez yani bunlarla ilgili kesin kurallar yok pek, 2013'te herkes gelebilirdi. O zamanlar Gezi sürecinde Ülkü Ocakları da vardı, LGBTİ de vardı işte Antikapitalist Müslümanlar da vardı Kaos GL de vardı.. herkese açık olan bir dönemdi ancak zaten şimdi Covid ile kimsenin bir yere geldiği yok ama mesela faşistler gelemez işte cinsiyetçi düşüncelere sahip olanlar gelmesin zaten.. gibi gibi (G1, Ankara).

Dönem dönem gelen ve bizim hoşlanmadığımız kişiler oluyor benim en sevmediğim kişiler gerçekten dogmatik düşünceye sahip kişiler çekilmez oluyor bir toplantıda. Kendini sürekli övme, şunu bunu yaptım diyen kişiler de sıkıntı yaratıyor. Onun dışında herhangi bir parti ya da görüşe bağlı olmadığımız için herkes gelebiliyor... Ben şahsen daha ufak yaşta kişiler gelse daha mutlu olurum lise öğrencileri çok az (G5, Bursa).

3.3.5 Topluluklarda Yönetim ve Karar Alma Süreçleri

Kentsel müşterekler ve müşterekleştirici pratikler kapitalizmin karşısına koyduğumuzda bir yandan piyasanın eline geçmemiş, metalaşmamış alanları genişletirken; diğer yandan rekabete, gözetime ve zora dayalı iktidar düzenine karşı da sahalar oluşturmak durumundadır. Aksi takdirde inşa etmeye çalıştıkları müşterek mekanlar iktidar ilişkileri içinde, tıpkı kapitalizmin ve iktidarın el ele vererek müşterekleri yok ettiği gibi, eriyecek ve yok olacaktır. Bu nedenle topluluklarda yönetim ve karar alma süreçleri de dikkatli bir şekilde ilerlemek durumundadır.

Görüşmecilerden elde edilen verilere göre, topluluk kararlarında “çoğunluğa” göre hareket edilmemektedir. Ortada bir karar alma süreci varsa, herkesin ikna olması gerekmektedir. Bu zora dayalı bir süreç değil, düşünceyi kabul eden taraf ile kabul etmeyen ya da alternatif bir düşünce sunan kişilerin müzakere sürecine dayalıdır. Ortada birden fazla düşünce var ve hepsi kabul edilebilir haldeyse, hepsi yapılmaya çalışılmaktadır. Bu süreçler bu nedenle bazen günlerce sürmektedir. Aşağıda bu konuda görüşmecilerin ifadelerine bakalım;

Çoğunluğa göre karar almıyoruz, hep beraber karar alıyoruz. İkna yöntemi.. herkes ikna olmadan önemli bir kararı almamız. Herkes aynı şekilde düşündüğü zaman.. bu bazılarında faşist bir yöntem gibi görünebilir ama değil son derece demokratik bir yöntem. Amacımız ne Validebağ'ı korumak, ayrıntılarda farklılaşsak bile amacımız ortak olduğu için belli bir noktada ortaklaşmamız lazım zaten, bunu sağlamaya çalışıyoruz. Amaca yönelik iki yol varsa ve birbirini engellemeyecekse bu iki yol, ikisini de deniyoruz (G10, İstanbul).

Tamamen yatay bir yönetim hakim. Birlikte karar alınır. Tartışılıyor kendi aramızda ve hayır denirse net toplanılmıyor. Çoğunluk olayı yok, 8 kişi toplantı alıyoruz mesela 1 kişi istemedi, o istemeyince kabul ediliyor (G1, Ankara).

Haftalık toplantılarımızı gerçekleştiririz, herkes katılabilir, her görüş ve düşünceye sahip insanlar gelebilir. Tabi ki toplantı akışını çok bozanları uyarıp, dışarı çıkarabiliyoruz... Eş başkanlık sistemimiz var, bir kadın bir erkek ve bunların da hiçbir hiyerarşisi yoktur, tamamen yatay konumlanmış bir topluluğumuz. Sadece bunlar toplantılarımızın akışını daha rahat olmasını sağlayan kişilerdir, gündemler o kişilerde toplanır, hangi gündemden başlamak istediğimizi bile biz belirleriz. Dışardan gündemi olanlar onları söyler. Bilgisi olan kişi anlatır, diğerleri düşüncelerini söyler sadece hani ortak bir karara verilmeye çalışılır hani oy çokluğu bile değil herkes aynı düşünceye sahip olana kadar tartışmaya devam ederiz. Bir bakarız bir kişi bir konu hakkında farklı düşünüyorken toplantı sonunda herkes o kişiyle aynı fikre varmış... Bir düşüncesi yoksa düşüncem yok da diyebilir bir kişi..Kararlar alınır, toplantı kayıtları tutulur, kolaylaştırıcılar mesela araba ayarlanacaksa bu tür prosedür kısımlarında yardımcı olurlar (G5, Bursa).

Yönetim sürecimiz yok bizim, etkinlik planlamayı da.. beş kişiyizdir üç kişi katılıyor, on kişiyizdir altı kişi katılıyor... altı kişi beraber karar alır yürütür gider. Biz bir bürokrasi yaratmaya çalışmıyoruz. Koca bir salonu dolduruyorsunuz, bir toplantıya katılan diğerine katılmıyor mesela, toplantıya düzenli katılanlar var ama bir yürütmesi yok. Kendinizi nerede var ediyorsanız oraya gelirsiniz, sözünüzü söylersiniz. Kavga edersiniz ama kendinizi orada var edersiniz. Biz bir erk yaratmayalım, bir erke maruz kalmadan zaten derdini anlatabilen ve bundan muzdarip olan insanlarız (G6, Ankara).

Biz aslında burada gerçekten güzel bir şey yakaladık, demokratik, katılımcı, eşitlikçi, cinsiyetsiz.. kararların yüzde 51'e 49 değil de daha ağırlıklı bir karar mekanizması oluşturduk, toplantılar herkese açık (G2, Ankara).

Burada görüşmecileri ifadeleri demokratik rejimin çok küçük çaplı bir uygulamasını yansıtmaktadır. Habermas'ın (1981) İletişimsel Eylem Kuramı'nda dile getirdiği sosyal yaşam alanında diyalog yoluyla bireyler sorunu, konuyu müzker ederek üzerinde

konuşup tartışarak bir karara varmayı ve uzlaşmayı sağlamayı başarılabilmektedirler. Bu demokratik katılımın örneğini oluşturan mekanlar umulur ki ileride tüm topluma yansiyabilsin.

3.3.6. Topluluk İçindeki Kurallar, Roller ve Sorumluluklar

3.3.6.1. Topluluk İçindeki Kurallar

Görüşmecilerden elde edilen verilere göre, toplulukların genel anlamda kabul ettikleri kurallar saygılı olmak, karşındakinin sözünü kesmemek ve sonuna kadar dinlemek, insan hakları temelli davranmak ve söz söylemek, kimseye hakaret etmemek, zarar verici davranışlarda bulunmamak... gibi yazılı olmayan kurallardır.

Saygı, birbirimizi ikna etmek birbirinin sözünü kesmeme ve en temellerden biri siyasete karışmama diyebilirim (G10, İstanbul).

Ortak ilkeler yok tabi ortaklaştığımız noktalar var, faşizm karşıtı olmak, cinsiyetçilik karşıtı olmak gibi ama inisiyatif içinde kim neyi istiyor, iktidarla mı derdimiz, yoksa iktidarla bir derdimiz yok mu, neyle ilgileniyoruz bu noktalar biraz belirsiz. (G2, Ankara).

Bununla birlikte topluluklarda sık sık ifade edilen unsur da hiyerarşik bir örgütlenmenin değil yatay bir örgütlenmenin olmasıdır. Yatay örgütlenme yine de bir başkan ve başkan yardımcısının olmadığı anlamına gelmemekle birlikte başkanlar süreçleri “kolaylaştırıcı” görevini üstlenmekte oldukları görülmüştür.

Gezi örgütlenmesi gibi aslında, parti peşinde olmamak. Hiyerarşinin, hiyerarşik bir düzenin olmaması kesinlikle (G1, Ankara).

Yazılı kurallar yok ama derneğin bir tüzüğü var tabi ki, biri bir taleple geliyor bu derneğin tüzüğüne aykırı bir şeyse bir şekilde açıklamaya çalışıyoruz. Onun dışında toplumda uyulan kurallar dernekte de geçerli, bu bir dikey hiyerarşi değil ama yatay bile olsa başkanla yol alabilirsiniz anca. O insan da durup dururken yönetim kurulu başkanı olmadı. Kendi düşüncesini bu kişi paldır küldür Kavaklıderem derneği adına da yapamaz, kendi aramızda konuşmamız ve karar vermiş olmamız gerek.” (G13, Ankara)

Biz birbirimize saygıyla yaklaşıyoruz, çok ortak paydadayız ve herkes fikirlere açık olduğu için ben mesela bir fikir söylediğimde herkes “aa, evet, araşturalım, olabilir” modunda oluyor. Çatışmalar da bu yolla çözülüyor. Uzlaşmacı bir yol izleniyor (G4, Bursa).

Bu konuda müzakereci demokrasi anlayışının bu mekanlarda işletiliyor olması hem topluluğa hem de daha geniş çapta topluma büyük katkısının olacağı yönünde bir yorum yapmamızı kolaylaştırmaktadır.

3.3.6.2. Topluluk İçindeki Roller ve Sorumluluklar

Topluluklar bu yönüyle de birbirlerine benzemektedirler. Topluluğun etkinliklerine aktif olarak katılım gösteren kişiler, gönüllülük esasına dayalı olarak sorumluluk üstlenirler. Görevi üstlenmek için o işte en iyi olmana gerek yoktur, yalnızca yapmak istemek yeterlidir. Aynı görevi yapmak isteyen birden fazla kişi var ise, görev dağılımı da yapılmaktadır. Yönetim ve karar alma süreçlerinde hiyerarşik ve dikey değil yatay bir örgütlenme benimsedikleri için, roller ve sorumluluklar da oldukça şeffaf bir şekilde işlemektedir.

Gönüllülük esasına dayanıyor. Siz ne yapabiliyorsunuz? Sosyal medya.. sosyal medya kısıtlı bir alan yürüten arkadaşlar var, bu her yerde böyledir bir defa elinizi attığınız iş sizde kalır. Siz bir defa afiş yaparım dedikten sonra devamlı afiş yapar hale gelirsiniz çünkü onu yapabilecek başka arkadaş yoktur. Ama hepsi gönüllülük esasıdır. Herkes ipin ucundan tutar. (G1, Ankara).

Benim sorumluluğum büyük kısmı sosyal medya ben kendim gönüllü oldum, kimse bana söylemedi biri daha yardımcı oluyor bana şu an. Beslemelere sürekli katılan ve dışarıdaki derneklerle iletişim kuran iki kişi var onlar zaten işin resmi kısmında sürekli varlar (G4, Bursa).

3.3.7. Siyaset Üstü Olmak / Siyaset Üretmek

Sahadan elde edilen verilere göre, görüşme yapılan toplulukların özellikle imtina ettiği konu siyaset konusudur. Genel ifadeye göre topluluklar “siyaset üstü bir tavır”da olduklarını belirtmişlerdir. Görüşmeci 10’un bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

Çok sık bizim karşılaştığımız bir eleştiridir bu siz kendinizi siyasetten soyutluyorsunuz ama aslında her şey siyasidir, çevre hareketleri de siyasidir. Şu anlamda evet siyasidir, şimdi bizim karşıımızda Üsküdar Belediyesi var daha öncesinde İBB de vardı hala genel Çevre Şehircilik Bakanlığı gibi resmi kurumlar var, bunların da bağlı oldukları bir siyasi görüş var evet o anlamda o siyasi görüşe de karşı mücadele ediyor gibi görünüyoruz doğrudur ama bu onların o siyasi görüşlerine karşı bir siyasi görüş şeklinde değil biz burası yeşil kalsın doğal kalsın bütün kalsın dediğimiz zaman buna karşı olan her kimse, hangi parti olursa olsun biz ona da karşı oluruz. Mevcut partilerden birine ya da birilerine karşı bir konuma hapsederek kendimizi yarın öbür gün yönetim değiştiğinde hiçbir şey yapamaz hale geliriz. Şu bu parti bizi ilgilendirmez biz sadece burayı korumak istiyoruz (G10, İstanbul).

Siyaset üstü olmak burada tüm siyasi süreçlerden uzak durmak anlamında kullanılmamaktadır, burada bahsedilen toplulukların hiçbir siyasi partiyi temsil edecek eylemde bulunmaması, siyasi partiyi temsil eden kimselerle ortak etkinliklerde bulunulmaması, topluluk içinde herhangi bir siyasi partinin savunulmaması ve bu yönde tartışmalar yapılmaması yönündedir. Yani burada imtina edilen daha çok “particilik”tir. G6’nın konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

Siyasetten bağımsız davranmıyorsunuz, bizzat siyaset yapıyorsunuz. Sizin karşınızda ekonomik ve siyasi bir duruş var ve siz de bunun karşısındasınız. Bunun karşısında alternatif bir söz söylemediğiniz sürece evinizi geri alamazsınız, yaşam alanınızı geri alamazsınız mesela. Sizin de bir siyasi duruşunuz olmalı ve bunu da belirleyecek olan kentlilerin ortak söylemidir. Bunu söylerken sizin orada Maria’yı

da bir Müslüman'ın da hakkını korumalısınız. Camii Kilise yan yana olabilmeli, bir kentli bunu söyleyebilmeli. Hemen arka sokakta bir Havra'nın olması sizi rahatsız etmemeli. Burada belki müşterekleşmenin ideolojisini tartışmak gerekiyor. Kentli olma ideolojisi gibi. Bunun tartışması da sorun üzerinden doğuyor. İstanbul'dan devam edelim orada AKPlisi de oradaydı, MHPlisi de oradaydı, en uç kutup da oradaydı çünkü yakıcı bir sorun vardı, ama bunu yaparken de siyasetler üstü bir anlayıştan yapmıyorlar çünkü öyle bir anlayış yok. Farkında değil belki ama AKPlisi de sizinle aynı sözü söylüyor. Söylemek zorunda kalıyor (G6, Ankara).

3.3.8. Topluluk İçi İlişkiler

Topluluklara düzenli olarak katılanlar kişilerin sayısı, toplulukların görünürde (kayıtlarda, whatsapp gruplarında...) var olan kişilerin sayısından oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin genel duyuruların yapıldığı gruplar 25-30 kişi olabilirken düzenli olarak hemen yüz yüze hem internet üzerinden etkinliklere katılım gösteren 8 kişi olabilmektedir. Bu kişiler zaman içinde oldukça yakın ilişkiler kurdukları görülmektedir. bu konuda G3 ile G6'nın ifadeleri topluluk ilişkilerini uzlaşmacı ve sorumluluk anlayışı ile yürüttüklerine örnek teşkil etmektedir.

Bir aile gibiyiz aktif olarak katılanlarla birlikte, bir hiyerarşi yok, insanlar daha rahat kaynaşabiliyor. Herhangi biri herhangi birini arayıp ondan çözüm ya da yardım isteyebilecek konumda (G3, Bursa).

Diğer üyelerle ilişkimiz kötü olsa devam edemezdik zaten ve iyi olmak zorunda çünkü aynı dertten muzdaripsiniz yaşadığınız bir alan var ve bu alana dair nasıl bir söz söyleyeceğiniz önemli ve beraber çalışacağınız arkadaşla asgari müşterekte buluşmak zorundasınız (G6, Ankara).

3.3.9. Dayanışma Kültürü

Müşterek iştirak etmek anlamına geldiği için yapısında dayanışmayı barındırmaktadır. Dolayısıyla müşterekler bizim katkı verdiğimiz ve birlikte var ettiğimiz her şeydir. Bur noktada dayanışma kavramı ile ilgili Görüşmeci 11'in söyledikleri müşterekler ve dayanışma ilişkisini çok iyi bir şekilde açıklamaktadır. Bu nedenle söylediklerinin büyük bir kısmı aktarılmıştır.

Ben bir şeyler yazmaya çalışıyorum bu günlerde dayanışma ile ona yakın kelimeler üzerine. Farklar ve ilişkileri üzerine, yardımlaşma var, işbirliği var, paylaşma var bunların hepsi aynı anlama gelmiyor aslında. Ortak yanları var birbirini içerdikleri ve içermedikleri yanlar var. Paylaşma örneğin hem bunların içinde bir payı var bir de kendi başına bir yeri var. Dayanışmanın bütün bunları kapsayan bir şemsiye olduğunu düşünüyorum. Dayanışmayı tarif eden şeyin de bu müşteregin inşası olduğunu düşünüyorum. Dayanışma ile hepimizin inşa ettiği bir yapıyı, inşa ediyoruz ve ayakta tutuyoruz. Yardımlaşma ya da iş birliğiyle ya da paylaşmayla bunu yapmıyoruz, bunlar dayanışmanın içinde olabilirler ancak tek başına dayanışma değil aslında. Müşteregin inşasına ben dayanışma diyorum (G11, Ankara).

Tek tek bir şeyler yapamadığımız alanlarda bir araya gelip yapabileceğimizi keşfedip kendi paylarımızı icra ettiğimiz, ama bunun bir işbirliği olmadığı, iki firmanın işbirliği yapması gibi, dayanışma ancak beraber yaparsan var. Ama biz sistematik olarak da asıl bunun üstesinden gelemiyoruz, sosyal güvenlik çok iyi, stklar çok iyi, ama bu dayanışma meselesini beceremiyoruz. Bunun esas nedenlerinden biri bence güven meselesi gibi geliyor. Dünyada karşılaştırmalar yapıyor, güven yüzdesi 29-30 civarında, yüzde 30'u tanımadığım insan bana kötülük yapmaz derken kalanı bana kötülük yapabilir diyor. Türkiye'de bu yüzde 15-16, tanımadığımız insan bize çok büyük ihtimalle yalan söyleyecek, kandıracak, kötülük yapacak inancı var. Bunun nedeni ne, yani nedenin nedeni ne, adalet anlayışımızın çarpık olması yatıyor. Güçler dengesizliği adaletsizliğin sürmesini olanaklı kılıyor. Hak mücadelesi ile haklar elde edilmediği için denge kurulamıyor. Bu yolları bizler açmalıyız (G11, Ankara).

Diğer bir yandan dayanışma meselesine Görüşmeci 3'ün aktardıklarından da yola çıkmak gerekir; kapitalizm bizlerden hızlı, rekabetçi, girişimci özneler olmamızı da bekler. Tüketim kültürünün ve ekonomik sistemin devamı için çok çalışıp, çok harcayan, diğerleriyle rekabet içinde hareket eden bireylere ihtiyaç duyar. Bizler de yıllardır özellikle eğitim sistemimizde de bu tip özneler olarak yetiştirilmekteyiz. Müşterekleştirme pratiklerini bir de kapitalist sistemin özne inşasına karşı kurmakta fayda vardır. Bu sayede halihazırda zaten maruz kaldığımız sistemin toplulukların içinde de yeniden üretilmesi engellenmiş; yerine alternatif bakış açıları getirilmiş olur:

...geçenlerde çevre meclisinde dediler ki gençler arasında peyzaj alanında bir yarışma düzenleyelim dediler öyle bir fikir ortaya atıldı biz de konsey olarak dedik ki neden sürekli yarışıyoruz. Her alanda bir rekabet içindeyiz sınavdan tut orada burada. Biz neden dayanışma ve paylaşma kültürünü, birlikte karar alma çalıştay

kültürünü yaymayalım, Tamam sonucunda bir ödüle ulaşmak cazip gelebilir, motive edici olabilir ama bu kültürü yayar ve rekabeti azaltırsak uzun vadede daha güzel olacak. Konseydekiler de bu kararı çok beğendiler ve baya desteklediler (G3, Bursa).

Bir topluluk olabilmenin temeli görüşmecilere göre aslında dayanışmadır. Gıda topluluğu örneğin bir çeşit kır-kent dayanışmasıdır. Keza semt meclislerini, kent konseylerini de bir mahalle dayanışması olarak okumak mümkündür. Mahallede bir şey olduğunda ya da olmasını istediğinde ona dair ortaklaşa hareket etmek dayanışma kültürünü besler. Toplulukların da kendi içinde bu dayanışma kültürünü sürekli yeniden ürettiğini görmekteyiz. Dayanışma, müşteregin ve müşterekleştirme pratiklerinin bir parçasıdır.

Birbirimizle sürekli iletişim halindeyiz. Kemik kadro dediğim kısım her konuda birbirimizi destekler haldeyiz, kolaylaştırıcılarımız da sağolsun bağlantıları kuruyor. Bu şekilde halledebiliriz diye bir dayanışma yürütüyoruz (G4, Bursa).

Bir genç ailesiyle bir sorun yaşadığında konseye gidip orada konaklayabiliyor. Konaklanacak bir yer yok orada mesela ama orada bir güvenlik var ve isterse gece orada uyuyabiliyor mutfaktan ihtiyacını karşılayabiliyor (G5, Bursa).

3.3.10. Topluluklar Nasıl Geliştirilebilir?

Yaşadığımız pandemi süresinde insanların yüz yüze görüşmeleri, kenti deneyimlemeleri kısıtlanırsa da pandemi sonrası kaldıkları yerden devam etmeyi, kent içinde çok daha etkili müşterekleştirme pratiklerine girişmeyi düşünmektedirler. Örneğin Görüşmeci 11'in yalnızca kendi mahallesi için değil, genel olarak kendi yaşadığı kentlerde, sırasıyla herkesi kapsayacak şekilde kurgulanan ve yolların trafiğe kapandığı etkinlik düşünceleri olduğu görülmektedir.

...oyun sokağı diye bir etkinlik düşünüyorum, haftada bir, ayda bir trafiğe kapalı alanlarda çocuklar sokağa insin, oyunlarını oynasın, resimlerini çizsin, kum

alanları yapalım hatta onların anneleri, babaları insin sokağa, herkes insin, birbirleriyle sohbet muhabbet etsinler istiyorum. Her ay ya da her hafta başka bir mahallede düzenlenebilir mesela (G11, Ankara).

Neoliberal kentsel politikaların kentte yarattığı betonlaşma, trafik sorunları ve tekinsizlik; kentin en küçük yurttaşlarının çocukluklarını doyasıya yaşamasının önünde de engel oluşturabilmektedir. Çocuklar sokaklarında, hem eğlenceli, hem güvenli oyun alanları bulmakta zorlanmaktadır.³ Bununla beraber sokakların yarısını park edilmiş araçlar kaplamaktadır. Toplulukları geliştirebilmenin yolunun, kentteki herkesi düşünerek hareket etmekten geçmekte olduğu söylenebilmektedir.

...vaktinde burada olan şimdi kaybolmuş müşterekler, geçmişte olanlar, şimdi olmayanlar, anlatılsın diye tarihçiler, kent sosyologları gelebilir. Dereler, mesire yerlerine dair bilgiler aktarılsın...nostalji gibi değil de, artık öğrenelim ve tahrir etmeyelim yenilerini inşa edelim” (G14, Ankara).

Diğer bir yandan toplulukların geliştirilmesi ve müşterekleştirme pratikleriyle birlikte yeni müştereklerin inşa edilmesi, Görüşmeci 14’e göre geçmişte ve halihazırda varolan müşterekleri tanımak, benimsemek ve yenileri yaratmaya hevesli olmaktan geçmektedir.

Bence insanların katılması gereken zorunlu eğitimler olabilir, örneğin evinde geri dönüşüm yapıyorsun ama kullanılmış bir peçeteyi geri dönüşüme koymaman gerektiğini bilmiyorsun, çok uzun eğitimler olmak zorunda değil hatta online bile olabilir ama bazı eğitimler olmalı, yarım saat bile olsa bir değer yaratılabilir (G4, Bursa).

Görüşmeci 4’e göre toplulukların geliştirilebilmesi için farkındalık sağlayacak, gündelik yaşamda müştereklerin korunmasını ve inşa edilmesini destekleyecek bilgilerin paylaşılması, bilgilendirici eğitimlerin verilmesi gerekmektedir.

³ Bu konuyla ilgili İstanbul’u çocukların gözlerinden görmemizi hedefleyen Mekanda Adalet Derneği’nin bir projesi olan, yönetmen Ayşe Adanalı’nın *95cm: Mega Kentin Mini Yurttaşları* (2019) adlı kısa belgesel filmi araştırmacı tarafından okuyucuya pekiştirici olması açısından önerilmektedir.

Düzenli etkinlikleri sürdürmek, her yıl yapılanları özellikle Bostanı, üretici pazarlarını, kadın dayanışma yürüyüşlerini her sene yapmak önemli. Böylece devamlılık sağlanıyor. Bu saatten sonra da kolay kolay bırakılacağını sanmıyorum kimse kolay kolay bırakmaz. Dönemsel olarak yoğunluk artsa da azalsa da bir şekilde devam ediyor” (G1, Ankara).

Bir araya gelebilmemizin imkansız olduğu pandemi döneminde, toplulukların etkinlikleri de belli yönlerden sekteye uğramıştır. Ancak buna rağmen topluluklar etkinliklerini bir başka müşterek mekan olan internet üzerinden sürdürmektedirler. Görüşmeciler’ göre, belli koşullar altında katılım azalsa bile etkinliklere düzenli olarak devam edebilmek, toplulukların gelişimi için temeldir.

Gelişmesi için gerçek bir performans ortaya konmalı, İnsanları da aramıza katmak istiyorsak bu önemli, sen bizim için önemlisin biz burada önemli işler yapmak istiyoruz ve sana ihtiyacımız varı vermeliyiz. (G1, Ankara).

G1 ve G2’ye göre ise toplulukları geliştirebilmek ve insanların topluluklara katılımlarını sağlamanın yolu etkili iletişimden geçmektedir. Yaptığımız araştırma toplulukların halihazırda üyelerini kapsamakta olduğundan, topluluklara katılmayan bireylerin katılmama nedenlerine ulaşabilmek mümkün değildir ancak topluluğun üyeleri bu durumun farkında olup buna dair özellikle pandemi sonrası iletişim geliştirmeye yönelik çalışmalar planlamakta oldukları anlaşılmaktadır.

İnsanlarla olabildiğince ilişki kurulmalı ama ilişki de yeni bir dil üzerinden kurulmalı, ilişki iletişim saha çalışması, ben bunların çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ne yazık ki bir cehalet iktidar tarafından empoze edilen cahilleştirme söz konusu. İnsanlarla bilgi birikimini arttırmak üzerine de iletişim kurulmalı. Burada cahillik eğitim durumundan değil hayat görüşü açısından (G2, Ankara).

Bu anlatılara göre görüşmeciler uzlaşma kültürüne yatkın, demokratik değerleri benimseyen bir tutum içerisinde oldukları ve bunun da bir kazanım olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilmektedir.

3.3.11. Topluluğun Önündeki Engeller ve Sorunlar

Kent Konseyleri ya da Semt Meclisleri gibi belediyeler vasıtasıyla kurulmamış olan dernekler, savunma grupları ya da inisiyatiflerin mahalleli tarafından kabul görmesi ve katılım göstermesi belli başlı açılardan sorunlu olabilmektedir. 100. Yıl İniyatifi gönüllüsü bir görüşmeciye göre topluluğun önündeki sorunlardan biri budur. İniyatife karşı oluşan bakış açısı mahallelinin etkinliklere katılımını ve müşterekleştirme pratiklerine katılımını etkileyebilmektedir.

Mahallelinin düzenli olarak gelip gittiği bir yer değil, hatta ara sıra işte şuradaki parkı yapın, şurada yol bozuk gibi istekler şikayetler geliyor biraz sinir bozucu bir hal alabiliyor. Şikayet belirtmek dışında bir katılım yok çünkü bence “inisiyatif alma kültürü” diye bir şey yok, Kentte Ortak Yaşam Çalıştayı yaptık mesela senin de katıldığını söylediğin, sen başka mahalleden geldin katıldın, çok genel bir başlık içeriyordu aslında ortak yaşam, biz mahalleye astık baya her yere astık afişleri ama katılım yoktu mahalleden (G1, Ankara).

Yine benzer şekilde, toplulukta senelerce aktif olarak birbiriyle yakın ilişkiler kurmuş insanların dışarıdan “bir arkadaş grubu” olarak görünmesi ve bu nedenle kapalı bir topluluk imajı çizmesi de topluluğa dışardan katılımları etkilemektedir.

2013'ten beri buradayız ve bir yandan da arkadaş grubu olduk ister istemez, beraber vakit geçire geçire, dışarı da çok kapalı değiliz ancak sanırım dışarıdan böyle görünüyor. Hem artık insanlarda da o enerji yok sanırım bazı şeyleri sürdürmeye çalışan bizim kadar insan var işte fazlası yok (G1, Ankara).

Dışarıdan inisiyatifin bir arkadaş grubu olarak görüldüğü bizim kendi içimizde de bir tartışma konusu zaten, dışarıya açık olduğumuz ne kadar belli.. ben şu sonuca varmıştım düşündüğümde, inisiyatif şeye alışık Gezi döneminde olduğu gibi bir çağrı yapıldığında herkesin gelmesine alışık, bu yüzden böyle klasik bir örgüt gibi örgütlenme pratiğine girmiyor. Herkesin doğal bir şekilde yan yana gelmesine alışık. Daha gündelik hayatı kurarak oluşuyor, organiza oluyor o yüzden dışarıdan bazen çekmediği için itiyormuş gibi görünüyor olabilir (G9, Ankara).

Pandemi, görüşmeciler açısından şu zamanda topluluğa katılımı ve topluluğun etkinliklerini gerçekleştirmesini engelleyen en önemli etmendir.

Aktif olanlar yakın arkadaş grubu haline geliyor. Pandeminin etkisi de katılımı çok büyük. Açık alanda parklarda toplantılar alıyoruz ki gençler bizi fark etsin (G2, Ankara).

Şu an için Korona diyebilirim en büyük engeli ve kısıtlılığı o oluşturuyor. Biraz normalden fazla denetlemeden geçtik bu dönemde, bir etkinlik yayınladığımızda polis gelebiliyor, bu nedenle bir iki etkinliği iptal ettik, korona öncesi böyle bir şey yoktu, etkinliklerimize müdahale edilmiyordu (G1, Ankara).

Topluluğun önündeki en önemli engelleri görüşmeciler; inisiyatif alma kültürünün bulunmaması, topluluğa katılımı yalnızca bir şikâyet müessesesi olarak görmeleri ve topluluk üyelerinin bir arkadaş grubu olarak görülmesi biçiminde değerlendirmek mümkündür.

3.4. KENT TAHAYYÜLÜ: NASIL BİR KENT?

Saha araştırmasının başından itibaren görüşmecilerin kenti nasıl gördüğü, nasıl deneyimlediği, nelerden memnun olup nelerden olmadığı sorgulanmıştır; bununla birlikte nasıl bir kentte yaşamak istedikleri, düşlerinde, düşüncelerinde böyle bir kent tasvirinin olup olmadığı da sorgulanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi müşterekleşme bir süreçtir ve esasen bu süreç kıymetlidir. İçinde bulunduğumuz ekonomik ve toplumsal sistem, ilk ya da son sistem değildir. Gelecekte ulaşılabilecek alternatif bir toplum için şimdiden düşünmeye başlamak, hayal etmek ve kurgulamak önemlidir.

Daha yeşil, ağaçlandırılmış, nefes alabilen kentler yaratmak Nasıl bir kent? “Ben ağaçları görmek isterdim, iyi konumlandırılmış olan kedi evlerini, köpek kulübelerini görmek isterdim. Hayvanları beslemek isteyen insanlar için

oluşturulan alanlar görmek isterdim, kamusal alana daha kolay ulaşım görmek isterdim (G4, Bursa).

Verilen cevaplara bakıldığında ilk olarak “yeşil alan” vurgusu görülmektedir. Özellikle pandemi döneminde, müşterek alanları yıkmak pahasına yapılan avmlerin hepsinin kapalı olduğu, tek sosyalleşebileceğimiz, tek nefes alabileceğimiz alanların yeşil alanlar olduğu gerçeğiyle de karşı karşıya kaldığımız günlerde, daha yeşil, ağaçlandırılmış, nefes alabilen kentler yaratmak bireylerin öncelikli düşüncelerindedir.

Ben daha yeşil bir kentte yaşamak isterdim, iklim açısından da bunun kritik olduğunu düşünüyorum. Alt yapısı gelişmiş ve ulaşımını toplu taşımayla çözen, bisiklet yolları gelişmiş, yatırımlarının daha toplumsal alanlara ayrıldığı, pekçok başka açıdan güvenliğin sağlanması da kritik ama karmaşık bir konu bir yandan. Hayvanlarına da alan açan, yaşam alanları sağlayan... yerel yönetimlerin de bunları programlarına aldığı, insanların da sorumluluk aldığı bir kent isterdim (G9, Ankara).

G5 ise kentte yeşil ve ferah alanların yanı sıra insanların sosyalleşebileceği alanların daha fazla olduğu kentler tahayyül etmektedir. Yalnızca tanıdığımız insanlarla bir arada olduğumuz yerler değil, gündelik hayatın içinde tanımadığımız insanlarla bile rastgele ilişki kurabildiğimiz müşterek mekanların daha fazla olduğu kentler istemektedir. Bu durumun insanın psikolojisini olumlu etkileyeceğini düşünmektedir.

Eğer olabiliyorsa bol yürüyüş alanı bol park alanı olan bir kent isterdim, eğer yeşillik imkanı yoksa bile çok geniş sokaklar belki sokaklarda bile bankların olduğu insanların oraya oturduğu bir kent isterdim böylesi daha ferah. Gün içinde insanın denk geldiği her şey psikolojisini etkiliyor. Ferah bir sokaktan yürümek insanı daha da rahatlatıyor. Hani tahmin edersin, parklarda anneler banklara oturup aynı şeylerden sohbet ederler, yarın şu saatte yine gelelim derler, kaynaşırlar... Ya da otobüs durağında aynı otobüse binecek olanlar da tek bir bankta sohbet edebilir. Çok büyük şeylere gerek yok, tek bir bankla insanlar bir araya gelebilir, konuşabilir (G5, Bursa).

Son olarak Görüşmeci 6, oldukça kısa bir biçimde yanıtlasa da; hem neoliberal politikalar ile özelleştirilen en temel ihtiyaçlarımıza, doğal müştereklere hem de en

temel insani özelliklerimize güven duyma ve iletişim kurmaya, müşterekler inşa etmeye değinmiştir.

Musluklarından su içebildiğim bir kentte yaşamak istiyorum. Kapımı kapatmadığım bir kentte yaşamak istiyorum. 5 yaşındaki çocuğumun tek başına okula gidip gelebildiği bir kentte yaşamak istiyorum (G6, Ankara).

Görüşmecilerin ileri sürdükleri kent tahayyülleri genel olarak herkesin düşünüp de istediği bir yaşam alanı olarak değerlendirilebilir. Görüşmecilerin görüşlerinin ortak noktalarını bir araya getirdiğimizde; Daha güvenli bir ortam daha yeşil alan ve parkların çokça bulunduğu, toplu taşımanın önemsendiği, bisiklet yollarının olduğu, ulaşım sorununun bulunmadığı, hayvan barınaklarının yer aldığı, musluklarından içilebilen suların aktığı, yürüme alanlarının çok olduğu bir müştereklerin varlığının önceleyen bir kentsel yaşamın tasavvur ettiklerini söylemek mümkündür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Saha araştırması boyunca üç hat izlenmiştir ve bu üç hat sırasıyla; kenti tariflemek, toplumsal, kentsel ve ekolojik süreçleri müşterekler çerçevesinde ele almak ve son olarak kent tahayyüleri eşliğinde kent siyasetinin nasıl olacağına, insanların nasıl örgütleneceğine dair yollar ve ipuçları aramaktır. Tezin büyük bir kısmında ve Nitel Verilerin Analizi bölümünde de bu hattın ilk ikisine dair açıklamalar yapılmış olup, bu bölümde tezin temel problemlerinin çözümlenmesine odaklanılmaktadır.

İlk olarak peşine düştüğümüz temel problem, içinde bulunduğumuz geç kapitalist dönemde, neoliberal kentsel politikaların ve modern iktidarın; bireyin gündelik yaşamını, davranışlarını, eylemliliğini nasıl etkilediği ve kentte ortaklaşa kullanılan ve inşa edilen müştereklere erişiminin nasıl olduğuna dairdir. Üç ilden katılım gösteren 15 kişiden elde edilen verilere göre, günümüzde kentlerin durumu yaşanan kentin benimsenmesinin ve deneyimlenmesinin önünde çeşitli yönlerden oldukça büyük bir engel olarak durmaktadır.

Öncelikle bireyler gündelik yaşamlarında kentleri binalarda ve binalara ulaşmada kullanılan araçlardan ibaret olarak deneyimlemektedirler. Çevrelerine baktıklarında ilk olarak karşılaştıkları uzun binalar ve sonu gelmeyen otoyollar kentlinin gündelik yaşamında önemli yer tutmaktadır. Kent içindeki yeniden üretimi sağlamak adına her gün bir yerden bir yere giden kentli Lefebvre'nin dediği gibi kenti yaşamaktan, gündelik hayatın ritmini keşfetmekten ziyade kenti binalara ve yollara indirgemişlerdir. Bununla birlikte binaların uzunluğu ve yoğunluğu, her yerde karşılaşılan inşaat çalışmaları, nüfus ve özel araç yoğunluğu ile çözülemeyen bir sorun olarak duran trafik sorunu kentin deneyimlenmesini de giderek zorlaştırmaktadır.

Kenti deneyimleyemeyen birey, kentin dokusunu, tarihini, kültürünü de benimseyip, deneyimleyememektedir. Kentler, yüzyıllar boyu birçok tarihi ve kültürel olaya ev

sahipliği yapmış, kendi belleğine, kendi estetiğine yüzyıllar boyunca ulaşmış mekanlardır. Çok farklı insanı ve kültürü bir arada bulundurma özelliğine sahip olan kentlerde, uygulanan neoliberal politikalar ve modern iktidarın istisnasız her yeri tekdüzeleştirerek kendi düzenini getirmesi kentin dokusunu, heterojenliğini, estetiğini bozmakta ve kentin belleğini de yok etmektedir. Bu durum yüzyıllar boyunca müşterek bir biçimde kurulmuş kentin içini boşaltmakta ve kentlinin kent ile bağıını kopardığı gibi kentin benimsenmesini de zorlaştırmaktadır. Kentler binalardan, yollardan ve tüketimi sağlayacak çeşitli noktalardan ibaret hale gelmektedir.

Bir diğer yandan sahadan elde edilen verilere göre, kişilerin hava, su, orman gibi doğal; parklar, meydanlar, sokaklar gibi beşeri müştereklere erişimi kentte süregelen neoliberal dönüşümlerin etkisi altında kalmaktadır. Yoğun trafiğin, kalabalık nüfusun, fabrika ve işyerlerinin kentin havasını ve suyunu kirletmesinin yanı sıra ortaya çıkan gürültü kirliliği müştereklere sağlıklı bir biçimde erişimi de imkansız kılmaktadır. Kentte parklar, meydanlar, sokaklar, sahil kenarları, yani kentlinin müşterek ortak alanları çeşitli yasal düzenlemeler ile “çitlenerek” kentlinin erişiminin sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Bu alanlara erişim ücretli hale getirilerek, yalnızca parası olanın giriş yapabileceği yerler haline gelmekte; avmlere, iş merkezlerine ya da herhangi bir tüketim mekanına dönüşmekte; otoyola açılmakta; ya da en basitinden tıpkı zamanında Paris’te iktidar tarafından kamusal alanı ehlileştirme hamleleriyle yeniden düzenlenmektedir.

Her kentin iklimine, bitki örtüsüne, yer altı ve enerji kaynaklarına uygun olarak yerel bağlamda düzenlemeler yapmak yerine, kentleri hizmet sektörü odaklı düzenlemeye çalışmak, kentin kendi kaynağından faydalanmayı engellemektedir. Görüşmecilerin birçoğu da kentlere dair bunun altını çizmektedirler. Birbirinden farklı birçok zenginliğe sahip kentler, uygulamalar ile tektip hale getirilerek kentin kendi kendine yetememesine neden olmaktadır. Bu durum, bir yandan kentlerde iş alanlarını sınırlamakta ve büyükşehirlerle orantısız bir göçü de beraberinde getirmektedir. Müşterek bir biçimde tarımsal üretimin halihazırda devam ettiği alanlarda ise özelleştirmeler sebebiyle ortak alanlar yok olmaktadır. Hardin’in Müştereklerin Trajedisi’nde önerdiği özelleştirmeler

asında müşterek alanları korumaktan ziyade, yıkımını getirebilmekte ve bireylerin müştereklere ulaşımını de engellemektedir.

Müştereklere yalnızca ortak kullanılan alanlar olarak bakmamak gereklidir, kent içinde kurulan ilişkiler, paylaşılan değerler de bizlerin müşteregidir. Kent ile kırsal farkının kalmadığı, kentleri dünya kentleri, cazibe merkezleri haline getirmek, küresel ekonomiye entegre etmek, hizmet sektörünü kentlerde etkin kılmak adına kentin merkezinde ve çeperinde yapılan kentsel dönüşüm ve soylulaştırma düzenlemeleri de orada yaşayan insanları mülksüzleştirmenin yanı sıra kentteki samimi bağlarla kurulan komşuluk ilişkilerini, komşuluk ve dayanışma kültürünü de giderek yok etmektedir.

Bu nedenle kentlinin birbiriyle kurduğu her türlü ilişki de denetlenerek ve düzenlenerek, üretim ve tüketim dışında bir iletişim şeklinin oluşması bir noktada engellenmektedir. Simmel'in de bahsettiği gibi kentli kent içinde yalnızlaşmaktadır. Her şeyin fiyata indirildiği kentlerde ilişkiler de giderek sınırlandırılmıştır. Kapitalizm kent mekanını dönüştürdüğü, mekan da toplumsal ilişkileri dönüştürmüştür. Lefebvreci yaklaşımla toplumsal ilişkilerin de mekanları dönüştürmede etkili olduğu söylenebilir. Bu durum özellikle yaşlıları kent içinde daha da yalnızlaştırmakta, insanları da giderek birbirlerine karşı güvensiz hale getirmektedir. Öteki ile sürekli karşılaştığımız kentlerde birbirini tanımamaktan ve iletişim kurmamaktan gelen güvensizlik, kaygı ve korku kentte ortak yaşamı inşa etmek adına engel oluşturmaktadır.

Bireylerin müştereklere ulaşımını çeşitli politikalar ve uygulamalar ile sınırlandırılmışken, heterotopik mekanlar yaratmak giderek zorlaşmaktadır. Ancak tam da bu noktada heterotopik mekanlar oluşturmak önem kazanmaktadır. Hakim sisteme ve gündelik metalaştırılmış toplum görüntüsüne alternatif oluşturabilmek adına heterotopik alanlar gereklidir. Gündelik hayatta insanın kendini mutlu ve güvende hissetmesinden, kentin tarihsel ve kültürel dokusuna erişebilmeye kadar her süreç neoliberal politikaların etkisi altındayken heterotopyalar kapitalist sermaye birikiminin ve iktidarın düzeninin negatif

düzenini temsil etmektedir. Bu mekanlar kentte tekdüzeliğe karşı farklılığın yaşamasını sağlarken diğer yandan farklılıkların birbiriyle karşılaşmasını ve birbirini tanınmasını sağlayan mekanlar oluşturmak elzemdir. Mekanı değiştirmek, toplumsal düzenin de değişmesini sağlamaktadır. Ancak bu çalışmadan çıkaracağımız bir başka sonuç şudur; sınırlı da olsa toplumsal ilişkiler, heterotopik mekanların üretimini getirmiştir. Örneğin bu alanda mücadele etmek için kurulan sivil örgütler aslında toplumsal ilişkilerin ve pratiklerin mekanı nasıl dönüştürdüğüne örnek teşkil etmektedir.

Günümüzde aniden patlak veren kentsel/ekolojik toplumsal hareketlerin ortaya çıkması, köylülerin kırdaki kendi yaşam alanlarını savunması, mülksüzleştirilen insanların mahallelerinde ortak mutfaklar, çamaşır yıkama yerleri kurmaları, dayanışma ekonomilerinin tartışılır hale gelmesi.. tüm bunlar negatif düzen oluşturma potansiyelini göstermektedir. Karl Polanyi'nin çifte hareket⁴ kavramına benzetebileceğimiz bir şekilde neoliberal politikaların en uç şekilde kentlerde ve gündelik yaşamda kendini göstermesi, toplumda da en uçlarda karşılığını bulmuştur. Bu durumda kapitalist sistemin, neoliberal şehirciliğin ve modern iktidarın kent üzerindeki politikaları ve uygulamaları müştereklere erişimini sınırlandırdığı kadar diğer yandan da direnişi ve mücadeleyi tetikleyerek, kentin çatlaklarında heterotopik mekanlar oluşturmanın önünü açmaktadır.

Müşterekleştirme kavramı tam da buraya oturur; ortak pratikler eşliğinde, yeni birliktelikler kurulmasıdır. Bu noktada müştereklerin savunusundan, müştereklerin inşasına geçilmiştir. İnşa sürecinin kendisi bir başlangıç noktası olarak kabul edilmelidir. Kurulan bu birlikteliklerin ve inşa sürecinin niteliği, heterotopik mekanların

---

⁴ Çifte Hareket kavramı, Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm adlı çalışmasında öne sürdüğü bir kavram olup, ekonomik sistemin toplumsal kökenlerinin analizine dayanmaktadır. Ona göre toplumdan koparılmış bir ekonomik sistem yoktur bu nedenle kapitalizmin gelişme aşamalarına bakıldığında çifte bir hareketten bahsetmek gerekmektedir. Kavram, kapitalizmin sürekli kendi varoluşu için gerekli olan şartları yerine getirirken, diğer yandan toplumda, toplumun kendini kapitalist süreçlerden korumasını amaçlayan karşı bir harekete sebep olduğunu ifade etmektedir (Bülbul, 2016,s. 107)

yaratılmasında da önemlidir. Gelecekte ulaşılabilecek alternatif bir toplum için şimdiden yapılan denemeleri, kurgulanan pratikleri içerir.

Sahadan elde edilen veriler, Bayraktar'ın (2017), Stavrides'in (2016) ve Ostrom'un (2017) müşterekleştirme pratiklerine ve toplulukların örgütlenme biçimlerine dair yaptıkları analizlerden ve sınıflamadan yola çıkılarak müşterekliğin aktörler için ne anlam ifade ettiği heterotopya bağlamında tartışmaya açılmıştır.

Bu noktada öncelikle Bayraktar'ın yaptığı analizden yararlanarak öncelikle saha araştırmamızı yaptığımız toplulukların müşterekleştirme pratikleri sınıflandırılmıştır. Buna göre müşterekleştirme pratikleri; kente aidiyeti güçlendirme, yurттаşlar arası güven tesisi, kente dair bilgi paylaşımı ve örgütlenme becerisini geliştirme olmak üzere 4 başlık altında özetlenmiştir. Bunlar toplulukların düzenli ya da düzensiz bir biçimde, gündelik hayatlarında vakit yaratarak, yaratıcılıklarını kullanarak, kendi aralarında tartışarak ortaklaşa inşa ettikleri pratiklerdir.

1) Kente Aidiyeti Güçlendirme:

İktidarın, disiplini ve gözetimi, modern kent mekanını ve bireylerin eylemlerini düzenlemede ve ehlileştirmede bir araç olarak kullandığı ve neoliberal şehircilik anlayışının dönüştürdüğü “ütopik” kentlerde, kentlinin yaşadığı kente dair aidiyetini güçlendirmek; kentlinin kenti tanımasını, kente baktığı zaman yalnızca binaları, otoyolları görmemesini, kentte ortak yaşama ve çevresinde olup bitenlere dair duygu ve düşünceye sahip olabilmesinin temelidir. Konumuz alternatif bir kent siyaseti olduğunda, mekana dair bakış açımızı değiştirmek mekanın toplumsal boyutu gereği, niteliğinde de değişimler yaratacaktır.

Toplulukların ilk hedefi de kentin içinden doğan, kentin kendi imkanları ya da kendi sorunları doğrultusunda müşterekleştirme pratikleri kurgulamak ve bunları hayata geçirmek olmuştur. Örneğin kent bostanları, kente aidiyeti güçlendirirken bir yandan da neoliberal politikalarla eli ayağı koparılan, adeta sakatlanan kentin eli ayağı olma özelliğini taşır. Her şeyin metalaştığı, piyasaya sunulduğu günümüzde, domatesin bile politik bir anlamı vardır. Atalık tohumların izini sürerek, kendi ikliminde, kendi bitki örtüsünde, doğal yollarla yetişmiş ürünler elde etmek, meyveyi, sebzevi mevsiminde tüketmek; gıda topluluklarıyla, kooperatiflerle ilişki içinde olmak bu noktada kente dair aidiyeti güçlendiren, mahallelinin ilgisini çekerek onları da müşterekleştirme pratikleri içine çekebilen bir süreçtir.

Bir diğer örnek, kente dair bilginin, kültürün ve tarihin; kentlilerde öğrenilmesinin, kente dair değerlerin bu şekilde sahiplenilmesinin sağlandığı toplantılar ve seminerlerin düzenlenmesidir. Validebağ'da tarihçileri, doğa bilimcilerin; Ankara'da sosyologların, kültür bilimcilerin çağırılarak, orada yaşayan halka, kente dair bilgilerin verilmesi, iktidarın ve politikaların kente zarar veren, kentin dokusunu bozan, iklimiyle, atmosferiyle uyuşmayan uygulamaların altının çizilmesi, kente aidiyeti güçlendirmek adına yapılan müşterekleştirme pratiklerindedir.

Heterotopyalar da tam olarak buradan; gündelik hayatta, insanların yapıp ettiklerinden, hissettiklerinden ve duyumsadıklarından doğmaktadır. Kent bostanları, seminerler, takas pazarları, düzenin dışında konumlanışlarıyla, metadan ve metalaştırılmış ilişkilerden arındırılmış olmalarıyla heterotopik müşterek mekanları yaratmaktadırlar. Bu sayede, hasretini çektikleri ya da daha önce görmedikleri kent hayatını inşa etmek adına mücadele vermektedirler.

2. Yurttaşlar Arası Güven Tesisi:

Kentler, toplumun yeniden üretimi için önemli mekanlardır ve iktidarın gözetimi ve denetimi altındadırlar. Denetim ve gözetimi sağlamak, insanlarda rızaya dayalı bir disiplin oluşturmak adına insanlarda korku, tehdit, güvensizlik gibi iktidar araçlarını canlı tutmaktadırlar. Kentin içindeki belli kimlikleri ve belli yaşam biçimlerini dışlarken diğer bir kısmını “normalleştirerek” mekansal düzenlemeyi sağlar. Bu sayede kenti ve toplumsal ilişkileri denetlemektedir.

Yurttaşlar arası güveni tesis edici müşterekleştirme pratikleri olması heterotopik mekanların inşası için önem arz etmektedir. “Normalliğin” sınırlarında oyuklar açan, farklı kimliklerin bir araya gelmesini ve farklılıkların birbirinden haberdar olmasını sağlayan alanlar yaratan müşterekleştirme pratikleri; güvencesizlik, korku ve tehdit çağında insanlar arası güveni sağlayarak, yabancılaşmanın, güvencesizliğin, toplumsal adaletsizliğin de önüne geçme ve bu yönüyle de heterotopik mekanlar inşa edebilme potansiyeline sahiptirler.

Burada önemli olan yurttaşlar arası güveni tesis edici, rekabetin yerine dayanışmayı koyan pratikler kurgulamaktır. Saha araştırmasından elde edilen verilere göre, toplulukların yarışma ve rekabet kültürü yerine, çalıştay kültürünü yaratmaya ve yaşatmaya çalışması; komşumuzu bile tanımadığımız bu çağda, haftada ya da ayda bir gün mahallelinin sokağa çıkıp, çocukların oyun oynadığı, mahallelinin sohbet edeceği trafiğe kapalı alanlar yaratma düşüncesi, kent bostanlarının ekilip biçilmesi, tüm bu etkinliklerin herkese açık mekanlarda yapılması, birbirini hiç tanımayan, birbirinden farklı görüşlere, farklı inançlara sahip insanların karşılaşmasını ve ortaklaşmasını sağlayan, yurttaşlar arasında “yabancılara” güveni tesis eden pratiklerdendir.

Müşterekleştirme pratiklerinin gelişmesi ve genişlemesi için eşiklere, köprülere, geçitlere yani heterotopik alanlara ihtiyaçları vardır. Özneleri normal/anormal olarak ayırıştırarak zoraki kimliklere iliştiren ve sınıflandıran iktidara karşı; ötekiye kapılar

açarak, ötekiyle köprüler kurarak, yeni toplumsal ilişkilerin kurulmasını sağlamak gerekir. Kentsel çatışma dönemlerinde insanların, bu tip heterotopik mekanlar inşa ederek, kamusal alanı kolektif olarak kullanıp, dönüştürdükleri görülmüştür ancak gündelik yaşamın içinde müşterekleştirme pratikleriyle oluşturulan bu heterotopyalar iktidar ve ekonomik düzen karşısında daha yıkıcı olabilmektedir bu nedenle gündelik yaşamda da müşterekleştirme pratikleriyle heterotopik mekanları yakalamak önemlidir.

3. Kente Dair Bilgi Paylaşımı:

Bilgi, denetimi sağlamak adına disiplinci iktidarın çitlediği bir başka alandır. Bilginin, iktidarın elinde olması nüfusun kontrolünü sağlar. Türkiye’de özellikle son yıllarda bilginin iktidar tarafından ekonomik ve siyasi çıkarlar nedeniyle sansürlendiğini, gündemdeki bazı olaylara dair bilgi paylaşımının yasaklandığını ve halka ulaşmadığını görmekteyiz. Bu noktada kent içinde, kente dair olup bitenlere dair bilgi paylaşımı önemlidir.

Topluluklarda haftalık yapılan toplantılarda gündem tartışmaları yapılmaktadır. Özellikle sosyal medyadan edinilen bu gündemler, kente dair alınmış siyasi ve ekonomik kararları içermektedir. Bilginin paylaşımının ardından, bu konu ile ilgili neler yapılabileceği, ne gibi pratiklerde bulunulabileceği tartışılmakta ve kararlar alınmaktadır.

Bununla birlikte, müşterekleştirme pratikleri yoktan var olan pratikler de değildir. Bir deneyim aktarma sürecini de içermektedir. Bostan’ın nasıl ekilip, biçileceği, nasıl sulanıp, belleneceğinden tutun; müştereklerin savunusundaki dava süreçlerinde neler yapılması gerektiği, kentin ikliminin, bitki örtüsünün, fay hatlarının nasıl olduğu ve yapılması planlanan projelerin kentte neye zarar verebileceği veya bu zamana kadar neye zarar vermiş olduğu bu toplantılarda tartışılan ve deneyim aktarımı yapılan konulardandır.

Bir diğerk bilgi aktarımı da kentte olması istenen, talep edilen konularda konuşulup, tartışıldığı çalıştaylarda gerçekleşmektedir. Çalıştaylarda aktarılan bilgiler ve ardından alınan kararlar yine müşterekleştirme pratiklerinin bir parçasıdır.

Heterotopik mekanlar kurmanın kritik noktalarından biri de iktidarın bilginin üstündeki erkini kırmaktan geçer. İktidar ve ideoloji tarafından inşa edilen ve yeniden üretilen düzeni yerinden etmek gerekmektedir. Bunu yaparken gündelik yaşamı bir bilgi paylaşım pratiğine dökmek şarttır ancak bu yolla kurulacak olan heterotopik mekanlar özgürleşim ve düzeni tersine çevirme potansiyeli ile doludur. Topluluklar kendi gönüllüleri ve katılmak isteyen herkese yönelik bilgi paylaşımlarını açık tutarak bunu sağlamış görünmektedir.

4. Örgütlenme Becerisini Geliştirme:

Müşterekleştirme pratikleri içindeki toplulukların, örgütlenme söz konusu olduğunda dikkat etmesi gereken birçok faktör vardır. Burada örgütlenme meselesi, başkan ve başkan yardımcısının olduğu ve onların ertafında örgütlenen insanlar topluluğu olarak algılanmamalıdır. Alışık olduğumuz ve maruz kaldığımız devlet örgütlenmeleri ve siyasi yönetim şekillerinin dışında, “yeniden üretimin metalaşmamış sahasını genişletirken; diğerk yandan kapitalizmin ötesinde kurulacak yeni yaşam için tasarımsal, dışavurumcu ve ilham verici pratikler” (Doğan; Penpecioglu, 2019: 126) içermesi gerekmektedir.

Stavrides’in Müşterek Mekan adlı çalışmasından yola çıkarak “müşterek mekanları, ortak zenginlikleri müşterekleştiren toplulukların, tabandan öz örgütlenmeye dayalı biçimde gelişmesi, kaynaklara eşit erişim ve kolektif karar alma, içe kapalı değil dışa

açık olması gibi ilkeleri yaşama geçirebilmesi gerekmektedir.” (Doğan; Penpecioglu, 2019: 126)

Elde edilen verilere göre, toplulukların eksikleri olsa da ellerinden geldikçe dikkat ettikleri nokta bu öz-örgütlenme meselesidir. İktidarın baskısına, kenti ve doğayı temellük etmesine, gündelik hayatta her şeyin metalaşmasına karşı halk tabanlı bir öz örgütlenme zemini oluşturulmuştur. Görüşmemizi yaptığımız topluluklar ister bir forumlardan dönüşen bir inisiyatif isterse belediye kanununa göre oluşturulmuş meclisler ve konseyler olsun; tüm topluluklar öz-örgütlenmeye, tabandan gelen tartışma, talep etme, inşa etme süreçlerine katılmaya özen gösteren topluluklardır.

Toplulukların kendi iç dinamiklerine bakıldığında, yönetim ve karar alma süreçlerinde oldukça dikkatli ve şeffaf oldukları görülmektedir. Nilüfer Kent Konseyi Gençlik Meclisi'nde bir kadın ve bir erkekten oluşan eş başkanlık sistemi olduğu; başkanların da hiyerarşik olarak konumlanmamış oldukları yalnızca karar alma süreçlerinde kolaylaştırıcı rolü oynadıkları görülmektedir. Diğer topluluklarda da eş başkanlık sistemi olmasa bile başkan, topluluğa aktif katılım gösteren gönüllülerin oylamasıyla belirlenir ve yine hiyerarşik bir örgütlenme değil yatay bir örgütlenme söz konusudur.

Sahadan elde edilen verilere göre, herkesin birbirini dinlediği, herkesin aklındaki fikri açık bir şekilde söyleyebildiği demokratik bir ortam oluşturulması için özen gösterildiği görülmektedir. İnsan hakları temelli olmak kaydıyla, her düşünceye topluluklarda yer verildiği söylenmektedir. Bunun yanı sıra topluluklar, yaptıkları toplantılara katılım gösteremeyen gönüllüleri de bilgilendirmek adına, düzenlenen toplantılarda gündemlerine dair tuttukları notları da paylaşmaktadırlar. Bu yönleriyle iletişimden, şeffaflıktan, müzakereden yana oldukları görülmektedir. Topluluklar bu yönüyle de yönetim düzeninin dışında hareket ederek anti-düzen yaratma potansiyeli içermektedirler.

Herhangi bir kaynağın etrafında toplanmıyor ve geçimlerini bundan sağlamıyor olsalar da özörgütlenme konusunda Ostrom'un çalışmasından da yararlanılabileceği düşünülmektedir. Küçük grupların kendi kendilerini örgütlemeleri kolaymış gibi görünse de bir grubun içinde insanlar "kültürel müktesebatları, çıkarları, donanımları gibi boyutlar açısından ayrılmış olabilirler" diyen Ostrom'a göre, "otorite, kuralların yorumlanması, güven ve karşılıklılık konularında fikirlerinin ne derece benzer veya farklı oldukları" özörgütlenmeyi de sağlamaktadır (Ostrom, 2017, s.72) Ostrom bu noktada çıkarların farklılaştıkça özörgütlenmenin de zor olacağını belirtmektedir.

Aynı durum kentsel müşterekler etrafında toplanan ve belli müşterekleştirme pratikleri içine giren topluluklar için de geçerlidir. Özörgütlenmeyi sağlayabilmelerinin nedeni, kentte ortak yaşamı sağlamak, müşterekleri savunmak ve metalaşmamış ilişki biçimleri inşa etmektir. Bunları inşa ederken de canlı hakları temelli olma, dayanışma ve paylaşım içinde olma ve hiyerarşiden uzak durma ilkeleri benimsemeleri belirleyici olmuştur.

Bu ilkeler müşterekleştirme ve müştereklik kavramlarının aktörler için ne anlama gelmekte olduğunu da açıklamaktadır. Müşterek olmak ve müşterekler yaratmak ortak bir alanda toplanmaktan farklıdır, ortaklıkları inşa etmek adına aktörler yardımlaşmak ya da işbirliği yapmaktan ziyade karşılıklılık ilkesi içinde dayanışarak müşterekleri inşa etmekte; bu süreçte gündelik yaşamda maruz kaldıkları toplumsal eşitsizlik ve hiyerarşiyi de müşterekliğe dahil etmemektedirler. Bu nedenledir ki avmleri, tatil yerlerini, parkta oturan bir grup insanı bu sürece dahil etmek mümkün değildir.

Hakim ekonomik düzenden, piyasa ve iktidar baskısından sıyrılabilen müşterekler etrafında yükselen toplulukların, her ne kadar parçalı, geçici, düzensiz bir görünüme sahip olsa da, birbirinden farklı kimliklere sahip özneleri, politik özneler haline getirme,

kent içinde kendi gündelik yaşamına dair inisiyatif kullanma ve kent siyasetine dahil olmalarına olanak sağladıkları söylenebilmektedir.

Diğer yandan bu topluluklar bahsedilen düzenden farklı, piyasadan uzaklaşmış, heterotopik, alternatif yaşam biçimleri, dayanışma modelleri olanakları sunması da oldukça önemlidir. İçinde bulunduğumuz zorlayıcı koşullarda ertelenen planlar, gerçekleştirilemeyen müşterekleştirme pratikleri olsa da bu toplulukların inşa ettikleri müşterek mekanlar, Lefebvre'nin (2014) bahsettiği Temsil yani Yaşanan Mekanlar'dır. Gündelik hayatın akışkanlığından faydalanarak, iktidarın gözünden kaçan, çatlaklardan sızabilen, özgürleşimci mekanlar, içlerinde büyük bir potansiyel taşımaktadır.

Bununla birlikte, toplulukların müşterekleştirme pratikleri sergileyen topluluklar heterotopik mekanlar olarak anlamlandırılabilmelerinin önünde birtakım engeller bulunabilmektedir. Genel karakteri böyle olmasa bile, dışa kapalı olup/olmama konusunda belli dezavantajlara sahip oldukları görülmektedir. Bu dezavantajların ilki, belli bir belediyeye bağlı olmaktan kaynaklanan genelde meclis ve kent konseylerini ilgilendiren bir dezavantajlılıktır ve Türkiye'nin siyasi konjonktürünün bir sorunu olarak ele alınmalıdır. İkinci dezavantaj ise, topluluklarda az sayıda kişinin, senelerdir bir arada ortaklaştırıcı pratikler sergilemesinin bir çıktısı olarak dışarı kapalı bir arkadaş grubu olarak gözükmeye durumunun olmasıdır. Son olarak üçüncü dezavantaj ise, Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel eşitsizliklerinden kaynaklanan; alt gelir grubundan, insani şartlarda ve saatlerde çalışmayan, boş zamanı ve hiçbir güvencesi olmayan bireylerin, kenti deneyimleme ve müşterekleştirme pratiklerine katılma şanslarının çok düşük oluşudur.

İlk dezavantaj, kent konseylerinin ve semt meclislerinin bağlı olduğu belediyenin siyasi parti, topluluk içindeki yönetim, karar alma ve müşterekleştirme pratiklerini etkilemese bile, dışardan partinin bir uzantısı olarak görülebilmektedir. Örneğin Nilüfer Kent Konseyi'nin gönüllülerinin aktardığına göre, durum bu şekilde olmasa bile, özellikle

Gençlik Meclisi'nin üyeleri dışarıdan CHP gençlik kolları gibi algılanabilmekte ve o şekilde yorumlanabilmektedir. Bu durum Bursa'da yaşayan ve CHP'li olmayan bireylerin, topluluğa katılımını etkilemektedir.

İkinci dezavantaj ise, ortaklaştırıcı pratiklerden doğan samimi ilişkilerin dışarıdan dışı kapalı bir görüntü çizmesidir. 100. Yıl İnisyatifi'nin başına gelen buna bir örnektir. Gezi Parkı forumlarından bu yana birlikte müşterekleştirme pratikleri içinde olan ve insanların “kendiliğinden” bir araya gelmesine alışık olan insanlardan oluşan İnisyatif'e katılım bu tip nedenlerden dolayı engellenebilmektedir.

Üçüncü dezavantaj bahsedildiği gibi yalnızca grupların dışı açık olup olmaması meselesi değildir. Ancak topluluklara burada daha zorlu bir görev düşmektedir. Toplumsal eşitsizliklerin farkında olarak, paylaşma ve dayanışma kültürünün yeni biçimlerinin yaratılması gerekmektedir. “Mekan içinde, mekan aracılığıyla müşterekleştirmenin özgürleştirici imkanlarını açığa çıkaran pratik ve deneyim örneklerinin” çoğaltılması elzemdir. Stavrides bu müşterekleştirme pratiklerinden “sınırları dışına taşan pratikler” olarak bahseder ve bunun farkında olmayan, az kişili, samimi müşterek mekanın sınırlarını genişletmeye çalışmayan toplulukların “kendi kendini çitleme” riskleri de vardır. (Stavrides'ten akt. Doğan; Penpecioglu, 2017: 126-127).

Burada bahsi geçen, farklılıkları içeren müşterek mekanlar yaratma pratiğidir. Yoksul, marjinalleştirilmiş, kentin çeperlerine itilmiş mahallelerde müşterekleştirme pratikleri birbirine benzeyenler arasında deneyimlenebilmektedir ancak herkesin kendi derdiyle ilgilenmesi durumuna dönmekte ve mekansal farklılaşmanın derinleşmesine neden olmaktadır. Kentte var olan her şey, birbiriyle ilişkilidir; yoksul mahallelerde alınmış bir kentsel dönüşüm kararı başka mahallelerde oturan insanları etkilemez gibi görünse de kentin dokusunu bozarak, çatışmayı derinleştirerek ve ekolojik tahribata neden olarak yine hayatlarımızı etkileyecektir.

Bu aynı zamanda müştereklere dair de bir sorundur, bu nedenle üzerine tartışılması gerekir. Kenti deneyimleme, müşteregin farkına varma, müşteregi savunma ve yeni müşterekler inşa etme sürecinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir yanı da vardır. Sınıfsal aidiyet meselesi, burada ortaya çıkabilmektedir. Bir parkı gün içinde birbirinden farklı aidiyetlere sahip insanlar kullanmaktadır ama bir ağaca baktığında herkes aynı şeyi görmez. Kimisi için bir ağaç gölgesinde dinlenebileceği bir yer iken kimisi için kışın ısınmak için kullanacağı bir yakacak olabilmektedir. Müştereklere bakışın da bu nedenle sınıfsal bir yönü bulunmaktadır. Müşterek bir ilişki geliştirebilmek için en başta insanların belli başlı bir eşitliğe de sahip olması gerekebilmektedir. Ekonomik, kültürel açıdan ya da boş zamana sahip olma açısından eşit olmayan kişiler bir müşteregi oluşturmada rol almakta zorlanabilmektedir.

Kentte demokrasiyi sağlamak adına kentle, kentin planlamasıyla, kendi gündelik yaşamıyla ilgili herkesin belli bir düzeyde bilgi sahibi olması gerekmektedir. Yaşanılan mahalleyle ilgili yeterince bilgiye sahip olmamak ya da bireylerin buna ayıracak yeterince zamanın olmaması; gazete okuyup, televizyon izleyememek kentle ilgili deneyimleri anlamlandırmak ve kentle ilgili tartışmalara katılım göstermeyi de zorlaştırmaktadır.

Bu nedenle müşterekleştirme pratiklerini hayata geçirmeye çalışan toplulukların her zaman genişlemeye, daha fazla insana ulaşmaya, pratikleri çeşitlendirmeye çalışmaları gerekmektedir. Her kentin ortaklaştığı sorunlar olduğu gibi farklılaştığı sorunlar da vardır; kent içinde de her mahalle her sokak farklı sorunlardan muzdariptir ve orada yaşanan sorunları en iyi bilen yine orada yaşayanlardır bu nedenle bu toplulukların da yalnızca belli mahallelerde değil, Türkiye'nin her mahallesinde olması, insanların ve toplulukların birbirleriyle pratik alışverişlerde bulunması gerekmektedir ve ümit edilmektedir. Bunun için söz konusu toplulukların bir sosyal ağ oluşturarak birbirlerinin yaptıkları hizmet ve etkinliklerden haberdar olmaları ve birbirleriyle etkileşim içinde

bulunarak kendi deneyimlerini paylaşmaları ve gelişimlerine katkı vermeleri önemli gözükmektedir.

Müşterekleştirme pratiklerini bugünden kurmak, deneyim paylaşımında bulunmak, yerelde hareketliliği sağlamak; piyasanın metalaştırdığı her Şeyin ve iktidarın düzeninin karşısına alternatif bir toplumun ve talep etmesini bilen politik öznelerin inşası için önem arz ettiği düşünülmektedir. Sonuç olarak tezin saha araştırmasını oluşturan bu toplulukların halihazırda heterotopik mekanlar yarattıkları ve kendi pratikleriyle mekanı inşa etmeye çalıştıkları söylenbilir. Bu konuda bahsi geçen sosyo-ekonomik eşitsizliklere bağlı risk ve tehlikeler üzerinde daha kapsayıcı pratikler geliştirildiği takdirde heterotopik müşterek mekanlar kentin her yerinde yayılım gösterebilecek ve ancak o zaman müşterekler siyaseti kapsamında yeni bir kent siyaseti konuşulabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adaman, F., Akbulut, B., Kocagöz, U.(2016). *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akbulut, B. (2017). Bugün Burada: Savunudan İnşaaya Müşterekler. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. Ss.279-297. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akbulut, F. (2016). Kentsel Ulaşım Hizmetlerinin Planlanması ve Yönetiminde Sürdürülebilir Politika Önerileri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:11. ss.336-355
- Alver, K.(2009). Ütopya: Mekan ve Kentin İdeal Formu/ Utopia: The Ideal Form of Place and City. *Sosyoloji Dergisi*. 3. Dizi. Sayı:18
- Angus, I (2017). Müştereklerin Trajedisi Miti. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*.ss.44-53 İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2001)
- Ayaz, B. (2016). Geç Kapitalizm: Medya Ve Sanatta İçeriğin Metalaşması Ve Anlamsızlaşması. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*. Cilt:1, Sayı: 1, s.119-128
- Aydın. A.(2019). Kentlileşme ve Kentte Şizoid Kişilik. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* Vol/Cilt:6 No/Sayı: 18
- Bayramlı, I (2016). Aristoteles ve Farabi’de Kategoriler (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Bingöl, O. (2015). Toprak, En Büyük Ortak Zenginliğimiz. *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*. Metis Yayınları. İstanbul
- Bülbül, O. G. (2016). Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri) Kitabının ve Polanyi’nin Tezlerinin Değerlendirilmesi Kitap İncelemesi. *Sosyal Siyaset Konferansları/ Journal of Social Policy Conferences*. Sayı/ Issue: 70 ss.105-124

- Caffentsiz,G.; Federici, S.(2017). Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde. ss.128-144. İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2014)
- Çavdar, R.Ç. (2018). Farklılığın Mekanı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı. *İdealKent Dergisi*. Sayı: 25 Cilt:9 s.941-959 **DOI:** 10.31198/idealkent.458739
- Çetin, D. (2008). Toplum ve Mekan İlişkisinin Kent Dinamikleri İçinde İncelenmesi ve Tarlabası Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- De Angelis, M. (2014). Marx ve İlkel Birikim, Kapitalist “Çitleme”nin Sürekli Karakteri.(ed.) Göztepe,Ö. *İlkel Birikim Sermayenin Kaldıracı*. s.89-115 NotaBene Yayınları. . (Orijinal eserin yayın tarihi: 2001)
- De Angelis,M; Harvie, D. (2017). Müşterekler. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. ss.105-128. İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2013)
- Dehaene, Michiel ve De Cauter, Lieven (2008), *Heterotopia and the City: Public Space in Postcivil Society*, Routledge, London.
- Doğan, A.E., Penpecioglu,M.(2019) Stavrides'in Müşterek Mekan'ını Göymen'in Devrim'indeki Müşterekler Kavrayışı Işığında Okumak. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilim Dergisi*. Sayı:49 s. 125-136. Dipnot Yayınları: Ankara
- Duman, B. (2010). Kentsel Yenileşme ve Kentsel Dönüşüm. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi
- Erol, A.M., Görmez, K. (2016). Ütopyalarda Mekan Tahayyülleri: Utopia'nın Mekanı. *KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 18 (30)*. Gazi Üniversitesi, İİBF. *ISSN:2147-7833*
- Foucault, M. (2000) Başka Mekanlara Dair, Özne ve İktidar içinde, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2000, İstanbul, ss. 296-302. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1967).

- Genç, F. (2019). “Çitlemeler ve Politikanın Yitimi: Türkiye’de Güncel Kentsel Rejim ”, *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilim Dergisi*. Sayı:49 s. 9-38. Dipnot Yayınları: Ankara
- Genç, F.N (2008). Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü. Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi. Cilt:15 Sayı:1
- Ghulyan, H.(2017). Lefebvre’nin Mekan Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı:3 s.1-29
- Glassman, J. (2017). İlk Birikim, Mülksüzleştirerek Birikim ve “Ekonomi-dışı Araçlarla Birikim”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*.ss.77-105. İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2006)
- Hardin, G.(2017). Müştereklerin Trajedisi. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. ss. 25-44. İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1968)
- Hardt, M. (2017). Komünizmde Müşterek Olan. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. ss.144-159 İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2011)
- Harvey, D. (2004). “El Koyarak Birikim”. *Yeni Emperyalizm*. çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, 74-175. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2003)
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler*. (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Metis. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2012).
- Harvey, D. (2019) Postmodernliğin Durumu, (Sungur Savran. Çev.), 8. Basım, İstanbul: Metis Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi: 1989)
- Işık, O. (1994). Değişen Toplum/mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması. *Toplum ve Bilim Dergisi*. Sayı: 64-65.
- Işık, Ş . (2005). Türkiye’de Kentleşme Ve Kentleşme Modelleri . *Ege Coğrafya Dergisi* , Cilt 14 (1-2), ss. 57-71

- İlhan, A.(2015). Su Gaspına Karşı Su Hakkı. *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*.Metis Yayınları. İstanbul
- Keleş, R. (2010). Türkiye’de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?. *İDEALKENT Dergisi*. Cilt:1 Sayı:1 ss.28-31
- Kızılay, Ş.E.(2016). Kentsel Alanda Gecekondu’dan Kentsel Dönüşüme Mekansal Süreçler: Yaklaşımlar ve Tespitler. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* Yıl:6 Cilt: 6 Sayı:11
- Kocagöz, U. (2015). Dereler Özgür Akacak. *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey* Metis Yayınları. İstanbul
- Korkut, T. (1987). Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme.
- Kurtar, S. (2012). Mekanı Yaşamak: Lefebvre ve Mekanın Diyalektik Oluşumu/ Living Spatially: Lefebvre and the Dialectical Generation of Space. Ankara Üniversitesi. *TÜCAUM*.
- Lefebvre, H. (2011). *Kentsel devrim*. (S. Sezer, Çev.). Sel Yayıncılık: İstanbul. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1970).
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık: İstanbul. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1974).
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi* Cilt 1. Çev. Mehmet Selik, Nail Satılğan. ss.686-741.Yordam Kitap. İstanbul. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1867).
- Midnight Notes Kolektifi (2014). Yeni Çitlemeler. *İlkel Birikim Sermayenin Kaldıracağı*. s.277-299 NotaBene Yayınları. Ankara (Orijinal eserin yayın tarihi: 1990)
- Mutlu,E.,Varol, Ç. (2017). Sosyo-Ekonomik Farklılaşma ve Mekansal Ayrışma: Bursa Metropolitan Alanı Analizi. *Megaron* 2017; 12(1). ss. 87-105

- Nakıboğlu, G. (2015). Ütopyadan Doğmak, Ütopya Doğurmak: Heterotopya Kavramı ve Heterotopya Bağlamında Balık İzlerinin Sesleri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. Sayı:5.
- Neuman, W.L (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri/ Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi. Ankara (Orijinal eserin yayın tarihi: 1991).
- Ostrom, E.(2017). Müşterekleri Yeniden Tanımlamak. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. ss.53-77. İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1990).
- Ökmen, M; Parlak, B. (2008). Modernleşmeden Küreselleşmeye Türk Kent Yönetimleri:Temel Nitelikler, Sorunlar ve Projeksiyonlar. *KMU İİBF Dergisi* Yıl:10 Sayı 15.
- Özdemir, E. (2010). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekanın Çözümlemesi. *İdeal Kent Dergisi*. Sayı:1 ss. 44-77 ISSN: 1307-9905
- Özden Fırat, B.(2012) Kentsel Müşterekleri Yaratmak. *Kolektif Ekososyalist Dergi*. Sayı:14 ss.: 21-25
- Praksis Dört Aylık Sosyal Bilim Dergisi (2019). “Bu Sayıda”. Sayı:49 s. 5-8. Dipnot Yayınları: Ankara. (Sayının tanıtıldığı giriş kısmından alıntı yapılmıştır, yazarı belli değildir).
- Purkis S (2016). İstanbul’da İnşaat Odaklı Birikimin Durdurulamayan Yükselişi: Konut 91 Fazlasına Karşın Artan Konut Açığı. *Mülkiye Dergisi*, 40(4), 91-111.
- Saçlı, A. (2019) Soylulaştırma ve Kent Güvenliği. Assam Uluslararası Hakemli Dergi 13. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*. Ss. 240-262
- Satlıgan, N. (2008). Geç Kapitalizm’in Gecikmiş Türkçesi. Kitap Eleştirisi. s. 132-149
- Simmel, G. (2006) Metropol ve Tinsel Hayat”, *Modern Kültürde Çatışma* içinde, çev. Nazile Kalaycı, İstanbul: İletişim, (Orijinal eserin yayın tarihi: 1903).

- Stavrides, S. (2016). *Müşterek Mekan, Müşterekler Olarak Şehir*. Sel Yayınları: İstanbul (Orijinal eserin yayın tarihi: 2016).
- Stavrides, S. (2018). *Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekanı Olarak Eşikler Kentine Doğru*. Sel Yayınları: İstanbul (Orijinal eserin yayın tarihi: 2016).
- Şevik, E. ve Çalışkan, O. (2018) Heterotopyanın Alansallığı: Heterotopolojinin Temel Mekansal Koşulu Olarak Kentsel Eşikler. “Değişkent” Değişen Kent, Mekan ve BiçimTürkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu. ISBN: 978-605-80820-1-4
- Vatandaş, S. (2020). Zamanın ve Mekanın Sanallaşması (Felsefe ve Bilimin Nesnel Gerçekliğinden, Dijital Çağın Sanallığına: Zaman ve Mekanın Yapısal ve İşlevsel Değişimi). *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl:10 Sayı:20
- Walljasper, J. (2015). *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*. İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2010).
- Yıldırım, A. (2017). Michel Foucault’da Mekanın Düzeni: Kapatılmadan Heterotopyalara. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yücel, C. (2020). 20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Kentleşmesi Üzerine Bir Derleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi I*. Ss. 200-230

İNTERNET KAYNAKLARI

- Çelik,H. (2020). Ankara’nın Bağ Evi ve Bağcılık Kültürü. Gazete Solfasol. Erişim Tarihi: 05.04.2021 <https://solfasol.tv/ankaranin-bag-evi-ve-bagcilik-kulturu/>
- Duru, B.(2018). Müşterekler Nedir? Doğal, Kentsel, Sosyal Müşterekler ve Kentsel Toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine. <https://musterekler.sehak.org/2018/12/10/musterekler-nedir-dogal-kentsel-sosyal-musterekler-ve-kentsel-toplumsal-hareketlere-etkileri-uzerine-bulent-duru/>

EK 4. GÖRÜŞME FORMU

1. Cinsiyetiniz:
2. Yaşınız:
3. Eğitim Düzeyiniz:
4. Mesleğiniz, ne iş yapıyorsunuz:
5. Medeni Durumunuz:
6. Yaşadığınız yer:
7. Yaşadığınız kenti, oturduğunuz semti/mahalleyi bize tanımlar mısınız, mekan olarak ve yaşayan insanlar olarak nasıl bir yerdir, anlatır mısınız?
8. Yaşadığınız kentin memnun olduğunuz ve memnun olmadığınız özellikleri neler?
9. Kentteki kamusal hayat ve aktiviteler hakkında neler düşünüyorsunuz?
10. Kamusal alanda karşılaştığınız sorun ve engeller var mı, varsa neler?
11. Türkiye’de kentsel planlama ve kentsel politikalarla ilgili düşünceleriniz neler?
12. Müşterek kavramı size ne ifade ediyor?
13. Müştereklerin sizce önemi nedir?
14. Kentsel müştereklere erişiminiz nasıl? Kısıtlayıcı/ Engelleyici faktörler varsa bunlar nelerdir?
15. İçinde bulunduğunuz topluluğa/oluşuma ne zaman ve nasıl katıldınız?
16. Topluluğa/oluşuma dahil olma nedeniniz/ amacınız neydi?
17. Topluluğa ne sıklıkla geliyorsunuz? (gün, saat)
18. Topluluğun/oluşumun içinde hangi aktiviteler var ve siz hangi aktivitelere katılıyorsunuz?
19. Topluluk aktivitelerinin size sağladığı yararlar var mı? Varsa neler?
20. Topluluk aktiviteleri size herhangi bir konuda farkındalık sağladı mı? Sağladıysa hangi konularda farkındalık sağladı?

- 21.Topluluğun diğ er üyeleriyle ilişkiniz nasıl?
- 22.Topluluk içinde bireylerin birbirleriyle iletişimi nasıl?
- 23.Topluluğun içinde görmek istediğ iniz ya da istemediğ iniz şeyler var mı? Varsa bunlar neler?
- 24.Topluluğa katılım nasıl? Kimler gelebilir, kimler gelem ez? Bir kısıtlılık var mı? Neden?
- 25.Topluluk içinde siz kimlerin daha çok katılım sağ lamasını istersiniz?
- 26.Topluluk içinde yönetim ve karar alma süreçleri nasıl ilerliyor? Sizin bu süreçlere katılımınız mümkün mü?
- 27.Topluluk içinde uyulması gereken etik kurallar ve normlar var mı? Bu konuda ne tür uygulamalar yapılıyor?
- 28.Topluluk içinde roller ve sorumluluklar var mı? Varsa bunlar neler ve neye göre belirleniyor?
- 29.Topluluk içinde dayanış ma kültürü hakkında neler söyl ersiniz? Çatış ma durumları söz konusu oluyor mu?
- 30.Topluluk içinde üretilen kolektif değ erler var mı, varsa neler?
- 31.Üretilen kolektif değ erler nasıl paylaşı rılıyor ya da dağı tılıyor?
- 32.Topluluk içinde yaş anan sorunlar neler ve sorunların çö zümü nasıl sağ lanıyor?
- 33.Topluluk içinde her bireyin kendini ifade edebiliyor mu?
- 34.Sizden baş ka diğ er müşterek topluluklar hakkında bilginiz var mı? Bu topluluklarla ortaklaşt ığ ınız ya da ayrış tığ ınız noktalar var mı?
- 35.Topluluğun karşı laşt ığ ı sorunlar ya da engeller neler?
- 36.Topluluğu korumak adına neler yapılıyor?
- 37.Topluluk sizce nasıl geliştirilebilir?
- 38.Bir kentli olarak, nasıl bir kentte yaş amak isterdiniz? Talepleriniz neler?
- 39.Bu toplulukların kent için önemli oldu ğ unu düşün üyor musunuz? Sizce ne gibi bir önemi var?

40.Sizce içinde bulunduğunuz ya da bildiğiniz diğer toplulukları dikkate alarak, var olan ekonomik, sosyal, ekolojik ve politik düzen için alternatif düzen yaratabilme potansiyelini taşıyıp taşımadığı hakkındaki görüşleriniz nelerdir, ne dersiniz?

